

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Využitie ľudových metód liečiteľstva v súčasnej ománskej spoločnosti

Bc. Aneta Obtulovičová

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Blízkovýchodní studia

Diplomová práce

Využitie ľudových metód liečiteľstva v súčasnej ománskej spoločnosti

Aneta Obtulovičová

Vedoucí práce:

Mgr. Ivan Ramadan Ph.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Čestné vyhlásenie

Týmto vyhlasujem, že som diplomovú prácu napísala samostatne s použitím uvedených zdrojov a vlastných vedomostí nadobudnutých počas štúdia danej problematiky.

Plzeň, apríl 2020

.....

Aneta Obtulovičová

Podakovanie

Touto cestou sa chcem podakovať svojmu školiteľovi, Mgr. Ivanovi Ramadanovi Ph.D., za cenné rady, pripomienky a ústretovosť pri písaní mojej diplomovej práce.

1	ÚVOD	7
1.1	Poznámky k prepisu	9
1.2	Zdroje diplomovej práce.....	10
2	ĽUDOVÁ MEDICÍNA V ARABSKO- ISLÁMSKOM PROSTREDÍ	11
2.1	Vymedzenie pojmov.....	11
2.1.1	Beduínska medicína.....	13
2.1.2	Prorocká medicína	17
2.1.3	Arabsko- islámská medicína	20
2.2	História ľudových metód liečiteľstva na území Arabského polostrova a ich rozšírenie	21
3	VŠEOBECNÁ ZDRAVOTNÁ STAROSTLIVOSŤ V OMÁNE	23
3.1	Historické pozadie	23
3.2	Súčasná situácia.....	24
3.3	Náklady na zdravotnú starostlivosť	29
3.4	Vyhliadky do budúcnosti.....	30
4	ĽUDOVÁ MEDICÍNA V SULTANÁTE OMÁN	31
4.1	Postavenie alternatívnej medicíny	31
4.1.1	Tradičné liečebné centrá	34
4.2	Rastlinná liečba.....	35
4.2.1	Rosa x damascena	40
4.2.2	Kadidlo	49
4.3	Liečebné metódy.....	58
4.3.1	At-Tadžbír.....	58
4.3.2	Al-Wism	63
4.3.3	Al-Hidžáma	72
4.3.4	Al-Chabána	79
4.4	Škodlivé dopady liečby	82

5	TERÉNNY VÝSKUM V SULTANÁTE OMÁN.....	86
5.1	Priebeh a problematika výskumu	86
5.2	Metodika skúmania	88
5.3	Výsledky výskumu	88
5.4	Summary výskumu	90
6	ZÁVER.....	92
7	ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY.....	95
8	RESUMÉ.....	102
9	PRÍLOHY	104
9.1	Otázky pološtruktúrovaného rozhovoru	104
9.2	Informácie o respondentoch	106
9.3	Obrazové prílohy.....	110

1 ÚVOD

Ománska ľudová medicína je dedičstvom rôznych náboženských, filozofických a liečiteľských smerov. Na začiatku bolo jej formovanie podmienené predovšetkým lokálnymi znalosťami beduínskeho obyvateľstva v regióne, neskôr vplyvom obchodu a námorných trás, ktoré viedli z Indie cez Arabský polostrov až do Stredomoria a pobrežných oblastí Afriky. Od 7. storočia došlo k šíreniu islámskeho náboženstva a v rámci neho aj k vzniku prorockej medicíny, založenej na veršoch Koránu a hadísoch proroka Muhammada, týkajúcich sa zdravia, liečby chorôb a správnej životosprávy. V období stredoveku dochádzalo k výmene poznatkov v rámci Seldžuckej ríše, ktorej bol Omán súčasťou počas 11. a 12. storočia. V začiatkoch novoveku boli pobrežné oblasti sultanátu okupované Portugalcami. Od polovice 19. storočia Sultanát Maskat ovládal Zanzibar a priľahlé pobrežia Kene, Tanzánie a Mozambiku, čo zapríčinilo kultúrne výmeny a miešanie obyvateľstva. Neskoršie nadviazanie vzťahov s Veľkou Britániou, malo výrazný vplyv na všeobecnú zdravotnú starostlivosť krajiny. K náhlemu úpadku tradičných metód liečiteľstva v Ománe, dochádza s Dhofarským povstaním a začiatkom reformnej vlády Sultána Qábúsa bin Saída, kedy sa vo veľkom začala budovať infraštruktúra sultanátu a s ním aj moderná zdravotná starostlivosť.

Hlavným cieľom tejto práce je predstaviť a zmapovať jednotlivé prvky ľudového liečiteľstva v Ománe, ktoré zahŕňajú rastlinnú liečbu a najviac prevládajúce liečebné metódy. Snahou terénneho výskumu je zistiť, či ľudia vo všeobecnosti vyhľadávajú tradičné liečiteľstvo a ak áno, o pacientov s akými zdravotnými ťažkosťami sa v tomto prípade jedná. Výskum sa zameriava aj postavením ľudového ománskeho liečiteľstva na medzinárodnej odbornej scéne. Pod týmto sa myslí uskutočňovanie medzinárodných konferencií týkajúcich sa tradičnej medicíny, publikácie vedeckých článkov alebo spoločná kooperácia s ďalšími krajinami, týkajúca sa napríklad produkcie a distribúcie liečebných prípravkov.

Dielčím cieľom je reflektovať aktuálnosť Prorockej medicíny u ománskeho muslimského obyvateľstva a zistiť, ktoré z jej prvkov sú najpopulárnejšie v súčasnej dobe.

Dôležité je zároveň upozorniť aj na možné škodlivé účinky týchto metód liečiteľstva. V jednotlivých kapitolách o konkrétnych prvkoch medicíny tak dochádza ku komparácii teoretických poznatkov, založených na vedeckom podklade, s výpoveďami ománskych liečiteľov. Ďalšou snahou práce v rámci danej problematiky je poukázať na to, že tradičné liečiteľstvo nemusí byť vždy iba v kontraste s modernou medicínou. V jednotlivých metódach liečby je snahou zameriavať sa aj na ich možné spoločné prepojenie, a následný vplyv pri zlepšovaní zdravotného stavu pacientov.

Práca tiež poukazuje na dedičstvo a bohatú kultúrnu rozmanitosť krajiny, ktorú vo vysokom percentuálnom zastúpení tvoria prisťahovalci. Práve vďaka tomuto faktoru, je dôležité pochopiť aj význam iných liečebných tradícií, najmä staročínskej a indickej (ajurvédскеj), ktoré dopĺňajú celkový obraz fungovania zdravotnej starostlivosti v krajine.

Zaujíma nás taktiež postavenie tradičných liečiteľov v modernej ománskej spoločnosti, ich prax, fungovanie, a to akým spôsobom liečia svojich pacientov. V zhrnutí výskumnej časti práce sú uvedené informácie o jednotlivých respondentoch a ich špecifického zamerania sa.

Stanovených hypotéz práce bolo viacero. Prvou je predpoklad všeobecných znalostí ománskeho obyvateľstva o tradičných prvkoch a technikách medicíny, prevládajúcich v ľudovom liečiteľstve. Ďalšou hypotézou je očakávanie, že hlavní prívrženci ľudovej medicíny, sú predovšetkým ľudia z vidieckych oblastí sultanátu. Medzi hypotézy patrí aj predpoklad využívania širokého spektra liečiv pochádzajúcich z bohatstva ománskej flóry.

Prácu je z formálneho hľadiska možné rozdeliť do troch hlavných celkov. V prvom rade je to všeobecný úvod do problematiky a definície jednotlivých druhov medicín, súvisiacich s ľudovým liečiteľstvom. Táto časť má za cieľ poskytnúť čitateľovi informácie o fungovaní rôznych liečebných postupov, vyskytujúcich sa predovšetkým na Arabskom polostrove, a rovnako ponúknuť celistvý pohľad na vec aj z hľadiska historického. V úvodných kapitolách je zároveň popísaný všeobecný zdravotný systém Sultanátu Omán. Zaujíma nás, akú úlohu v ňom zohrávajú alternatívne liečebné prístupy a aj to, či vláda nejakým

spôsobom podporuje ich fungovanie. Jedným zo zámerov práce je taktiež zmapovanie popularity modernej ománskej medicíny a ľudovej liečby, a zároveň poukázanie na jej postupné nahrádzanie v 80-tych a 90-tych rokoch minulého storočia, kedy sa pomery v krajine výrazne zmenili.

Nasledujúca časť práce, zahŕňa výskum teoretických poznatkov z rôznych vedeckých zdrojov. Tie sú následne doplnené o výpovede respondentov a poznatky nadobudnuté zúčastneným pozorovaním, počas terénneho výskumu v Ománe. Voľba takéhoto spracovania informácií, má doceliť lepšiu predstavu o používaní jednotlivých prvkov ľudovej medicíny a následne umožniť komparáciu vedomostí z teoretickej roviny s priamym príkladom praktického fungovania.

Tretiu časť práce tvorí priebeh a problematika terénneho výskumu, jeho zhodnotenie, použitá metodika a celkový informačný prínos. Záver tvorí zhrnutie analýzy nadobudnutých poznatkov teoretickej povahy aj praktického výskumu diplomovej práce. Nachádzajú sa v ňom odpovede na vytýčené ciele a taktiež poukazuje na nečakané zistenia plynúce z terénneho výskumu.

Doplňkom k získaným poznatkom sú fotografické prílohy nachádzajúce sa na konci práce, ktoré boli zozbierané počas zúčastneného pozorovania. Ich cieľom je ponúknuť lepšiu ilustráciu o fungovaní určitých metód liečiteľstva a ich využitie v ománskej spoločnosti. Súčasťou príloh sú aj všeobecné otázky, ktoré tvorili jadro výpovedí respondentov počas hĺbkového rozhovoru, a dodatočné informácie o nich.

1.1 Poznámky k prepisu

Pri prepise arabských slov do slovenčiny práca vychádza z pravidiel, ktoré boli navrhnuté v *Časopise pre výskum slovenského jazyka*¹, s výnimkami niektorých ustálených slov ako Korán, hadís, sunna, kalif a pod. Transkripcia v tomto prípade nezohľadňuje regionálne výnimky vychádzajúce z rôznych

¹ KHIDAYER, E.; JARÚNEK, E. Návrh na prepis arabských slov do slovenčiny. In: *Slovenská reč*. Bratislava, 2005, No. 1 – 2, s. 38 – 51.

dialektov arabského jazyka (napr. slová s použitím spoluhlásky dž, v egyptskom dialekte ako g). Zároveň práca dodržiava arabskú samohláskovú kvantitu používanú v českom jazyku, nie však doposiaľ schválenú slovenským Jazykovedným ústavom (namiesto islam je teda správne použité islám; rovnako v prípade muslim, namiesto moslim), a to z dôvodu, že slovenčina disponuje dostatočne flexibilným fonetickým aparátom, aby dokázala prepísať arabské termíny čo najbližšie k originálu.

1.2 Zdroje diplomovej práce

Väčšina publikácií z ktorých práca čerpá, sa zameriava výhradne na jednotlivé prvky bylinnej liečby a liečebných metód, ale nepodáva ucelený obraz o rôznych formách liečiteľstva a ich prepojení. Počas vyhľadávania vhodných zdrojov k diplomovej práci a následnému výskumu, bolo zistené nedostatočné množstvo knižných publikácií k tejto problematike.

Hlavné zdroje práce preto pochádzajú najmä z internetových článkov a zborníkov pre vedcov či výskumných pracovníkov, ako napríklad researchgate.net, sciencedirect.com a ncbi.nlm.nih.gov (*National Center for Biotechnology Information*). V neposlednom rade boli zdroje čerpané z digitálnej knižnice jstor.org. Na týchto stránkach bolo možné získať vedecké články, zameriavajúce sa na herbálnu medicínu, vrátane klinického testovania niektorých bylín, ktoré sú dôležitou časťou diplomovej práce. Stručné zhrnutie najpoužívanejších liečivých rastlín v severnej a centrálnej časti Ománu, nájdeme v článku *Medicinal Plants of Northern and Central Oman (Arabia)* od autorov S. Ghazanfara a A. Al- Sabáhiu. Vecné informácie o beduínskom liečiteľstve pred príchodom islámu, sú obsiahnuté v kapitole *State and Society in Pre-Islamic Arabia* z knihy *The Early Islamic Conquest*, od profesora blízkovýchodných dejín, Freda Donnera.

Veľmi prehľadným a dôležitým príspevkom o existujúcich typoch hidžámy, je štúdia *Classification of Cupping Therapy: A Tool for Modernization and Standardization* od Abdulláha Al-Bedaha a kol.

Kapitola o zdravotnom systéme Ománu, bola spracovaná na základe internetových článkov pochádzajúcich z oficiálnych stránok sultanátu.

Čo sa týka prorockej medicíny, najznámejšími autormi, ktorí napísali knihy zaoberajúce sa *at- Tibb an- Nabawí*, sú dodnes Ibn Qajjim al-Džawzija (1292- 1350) a Džalál ad-Dín as-Sujútí (1445- 1505). Ich diela sú z neskoršieho obdobia stredoveku a obaja v nich vychádzajú predovšetkým z hadísov. Medzi ďalšie pramene k tejto téme patrí aj kniha od profesora Rašida Bhikhu a doktora Ašrafa Dokrata. V ich spoločnom diele *Medicine of the Prophet*, stručne definovali tento žáner, popísali druhy ochorení, temperamentov a emócií, ktoré vplyvajú na zdravie človeka. Zaoberali sa aj možnosťami duchovného uzdravenia skrz vieru.

2 ĽUDOVÁ MEDICÍNA V ARABSKO- ISLÁMSKOM PROSTREDÍ

2.1 Vymedzenie pojmov

Tradičná medicína, známa tiež ako domorodá alebo ľudová medicína, zahŕňa lekárske aspekty tradičných vedomostí, ktoré sa vyvíjali po generácie v rôznych spoločnostiach pred obdobím modernej medicíny. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) definuje tradičnú medicínu ako „*súhrn vedomostí, zručností a praktík založených na teóriách, presvedčeníach a skúsenostiach pôvodných pre rôzne kultúry, či už vysvetliteľných alebo nie, používaných pri udržiavaní zdravia ako aj pri prevencii, diagnostike, zlepšovaní alebo liečbe fyzických a duševných chorôb.*“² Tradičná medicína môže byť niekedy považovaná za odlišnú od ľudovej medicíny alebo môže zahŕňať jej formalizované aspekty. Pod touto definíciou rozumieme dlhoročné prostriedky nápravy zdravia a praktizovania laikov. Ľudová medicína pozostáva z liečebných postupov a znalostí fyziológie ľudského tela, ktoré sú niektorým liečiteľom známe z vlastnej kultúry, neformálne prenášané ako všeobecné vedomosti a praktizované alebo aplikované kýmkoľvek, kto má predchádzajúce skúsenosti.

Poznatky o ľudových liečivách sa zvyčajne prenášajú orálne prostredníctvom komunity, rodiny a jednotlivcov, až kým sa „nezhromaždia“. V

² Traditional Complementary and Integrative Medicine, *World Health Organisation*. 24.1.2020.

rámci danej kultúry môže byť domorodá medicína mnohým známa alebo ju môžu akumulovať a uplatňovať tí, ktorí majú špecifickú úlohu liečiteľa, napríklad šamana alebo pôrodnej asistentky. Rolu liečiteľa legitimizujú tieto faktory - ich vlastné presvedčenie, úspech ich konania a presvedčenie komunity.³ Vo všeobecnosti ju stále používajú tri typy stúpcov - tí, ktorí sa v nej narodili a boli v nej socializovaní; stáli priaznivci, či dočasní užívatelia, ktorí sa k nej obracajú v čase krízy; a tí, ktorí veria iba v jej konkrétne aspekty.⁴ Pri ľudovej medicíne je treba povedať, že mnohé liečivá sa používajú iba v dôsledku tradície alebo preto, že sú účinné pri indukcii účinku placebo.

Mnoho krajín má prax opísanú ako ľudová medicína, ktorá môže existovať súčasne s formalizovanými, vedecky podloženými a inštitucionalizovanými systémami lekárskej praxe, reprezentovanými konvenčnou medicínou. Na druhej strane ale netreba prehliadať ich vzájomný kontrast v mnohých aspektoch.

Medzi vedné odbory, ktoré sa zaoberajú tradičnou medicínou, patrí bylinárstvo, etnomedicína⁵, etnobotanika⁶ a lekárska antropológia.

Komplementárna medicína je skupina diagnostických a terapeutických odborov, ktoré sa používajú spolu s konvenčnou medicínou.⁷

Pojmy „doplnková medicína“ alebo „alternatívna medicína“ sa týkajú širokého súboru zdravotníckych postupov, ktoré netvoria súčasť vlastnej tradície alebo konvenčnej medicíny danej krajiny, a teda nie sú úplne integrované do dominantného systému zdravotnej starostlivosti. Definícia alternatívnej medicíny môže byť v niektorých krajinách zameniteľná s tradičnou medicínou.

³ IWU M.; GBODOSSOU E., Alternative Medicine: Nigeria. The role of traditional medicine. *The Lancet*. 24.1.2020.

⁴ LAGUERRE, M., *Afro- Caribbean folk medicine*.

⁵ Etnomedicína je veda o kultúrnych interpretáciách zdravia, ktorá zároveň dokumentuje tradičné liečebné postupy a prostredníctvom výskumov prispieva k ich lepšiemu porozumeniu.

⁶ Etnobotanika je veda zaoberajúca sa použitím rastlín v rôznych ľudských kultúrach.

⁷ Príkladom doplnkovej terapie je použitie akupunktúry, popri konvenčnej zdravotnej starostlivosti, za účelom zmiernenia nepohodlia pacienta po operácii.

Doplňková medicína sa však líši od alternatívnej medicíny. Zatiaľ čo sa komplementárne liečiteľstvo používa spolu s konvenčnou medicínou, namiesto konvenčnej medicíny sa používa alternatívna. Príkladom substitučnej terapie je použitie špeciálnej diéty na liečbu rakoviny namiesto podstúpenia operácie, ožarovania alebo chemoterapie, ktorú odporučil lekár.

Národné centrum pre doplnkové a integrované lekárstvo na svojej oficiálnej stránke definuje, že komplementárna a alternatívna medicína môže zahŕňať akupunktúru, aromaterapiu, ajurvédu, chiropraktickú medicínu, diétu terapiu, nutričnú terapiu, bylinkárstvo, homeopatiu, hypnózu, reflexológiu a mnohé ďalšie.⁸

Rastlinná medicína zahŕňa byliny, rastlinné materiály a hotové výrobky z nich, ktoré obsahujú aktívne zložky časti rastlín alebo iné látky a ich kombinácie. Bylinná medicína (tiež bylinárstvo) pozostáva zo štúdia botaniky a využívania liečivých rastlín, ktoré boli základom liečebných postupov v priebehu ľudských dejín a dodnes sa používajú ako medikamenty. Moderná medicína využíva vo veľkej miere zlúčeniny pochádzajúce z rastlín ako základ farmaceutických liekov. Hoci je možné aplikovať moderné štandardy testovania účinnosti na byliny a lieky pochádzajúce z prírodných zdrojov, existuje len málo kvalitných klinických skúšok a štandardov, týkajúcich sa čistoty či originality alebo dávkovania. Rastlinná medicína sa niekedy rozširuje aj na výrobky z húb a včiel, minerály, škrupiny a ďalšie časti zvierat.

2.1.1 Beduínska medicína

Taliansky cestovateľ Ludovico Di Varthema (1470- 1517) bol pravdepodobne prvým spisovateľom Západu, ktorý popísal púštnu spoločnosť Arábie ako beduínsku. Táto komunita predstavuje dôležitú demografickú zložku arabskej populácie, hoci je všeobecne známe, že jej počet klesá. V päťdesiatych

⁸ Terms Related to Complementary and Integrative Health, *National Center for Complementary and Integrative Health*. 20.2.2020.

a šesťdesiatych rokoch začalo veľké množstvo beduínov na Strednom východe opúšťať tradičný kočovný život, s cieľom usadiť sa v mestách. Vládne politiky v Egypte, Izraeli, Jordánsku, Iraku, Tunisku, ropné arabské štáty Perzského zálivu a Líbye, ako aj túžba po vyššej životnej úrovni viedli väčšinu beduínov k tomu, aby sa stali občanmi rôznych národov, než kočovnými pastiermi bez štátnej príslušnosti.⁹ Aj keď je dnes nomádsky život beduínov pomaly vytrácajúcou sa tradíciou, kmeňová organizácia spoločnosti si stále udržiava dominantné postavenie v rurálnych oblastiach. Až do 7. storočia, bola táto spoločnosť historicky dlhodobo izolovaná od zvyšku sveta. Vtedy, s príchodom islámu a rozširovaním Islámskej ríše, za vlády Umajjovskej a Abbásovskej dynastie, sa pomery beduínskych kmeňov zmenili v mnohých ohľadoch týkajúcich sa kultúrnych, finančných aj náboženských záležitostí.¹⁰ Z hľadiska tejto práce nás zaujíma, ako vplývala beduínska spoločnosť na formovanie a postavenie tradičnej medicíny v regióne Arabského polostrova a aký je jej vplyv dodnes.

Nedostatok možností na vypestovanie jedla, zlá kvalita vody, častá podvýživa a monotónnosť stravovania¹¹ spolu s veľkým výskytom parazitov boli faktory zodpovedné, spolu s početnými endemickými chorobami, za vysokú detskú úmrtnosť a nízku dĺžku života.¹² Najbežnejšími chorobami na arabskom polostrove boli malária, tuberkulóza, trachóm a konjunktivitída, amébová úplavica a dyzentéria, kiahne, malomocenstvo, parazitárne infekcie a choroby spôsobené podvýživou, ako sú krivica a skorbut.¹³ To, že počet slepých a poloslepých ľudí bol veľký, možno vidieť z početných výrazov, ktoré sa používajú na opis chorôb oka.¹⁴ Liečiteľia boli tradične označovaní ako *tabíb*, *ásí* alebo *nitásí*.¹⁵

Ľudová beduínska medicína bola postavená na elementárnych princípoch liečby. Bolesť hlavy, hrudníka a žalúdka sa liečili púšťaním žilou alebo

⁹ COLE, D.; ALTORKI, S., Bedouin, Settlers, and Holiday-Makers: Egypt's Changing Northwest Coast. *American University in Cairo Press*, 11.2.2020.

¹⁰ MORAD, M., *The Bedouins of Arabia: The Rise and Decline of an Ancient Tradition*, s.6.

¹¹ Beduínske jedlá sú obvykle nutrične nízke a pozostávajú hlavne z chleba, mlieka a datlí. Zvieratá sa zabíjajú príležitostne k príprave jedla pre hostí alebo počas špeciálnych príležitostí.

¹² ULLMANN, M., *Islamic Medicine*, s.2.

¹³ Ibid. s.202.

¹⁴ Článok hovorí o piatich výrazoch používaných na opis chorôb oka: *kamah*, *ashá*, *amá*, *ramad*, *qama*.

¹⁵ ULLMANN, M., *Islamic Medicine*, s.2.

kauterizáciou. Zdá sa, že tá bola spolu s bankovaním, jedným z najbežnejších liečebných prostriedkov. Vo veľkom ju využívali hlavne mladé ženy trpiace migrénami. Okrem iného ňou beduíni liečili aj duševné choroby, otvorené rany, edémy, svrab či dokonca zúrivosť.¹⁶

Po uhryznutí hadom a škorpiónom sa miesto okolo postihnutej oblasti zviazalo za pomoci škrtidla (dnes je technicky správnym označením turniket), kvôli kontrole nad pohybom krvi. Následne sa rana ošetrila trením soli alebo horúceho popola na postihnutom mieste. Je dochované, že uhryznutie od besných psov sa liečilo pitím kvapiek krvi, darovaných členom rodu Brizan (existoval na území dnešnej Saudskej Arábie), ktorý bol známy svojou zbožnosťou a liečiteľskými schopnosťami.

Na vred alebo zranenie spôsobené tŕňom sa zvyčajne aplikovala hena (*Lawsonia inermis*). Ako liečivá sa odporúčali aj med, čierne semienko a polievka z mlieka, múky a medu nazývaná *at-talbína*, ktorá je populárna dodnes. Okrem toho mohol pacient držať diétu, ktorú mu liečitelia odporučili v závislosti od ochorenia.

Anatomické znalosti beduínov boli pravdepodobne nepatrné. Najdôležitejšie vnútorné orgány ako pečeň, srdce, slezina, žalúdok a črevá, sa ale často spomínajú v starej arabskej poézii a spájajú sa s určitými predstavami o fungovaní týchto orgánov. Hlad a smäd sa nachádzali v pečeni, ktorá bola predovšetkým sídlom pocitov a vášní. Ak bol človek plný hnevu a nenávisti, tento orgán mal byť podľa ľudových predstáv čiernej farby; ak bol ale človek dobrosrdečný a láskavý, jeho pečeň bola biela.¹⁷

V beduínskej kultúre neboli všetky neduhy pripisované iba prirodzeným príčinám. Presvedčenie, že choroby môžu postihnúť obeť urieknutia, arabsky *ajn al- hasad*, je dodnes v arabskej spoločnosti zaužívaným fenoménom. Takéto obeť bolo z pohľadu beduínskej medicíny možné vyliečiť iba pomocou kúzla alebo absolvovaním špeciálnych náboženských obradov.¹⁸

¹⁶ Ibid, s.3.

¹⁷ MORAD, M., *The Bedouins of Arabia: The Rise and Decline of an Ancient Tradition*, s.3.

¹⁸ Ibid.s.9.

Je zjavné, že vtedajší Arabi nemohli účinne bojovať proti týmto chorobám, nakoľko nemali poznatky o ich pôvode a príčinách. Pokusy o vyliečenie chorých tak nemohli byť postavené na teoretických alebo vedeckých základoch. Ľudoví liečitelia čerpali zo zaužívaných metód lokálnych znalostí, ktoré neraz poukazujú na zaujímavé súvislosti s mágiou. Z mnohých starobylých povier môžeme uviesť napríklad tieto:

- Choroba mohla byť odlákaná nasledujúcim spôsobom: okolo ramena osoby trpiacej horúčkou sa uviazala šatka alebo pásik látky. Vysoká teplota sa podľa povery preniesla na toho, kto ju odviazal a pôvodne chorý človek sa týmto činom uzdravil.
- Ak bol niekto uhryznutý hadom, musel v rukách držať dámske šperky a celú noc nimi šramotiť. Takáto činnosť mala zabezpečiť, že sa človek vyhne otrave.
- Mrzačenie mŕtveho tela, teda znesvätenie mŕtvol, mohlo byť podmienkou života dieťaťa. Ak žena, ktorá rodila mŕtve deti alebo ktorej všetky deti zomreli, pošliapala nohami nahé telo urodzeného muža, zabitého buď zradou alebo následkom krvavej pomsty, malo to zaručiť, že jej ďalšie dieťa bude žiť.
- Verilo sa tiež, že chlapci trpiaci ojedinelým stavom parafimózy¹⁹ sa narodili počas mesačného svitu.²⁰
- Dodnes sa taktiež môžeme stretnúť s presvedčením, že epilepsia je dôsledkom démonov, ktorí vstúpili do tela chorého.
- Hady museli byť zabité, pretože zapríčiňovali poškodenie zraku a spôsobovali tehotným ženám potrat.

Dôležité v každodennom živote beduínov boli ťavy, využívané na prepravu a ako zdroj potravy. V púštnych oblastiach Afriky a Ázie sa ťavie mlieko a moč používajú na liečbu rôznych chorôb už niekoľko storočí a často sú považované za akýsi univerzálny liek. Ťaví moč bol používaný predovšetkým ako antiseptikum na ošetrovanie rán, popálenín a zbavenie sa vší.²¹ Jeho účinky však

¹⁹ Parafimóza je akútny bolestivý stav v urológii, kedy dochádza k edému na žaludi mužského pohlavného údu.

²⁰ ULLMANN, M., *Islamic Medicine*, s.2.

²¹ MORAD, M., *The Bedouins of Arabia: The Rise and Decline of an Ancient Tradition*, str.9.

neboli limitované iba na chorých ľudí, ale aj na prašivé ťavy. Urinoterapia teda nie je novým fenoménom, akoby sa mohlo zdať. Rozdielom sú skôr novonadobudnuté vedecké poznatky, ktoré hovoria o použití ťavieho moču na liečenie chorôb, ako sú vredy, kožné problémy, chronická hepatitída, hepatitída typu C, infekcie žalúdka, oslabený imunitný systém, infekčné choroby a niektoré kardiovaskulárne stavy.²² Tieto terapeutické vlastnosti sú pravdepodobne dôsledkom potravy, ktorú ťavy prijímajú, a teda konzumácie púštnych rastlín, obsahujúcich rôzne účinné látky. Príkladom je štúdia rastliny paliny pravej (*Artemisia absinthium*), ktorá poukazuje na dôkaz jej silných antibakteriálnych a protiplesňových účinkov proti niektorým kvasinkovým ochoreniam.

Tradiční liečitelia taktiež používajú zmes ťavieho mlieka a moču na liečbu rôznych druhov nádorových chorôb, vrátane rakoviny prsníka, pľúc či nosohltanu, a pevne veria v jej účinnosť. Niektoré z vedeckých publikácií poukazujú na to, že liečivé vlastnosti kombinácie ťavieho mlieka a moču sa dajú pripísať gama globulínom a iným imunitným zložkám, ako sú imunoglobulíny, ktoré sa nachádzajú v oboch z nich. Každopádne aj napriek určitému bádaniu, sú v tejto záležitosti nevyhnutné ďalšie relevantné výskumy, ktoré by takúto protirakovinovú aktivitu potvrdili.²³

2.1.2 Prorocká medicína

At-Tibb an-nabawí, ako sa tento druh medicíny nazýva v arabčine, je v súčasnosti považovaný za alternatívny doplnok liečby popri modernej medicíne. Všeobecne sa jedná o zachované slová a činy Proroka Muhammada, týkajúce sa primárne rozličných ochorení a možností ich liečenia, či starostlivosti o pacientov. Obsahuje odporúčania na fyzické a duševné zdravie, ktoré je možné univerzálne aplikovať, v každom čase a za každých okolností. Zahŕňa poznatky preventívnej a liečebnej medicíny, duševného i mentálneho zdravia, a duchovného liečenia.²⁴ Nakoľko učenie

²² ALKHAMEES, O.; ALSANAD, S., *A review of the therapeutic characteristics of camel urine*. s.121.

²³ Ibid. 122.

²⁴ *Ruqija* znamená duchovné liečenie alebo ochranu proti mágii, čarodejníctvu, či urieknutiu. V našom kontexte je podobná exorcizmu, ale veriaci je posadnutý inými duchovnými bytosťami,

vychádza z islámu, náboženstvo je neoddeliteľnou súčasťou tohto druhu liečiteľstva.

V súčasnosti prevláda komplexnejšia definícia at-tibb an-nabawí, ktorú by bolo možné označiť ako súhrn všetkého zjaveného Prorokovi od Boha, čo je predmetom medicíny. To zahŕňa verše Koránu, hadísy a nariadenia Proroka, ktorými liečil svojich spoločníkov, keď ho žiadali o pomoc v zlej zdravotnej situácii. Podobne táto definícia znamená poradenstvo, týkajúce sa zdravého života človeka, vzťahujúce sa na jeho potravu, obydlie, manželstvo a mnohé ďalšie aspekty života. Rovnako tak tu spadá aj liečba, liečivá, etiketa a právna zodpovednosť lekára za svoje úkony.²⁵

Je dôležité poznamenať, že príchod Proroka Muhammada v 7.storočí neznamenal zmenu v používaní vyššie spomenutých metód beduínskej medicíny. V zbierke *Sahíh al-Bucháří* sa zachoval známy výrok Proroka: „*Vyliečenie sa nachádza v troch veciach: bankovaní, dúšku medu a kauterizácii (vypálenie ohňom), ale zakázal som svojim nasledovníkom, aby používali kauterizáciu,*“²⁶ (namiesto nej odporúčal horúce obklady).

Použitie niektorých prvkov liečiteľstva v raných islamských komunitách sa odráža v hadísoch. Neskoršie kanonické zbierky *al-Buchářího, Muslima, at-Tirmídího, Ibn-Mája* a iných, majú všetky svoju vlastnú *Kitáb at-Tibb*, čo je kapitola, v ktorej sú zhrnuté lekárske náuky a odporúčania z doby Proroka. Dopĺňajú obraz, ktorý nám poskytovala predislámská poézia, a poznatky o podmienkach, ktoré vtedy v Arábii prevládali.

Súčasťou všetkých kultúr sú určité znalosti domorodej liečby a lekárskej starostlivosti. Dnes vieme, že mnohí muslimovia sa riadili prorockou medicínou už len samotným nasledovaním jeho učenia. Dôležitú úlohu v tomto procese zohral práve islám, presahujúci rôzne historické kontexty, kultúrne prostredie a geografickú rozmanitosť. Svojim prívržencom dokázal ponúknuť poradenstvo týkajúce sa zdravia a liečby, priamo z textov Koránu a výrokov Proroka.

džinmi. *Ruqija* sa vykonáva prostredníctvom recitácie určitých veršov Koránu nad posadnutou osobou, v niektorých prípadoch aj "vyháňaním džina," kedy sa používa fyzické násilie.

²⁵ OBTULOVICHOVÁ, A., *Medicína proroka Muhammada a jej využitie v praxi podľa názorov muslimských lekárov žijúcich na Slovensku*, s.20.

²⁶ Zaznamenal: Ibn Abbás v *Sahíh al- Bucháří*, 3061. 13.3.2020.

Muslimovia každej generácie si prirodzene osvojili tieto učenia a následne ich integrovali do svojho života.

Podľa knihy *Medicine of the Prophet* od profesora Rašida Bhikhu a doktora Ašrafa Dokrata, delíme *at-tibb an-nabawí* do piatich nasledovných kategórií:

- a) Skutočné slová Proroka zaoberajúce sa medicínskymi záležitosťami
- b) Lekárske ošetrenie Proroka vykonané inými ľuďmi
- c) Lekárske ošetrenie vykonané Prorokom na iných ľuďoch či sebe samom
- d) Lekárske ošetrenie, ktoré Prorok pozoroval a nemal voči nemu námietky
- e) Lekárske zákroky o ktorých Prorok vedel alebo počul, a neschvaľoval ich

Prorocká medicína sa vzájomne ovplyvňovala s gréckou, známou pod názvom *at-tibb al-unání/ al-junání*. Tá zahŕňa širšiu formu fytotherapie (liečby pomocou rastlín), ktorá spája aspekty starovekej arabskej, gréckej, perzskej, ajurvédскеj a čínskej medicíny.²⁷ Na rozdiel od *at-tibb al-nabawí*, ktorá má svoj základ priamo v Koráne a sunne, vychádza predovšetkým z poznatkov o nespočetných druhoch liečivých bylín. Zatiaľ čo medicínske texty *at-tibb al-unání/ al-junání* boli cenené hlavne vzdelanou elitou, medicína Proroka bola vďaka hadísom rozšírená a ľahko dostupná aj pre bežných ľudí. Fytotherapia taktiež tvorí jednu z jej zložiek popri stravovaní, hygienických predpisoch a mnohých iných zdravotných odporúčaníach.²⁸

Vystúpenie a učenie Proroka Muhammada tak malo vplyv na prepojenie dvoch odlišných oblastí, a to náboženstva a liečiteľstva. Zdravie človeka sa stalo jednou z dôležitých podmienok pre vykonávanie náboženských rituálov. Prorok povedal: „*Žiadajte Boha o odpustenie a zdravie. Po záruke viery, nie je človeku dané nič lepšie, ako zdravie.*“²⁹ Podobných vyjadrení môžeme nájsť v hadísoch niekoľko desiatok.

²⁷ MORROW, John A., *Encyclopedia of Islamic Herbal Medicine*. Jefferson, North Carolina and London: McFarland & Company, 2011. str.3. ISBN-10: 0786447079.

²⁸ OBTULOVIČOVÁ, A. *Medicína proroka Muhammada a jej využitie v praxi podľa názorov muslimských lekárov žijúcich na Slovensku*, s.21.

²⁹ AI-SUYUTI, J., *Medicine of the Prophet*. s.51.

Podstatnú časť *at- tibb an- nabawí* tvorí preventívna medicína, ktorá v predislámskom období na území Arabského polostrova nebola praveľmi rozšírená. Príčina zdravotných ťažkostí a následná liečba sa zväčša hľadala až v pokročilom štádiu chorôb. Učenie Proroka však zahŕňalo pokrokové odporúčania, ktoré veriacim mohli napomôcť pri vyhýbaní sa niektorých neuhov vtedajšej doby.

Egyptský učenec Ďžalál ad- Dín as- Sujútí hovoril o troch štádiách, v ktorých sa telo človeka môže nachádzať: zdravie, choroba a stav medzitým (rekonvalescencia alebo vysoký vek). Myšlienka, že Boh stvoril svet v rovnováhe a jednou z povinností veriacich by malo byť jej zachovávanie, reflektuje veľkú časť Prorokovej medicíny. „*Jedzte a pite, ale nie nad mieru.*“³⁰

2.1.3 Arabsko- islámská medicína

Pôvodná arabská medicína sa vyvinula z konfliktu medzi liečebným dedičstvom beduínov a arabskými prekladmi helénskych a ajurvédskych lekárskejších tradícií. Treba ozrejmiť, že mnohí pôvodní autori arabsko- islámskej medicíny boli skôr duchovnými ako lekármi, a obhajovali tradičné liečiteľské postupy z čias pôsobenia Proroka. Počas neskoršej expanzie muslimského kalifátu, sa začalo obdobie výmeny poznatkov medzi civilizáciami.

*Už vo 8. storočí n. l. existovali nemocnice, dotované charitatívnymi darmi vo forme zakátu. Tieto zriadenia poskytovali pomoc chorým, posielali lekárov a pôrodné asistentky do chudobnejších, vidieckych oblastí. Okrem toho poskytovali priestor na štúdium a výskum pre lekárov a ostatných zamestnancov. Tieto nemocnice mali rôznu úlohu, niektoré boli zamerané na pomáhanie obyčajnému ľudu, zatiaľ čo iné poskytovali špecifické služby, ako starostlivosť o malomocných, zdravotne postihnutých a bezvládných. Do lekárskej praxe sa okrem iného začlenilo používanie farmakológie a chémie.*³¹

³⁰ Ibid. s.54.

³¹ OBTULOVIČOVÁ, A., *Medicína proroka Muhammada a jej využitie v praxi podľa názorov muslimských lekárov žijúcich na Slovensku*, s.24.

Je potrebné spomenúť, že práve vďaka arabčine, ktorá sa stala dôležitým „Lingua Franca“ vtedajšieho sveta až do konca tzv. islámskeho zlatého veku, sa zachovali vedomosti určujúce ďalší vývoj medicíny. V procese šírenia lekárske poznatkov naprieč kultúrami zohralo dôležitú úlohu vybudovanie Domu múdrosti (*Bajt al-Hikma*) v Bagdáde. Založil ho siedmy kalif dynastie Abbásovcov, Abú al-Abbás al-Ma'mún (786- 833), približne okolo roku 830 n. l. Vtedajší systém vzdelávania lekárov bol dobre štruktúrovaný a ponúkal poznatky aj z iných vedných odborov, zvyčajne na základe súkromného vyučovania.

Počas muslimskej nadvlády v Al- Andalus (711- 1492), zohrali hlavnú rolu vo vývoji španielskej medicíny poznatky arabských učencov. Islamskí lekári a botanici ako Abú Hanífa Dínawarí (815- 896) a Ibn al-Bajtár (1179- 1248) významne rozšírili svoje predchádzajúce znalosti o starogrécke dielo Pediana Dioscorida (40- 90 pred Kr.) *De materia medica*.³² Najslávnejším arabsko- muslimským lekárske pojednaním bol Avicennov Kanón medicíny. Do latinčiny ho preložil Gerhard z Cremony (1114- 1187) v 12. storočí a odvtedy dielo zostalo dôležitým lekárske prameňom v Európe až do 17. storočia.

2.2 História ľudových metód liečiteľstva na území Arabského polostrova a ich rozšírenie

Pred príchodom islámu existovali tri hlavné smery spojené s praxou medicíny; menovite grécke, čínske a ajurvédске (indická medicína). Z týchto troch základných systémov vzniklo niekoľko variantov a ďalej aj ich kombinácie, ktorých niektoré prvky sa integrovali do neskoršej tradičnej medicíny a prispôsobili sa islámu. Je zrejmé, že tieto tri liečebné systémy vychádzajú z podobných konceptov.³³

³² *Materia medica* je latinský termín z histórie farmácie, ktorý prezentuje zozbierané vedomosti o terapeutických vlastnostiach akejkoľvek látky používanej na liečbu chorôb. Používal sa až do začiatkov 20. storočia, kedy bol nahradený všeobecným pojmom farmakológia.

³³ BHIKHA R., DOCKRAT A., *Medicine of the Prophet*, s. 22.

V predislámskej ére mali dosah na ľudové liečiteľstvo viaceré segmenty. V prvom rade to bol duchovný vplyv, ktorý čerpal z povier a mágie, príklady boli uvedené v kapitole o beduínskej medicíne. Ďalším faktorom je vrodená genetická výbava človeka, zodpovedná za prirodzenú potrebu zachovania a obnovy ľudského zdravia. V neposlednom rade mala vplyv na liečiteľstvo koncepcia stvorenia, ktorá interpretuje vzťah medzi človekom a vesmírom (interakcia medzi mikrokozmosom a makrokozmosom). „*Tieto pojmy poskytujú pevný základ pre pochopenie a interpretáciu špecifickej príčiny alebo etiológie rôznych chorôb, patologických procesov, ktoré tieto choroby spájajú, a aplikácie liečby, ktorá sa objavuje z príslušných disciplín, v rámci holistického svetonázoru.*“³⁴

Systém islámskej medicíny prevzal mnohé špecifické znalosti ohľadom liečiteľstva z tzv. lokálnych vedomostí³⁵. Tie pozostávajú zo znalostí, viery, tradícií, postupov, inštitúcií a svetonázorov, ktoré vyvinuli a udržiavali pôvodné a miestne komunity, a predpokladá sa, že predstavujú adaptívnu stratégiu pre prostredie, v ktorom tieto komunity žijú.³⁶ V predislámskom období bolo dôležitou súčasťou liečby veštenie, astrológia a rôzne amulety či spomínaná mágia (napr. epilepsia spôsobená posadnutím zlej duchovnej bytosti). Ako sme už spomínali v kapitole o beduínskej medicíne, ich liečba zahŕňala aj pitie ťavieho moču a mlieka, či predovšetkým byliny, ktoré sa vyskytujú v nehostinných púštnych podmienkach.

³⁴ BHIKHA R., DOCKRAT A., *Medicine of the Prophet*, s. 23.

³⁵ Americký antropológ Clifford Geertz rozoberal tento pojem vo svojom diele *Local knowledge*. Lokálne znalosti sa rozvíjajú ľuďmi určitej komunity v priebehu času. Sú založené na skúsenosti, prispôbajú sa miestnej kultúre a životnému prostrediu. Taktiež tvoria súčasť praktík komunity, vzťahov a rituálov. Podobné termíny k tomuto pojmu sú napríklad tradičné alebo domorodé vedomosti. Základnou súčasťou vedomostného systému každej krajiny sú práve lokálne znalosti, zahŕňajúce zručnosti, skúsenosti a postrehy ľudí, používané na udržanie alebo zlepšenie svojho života.

³⁶ VANDEBROEK I.; REYES-GARCÍA V.; ALBUQUERQUE U., *Local knowledge: who cares?* s.1.

3 VŠEOBECNÁ ZDRAVOTNÁ STAROSTLIVOSŤ V OMÁNE

3.1 Historické pozadie

Aby sme si vedeli lepšie predstaviť mimoriadny vývoj, ktorým zdravotníctvo v Sultanáte Omán prešlo počas niekoľkých desaťročí, pozrime sa najprv na niektoré štatistické údaje. V roku 1958 disponoval celý sultanát dvomi nemocnicami, jednu spravoval britský konzulát a druhú americká arabská misia. Iba trinásť zahraničných lekárov slúžilo celému obyvateľstvu (jeden na 50 000 ľudí) a pacienti z odľahlých oblastí za nimi cestovali približne štyri dni. Jedno z piatich detí zomrelo skôr, ako dosiahlo vek päť rokov, a každý tretí občan zažil najmenej jeden záchvat malárie. V roku 1970, keď k moci prišiel sultán Qábús Bin Saíd al- Saíd, bola predpokladaná dĺžka života iba 49,3 roka.³⁷

V nasledujúcom roku bolo založené ministerstvo zdravotníctva, ktoré zrealizovalo myšlienku univerzálnej zdravotnej starostlivosti ako základného práva tým, že kládlo veľký dôraz na zabezpečenie prístupu obyvateľstva k službám primárnej zdravotnej starostlivosti. Na financovanie takéhoto úsilia boli použité príjmy štátu z prírodných zdrojov (predovšetkým ropy a zemného plynu).

Od roku 1976 prechádza Omán v oblasti zdravotníctva tromi rôznymi fázami vývoja. Prvá fáza, ktorá trvala do roku 1990, bola zameraná na budovanie zdravotníckej infraštruktúry v krajine takmer od nuly. Druhá fáza, trvajúca od roku 1991 do roku 2005, sa zamerala na vývoj rôznych zložiek systému zdravotníctva s plánmi vypracovanými na centrálnej, regionálnej a miestnej úrovni. Tretia fáza, ktorá sa začala v roku 2005, je orientovaná na poskytovanie komplexného zdravotného pokrytia a na strategické ciele na vysokej úrovni na určenie a riešenie konkrétnych potrieb sektora.³⁸

³⁷ TREACY, S., In Oman, transforming health care., *The World Academy of Sciences*. 14.3.2020.

³⁸ V roku 2000 vydala Svetová zdravotnícka organizácia široko publikovanú Svetovú správu o zdraví, ktorá hodnotila ománsky systém zdravotnej starostlivosti ako ôsmy najlepší na svete. Tá istá správa ho zároveň ocenila ako najlepší na svete z hľadiska nákladovej efektívnosti. Do roku 2008 mala krajina 58 nemocníc a viac ako 5 000 lekárov.

V dôsledku týchto krokov má v súčasnosti viac ako 95% verejnosti prístup k zdravotnému stredisku do vzdialenosti piatich kilometrov a to dokonca aj v odľahlých oblastiach prostredníctvom služieb mobilných kliník.

Oficiálne lekárske vzdelávanie sa začalo v roku 1986 založením Vysokej školy lekárskeho a zdravotného vied na Univerzite sultána Qábúsa. Pred jej otvorením boli ománski študenti nútení cestovať kvôli štúdiu medicíny do zahraničia. Týmto sa sultanát v minulosti úplne spoliehal na zahraničné odborné znalosti a lekárske vzdelávanie. Aj keď je dnes táto rovnováha výrazne napravená, v krajine stále existuje veľa lekárov, zdravotných sestier a iných zdravotníckych pracovníkov pochádzajúcich zo zahraničia. Predovšetkým v 90-tych rokoch Omán lákal lekárov, zubárov a farmaceutov z Indie, Egypta, Pakistanu, Filipín, Sudánu a Iraku, z ktorých mnohí v krajine pôsobia dodnes. Väčšina zdravotných sestier pochádza z Indie a Filipín, s pozoruhodným počtom aj z Bangladéša a zo Srí Lanky. Títo lekári a zdravotné sestry mali niečo dôležité: skúsenosti s chorobami spoločnými pre rozvojové krajiny.³⁹

Primárna starostlivosť je nevyhnutná pre núdzové situácie a prevenciu chorôb.⁴⁰ Od začiatku je hlavnou iniciatívou týkajúcou sa zdravia v Ománe skôr prevencia než liečba. Hlavné zdravotné problémy obyvateľstva, ktoré prevládali počas druhej polovice minulého storočia, boli trachóm, malária, diareja, podvýživa, osýpky a iné infekčné choroby. Ich liečba si vyžadovala skúsených odborníkov z rozvojových krajín, ktorí boli schopní komunikovať s miestnym obyvateľstvom.

3.2 Súčasná situácia

Omán je krajina s vysokými príjmami a počtom obyvateľov viac ako 4,8 milióna. Jeho populácia je mladá, zhruba 56% obyvateľov má menej než 25

³⁹ TREACY, S., In Oman, transforming health care, 2014. *The World Academy of Sciences*. 14.3.2020.

⁴⁰ Celková miera pôrodnosti v Ománe sú štyri deti. Úmrtnosť matiek klesla na 20,7 úmrtí na 100 000 živonarodených. Takmer tri štvrtiny (73,3%) tehotných žien sa zaregistrovalo v zariadení PHC počas prvého trimestra a vyše 95% bolo vyšetrených na HIV.

rokov (štatistika z roku 2017). Nesmieme opomenúť fakt, že až 45% populácie Ománu pozostáva z prisťahovalcov. Tí v prípade potreby vyhľadávajú súkromné medicínske zariadenia a disponujú vlastným poistením na rozdiel od ománskych občanov a občanov krajín GCC, ktorí majú verejnú zdravotnú starostlivosť zadarmo.⁴¹ Ak je však človek (aj zahraničného pôvodu) zamestnaný vo vládnom sektore, zvyčajne dostane verejnú zdravotnú starostlivosť rovnako bezplatne.⁴² Od roku 2018 taktiež platí zákon pre poskytovanie zdravotného poistenia medzinárodným pracovníkom zo strany zamestnávateľa.

Na sektor zdravotnej starostlivosti v Ománe dohliada ministerstvo zdravotníctva v ktorého čele je už dlhodobo Ahmed bin Muhammad bin Obaid al-Saídí. Po svojom predchodcovi Mubáarakovi al- Chadúrím, ktorý sa prostredníctvom investícií do nových zdravotníckych zariadení zameral na rozširovanie prístupu k zdravotníckym službám v celom sultanáte, al- Saídí uprednostnil zvýšenie kvality v tomto sektore.

Okrem ministerstva zdravotníctva je zodpovedné za zabezpečenie kvality, bezpečnosti a účinnosti farmaceutických výrobkov v krajine Ústredné laboratórium pre kontrolu kvality (*Central Quality Control Laboratory*), zatiaľ čo Ománska lekárska špeciálna rada (*Oman Medical Specialty Board*), založená v roku 1994 na základe spolupráce medzi ministerstvom zdravotníctva a sultánom Qábúsom, je dozorným orgánom pre všetky postgraduálne lekárske vzdelávacie programy v sultanáte.

Všeobecne je verejný sektor zdravotníctva na kvalitnej úrovni. Odborníci v zdravotníctve takmer vždy ovládajú plynule anglický jazyk a to predovšetkým vďaka vyššie spomenutým dôvodom, akými sú vzdelávanie lekárov a špecialistov mimo krajiny alebo príchodom zdravotníkov zo zahraničia. Omán

⁴¹ Na druhej strane má bezplatný zdravotný systém v krajine svoje nevýhody, nakoľko ho ľudia často zneužívajú a prichádzajú do nemocníc s banalitami, čo zbytočne vedie k dlhým čakacím dobám a plytvaním finančných prostriedkov. Práve preto je do budúcnosti plánované zavedenie malých poplatkov pri návšteve lekára.

⁴² HALIM, L.; ALAJMI F., Ensuring universal access to primary health care in Oman. *Primary Health Care Performance Initiative*. 24.3.2020.

sa v súčasnosti zameriava na prijímanie ďalších zdravotníckych pracovníkov, predovšetkým odborníkov, orientujúcich sa v liečbe chronických chorôb.

Sporná je aj otázka dedičných ochorení pochádzajúcich z endogamných manželských zväzkov. V krajinách GCC je tradičnou praxou uzatvárať manželské zväzky v rámci kmeňového zoskupenia, a často aj v rámci širšej rodiny, čo vedie k vyšším rizikám zdravotných problémov spojených s príbuzenstvom. Štatistiky ukazujú, že v Ománe sa medzi bratrancami a sesternicami z prvého kolena koná 24% manželstiev a zhruba 20% manželských párov pochádza z rovnakých kmeňových skupín. Tieto páry majú vyššie riziko prenosu dedičných genetických porúch, čo vedie k zdravotným problémom ich potomkov a k ďalšiemu zaťaženiu systému zdravotnej starostlivosti celkovo. Za zmienku stojí národné genetické centrum v Maskate, ponúkajúce bezplatný skríning bežných genetických porúch, zameraný na vyšetrenie párov s vyšším potenciálnym rizikom predtým, ako uzatvoria manželstvo. V roku 2015 stredisko taktiež začalo so šesťnásťmesačným kurzom genetického poradenstva pre lekárov, ktorý je orientovaný na prevenciu genetických porúch a prácu s postihnutými osobami pre zlepšenie ich života.

V Ománe je poskytovanie zdravotníckych služieb rozdelené do troch úrovní: primárna, sekundárna a terciárna. Primárna úroveň⁴³ zodpovedá regionálnym zdravotníckym centrom a miestnym nemocniciam, sekundárna úroveň regionálnym a okresným nemocniciam a terciárna úroveň štyrom národným nemocniciam.

Aby sa zabezpečil včasný prístup k starostlivosti, Omán nedávno vytvoril systém, ktorý umožňuje pacientom využívať služby PHC bez objednania sa dopredu. Sekundárna a terciárna starostlivosť sa uskutočňuje prostredníctvom dohodnutých stretnutí na určitý čas, čo skracuje čakacie doby.

Záchranná služba v Ománe je relatívne novou záležitosťou, takže flotila vyškoleného personálu a vozidiel je malá. Nie je neobvyklé, že Ománčania a

⁴³ PHC (*Primary Health Care*) sa považuje za prvý kontaktný bod medzi občanom a systémom zdravotnej starostlivosti v Ománe, ktorý slúži ako spojenie medzi komunitou a špecializovanou úrovňou zdravotnej starostlivosti.

expati používajú v prípade núdze svoje vlastné vozidlá alebo taxíky na to, aby sa dostali na pohotovosť.

Najväčšie a najrozvinutejšie nemocnice ako aj zdravotnícke centrá sa nachádzajú v Maskate (napr. Ománska kráľovská nemocnica alebo Fakultná nemocnica sultána Qábúsa). V krajine je dohromady 59 nemocníc a 897 lekárskech stredísk, výdajní a kliník. Väčšinu zdravotníckych zariadení v súčasnosti vlastní a prevádzkuje vláda (83,1%), ale keďže rastúci počet Ománčanov a prisťahovalcov sa zaujíma o súkromné ošetrovanie z dôvodu dlhých čakacích zoznamov vo vládných nemocniciach, počet súkromných zariadení pôsobiach v sultanáte stúpa.⁴⁴

V dôsledku rýchlo rastúcich príjmov a meniaceho sa životného štýlu je oproti infekčným chorobám stále častejší výskyt neprenosných ochorení, a to najmä kardiovaskulárnych problémov, cukrovky⁴⁵ a zdravotných problémov spôsobených obezitou.⁴⁶ V decembri 2016 ománska Najvyššia rada pre plánovanie začala národnú kampaň na podporu fyzickej aktivity s mierou fyzickej nečinnosti 37%; celosvetovo je to 28% u mužov a 34% u žien. Cieľom celoročnej kampane zameranej na tému „*Zdravie začína krokom*“ je vzdelávať obyvateľov Ománu o dôležitosti fyzickej aktivity a zvýšiť informovanosť o dostupných športových a rekreačných zariadeniach.

V roku 2010 bol zavedený zákaz fajčenia na verejných priestranstvách (50% z nich sú teraz nefajčiarske zóny).⁴⁷ Tento krok bol adekvátny keď vezmeme do úvahy fakt, že až 70% obyvateľov sultanátu preukázateľne trpí ochorením súvisiacim s fajčením. *Viac ako päť miliónov týchto úmrtí je dôsledkom priameho užívania tabaku, zatiaľ čo viac ako 600 000 je dôsledkom*

⁴⁴ Súkromná nemocnica Maskat je najväčšou v meste, ďalšie súkromné zariadenia na vysokej úrovni sú Starcare Hospital a Atlas Hospital.

⁴⁵ Miera cukrovky v Ománe sa zvýšila z 9% (2009) na 16% (2016) a neustále rastie. Podľa as-Saidího by neoficiálne záznamy v skutočnosti mohli prevalenciu diabetu medzi ománskou populáciou celkovo zvýšiť na 40%, čo pre sultanát predstavuje vysoké číslo. Časť problému pochádza z tradičnej ománskej stravy, ktorá má vysoký obsah cukru.

⁴⁶ V roku 2014 Univerzita Sultána Qábúsa uverejnila výskum, ktorý dokazuje, že 30% obyvateľov Ománu trpí nadváhou a 20% je obezných.

⁴⁷ TOUMI, H., Non-smokers in Oman, Bahrain welcome new law. *Gulf News Oman*. 14.3.2020.

vystavenia nefajčiarov sekundárnemu dymu.⁴⁸ Pokuty za porušenie tohto zákona sa pohybujú od 100-300 OMR⁴⁹.

Hoci ománske obyvateľstvo má v súčasnosti vysokú priemernú dĺžku života⁵⁰, tunajší lekársky priemysel sa nedá porovnávať s inými rozvinutejšími krajinami. Vláda sa dlhodobo snaží tento sektor rozvíjať a zároveň podnecovať mladú generáciu k štúdiu medicíny.⁵¹ Aj keď značná časť zdravotníckej pracovnej sily sa narodila v zahraničí, v dôsledku agresívnej vládnej politiky omanizácie sa táto skutočnosť začína meniť.⁵² Krajina má teraz akreditovanú lekársku univerzitu (*Oman Medical College*, založená 2001) a mnoho ománskych lekárov získalo svoje vzdelanie v krajinách ako Austrália, Kanada, Spojené kráľovstvo a Spojené štáty americké.

Ministerstvo zdravotia presadzuje zavádzanie moderných technologických riešení s cieľom zvýšiť efektívnosť v zdravotníctve, znížiť náklady a skrátiť čakaciu dobu. 86% všetkých vládnych nemocníc a zdravotníckych zariadení bolo elektronicky prepojených s centrálnou databázou do začiatku roka 2015. Začiatkom januára 2017 sa taktiež začal implementovať bezhotovostný transakčný systém vo verejných zdravotníckych strediskách.

V krátkodobom horizonte sa deviaty päťročný plán krajiny, ktorý trvá od roku 2016 do roku 2020, zameriava na vybudovanie integrovaných lekárskeho miest pre sektor zdravotníctva, ďalšie investície do rozvoja ľudských zdrojov, reštrukturalizáciu lekárskeho vzdelávania a výrazné zvýšenie výdavkov na zdravotnú starostlivosť.

⁴⁸ Muscat Governorate plans to stub out smoking in public places with ban. *Times of Oman*. 24.3.2020.

⁴⁹ K 23.3.2020 1 OMR = 2.4276 € / 67,3260 Kč.

⁵⁰ Priemerná dĺžka života u žien sa zvýšila na 79 rokov a u mužov na 74 rokov (údaj z roku 2014).

⁵¹ Dve lekárske fakulty v krajine majú ročne vyše dvesto lekárskeho absolventov. Počet ománskych zdravotných sestier pracujúcich pre ministerstvo zdravotníctva presiahol 65% a ománski lekári tvoria asi 32%.

⁵² V roku 2012 tvorilo zdravotnícky personál v krajine iba 29% lekárov ománskej národnosti. Do roku 2015 sa v dôsledku omanizácie zvýšil podiel ománskych lekárov na 35%, zatiaľ čo v zdravotníckom sektore do roku 2015 bolo 68% ománskych pracovníkov.

3.3 Náklady na zdravotnú starostlivosť

Omán vynakladá 2,6% svojho HDP na zdravotnú starostlivosť, podľa ukazovateľov vývoja Svetovej banky, mierne pod priemerom GCC. Tento podiel sa v posledných rokoch významne nezmenil; v rokoch 2000 až 2010 bola priemerná suma, ktorú vláda vynaložila na zdravotnú starostlivosť v danom roku, 3% HDP.⁵³

Náklady na sektor verejného zdravotníctva v Ománe však neustále rastú a budúce investície do verejného zdravotníctva sa budú musieť naďalej zvyšovať, aby zodpovedali tomuto dopytu. V nadchádzajúcich rokoch by to mohlo byť náročné a môže sa stať, že súkromný sektor bude mať čoraz väčšiu úlohu pri poskytovaní lekárskej starostlivosti občanom sultanátu. V skutočnosti už existujú náznaky tohto diania. Vnútroštátny poisťný systém alebo zavedenie nominálnych poplatkov za návštevy lekára by mohlo pomôcť ministerstvu zdravotníctva pokračovať v poskytovaní bezplatnej univerzálnej zdravotnej starostlivosti a lepšom prístupe k špecializovanej liečbe.

Rastúce náklady na zdravotníctvo však môžu viesť k ohrozeniu a neschopnosti menších kliník pokračovať v prevádzke. Sanjay Dalal, manažér kliniky v Maskate, uviedol v rozhovore pre *Times of Oman*, že vysoké poplatky, zbytočné štandardy kontroly kvality zo strany ministerstva a zdravotné poistenie sú hlavnými dôvodmi zvýšenia nákladov na zdravotnú starostlivosť. *„Menšie kliniky čelia veľmi ťažkým obdobiam so súčasnými trendmi a musia znášať záťaž svojich pacientov, aby zostali v prevádzke. Vysoké nájomné s normami kvality v súlade s veľkými nemocnicami predstavuje pre menšie kliniky nespravodlivé výdavky,*“ uviedol.⁵⁴

Ceny liekov v Ománe sa považujú za jedny z najvyšších v regióne GCC. Jedným z hlavných dôvodov je skutočnosť, že existuje len obmedzený počet zariadení na ich výrobu, a to najmä čo sa týka generických liečiv⁵⁵.

⁵³ V súčasnosti viac ako 80% celkových výdavkov na ománsku zdravotnú starostlivosť pochádza z Ministerstva zdravotníctva.

⁵⁴ Oman's health care system increasingly ready to meet the population's needs. *Oxford Business Group*. 24.3.2020.

⁵⁵ Generikum je substitúciou originálneho lieku s rovnakým zložením a terapeutickým účinkom, ktorý už nevyrába pôvodný výrobca.

Ministerstvo zdravotníctva preto momentálne hľadá spoločnosti, ktoré by vyrábali tieto špecializované výrobky, nakoľko ich dovoz zo zahraničia je finančne nákladný.

3.4 Vyhlíadky do budúcnosti

Podľa očakávaní, že sa Ománska populácia do roku 2050 zdvojnásobí, vydala ománska vláda v roku 2014 dlhodobý plán pre sektor zdravotnej starostlivosti v krajine s názvom Health Vision 2050.⁵⁶ Tento projekt, ktorý podľa Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) slúži ako model strategického plánovania v zdraví, predpokladá investovať do odvetvia zdravotnej starostlivosti s cieľom ďalej vytvárať dobre organizovaný, spravodlivý a efektívny zdravotný systém.⁵⁷

Momentálne sa polemizuje o zavedení národného systému zdravotného poistenia, ktorý by okrem marginálnych výhod pre obyvateľstvo umožnil taktiež outsourcing špecializovanej starostlivosti do súkromných zariadení, čo by jednak podporilo vznik nových súkromných kliník a taktiež odradilo obyvateľov Ománu cestovať do zahraničia kvôli špecializovanému ošetrovaniu, ktoré v súčasnosti nie je v sultanáte k dispozícii.

Úspechy Ománu v zdravotnom sektore môžu slúžiť ako model pre ďalšie krajiny, vrátane zamerania sa na všeobecné blaho. Krajina sa dlhodobo usiluje rozvíjať riešenia pre chronické choroby a rozširovať súkromný sektor v zdravotníctve. Patria sem plány na vybudovanie lekárskeho mesta s názvom *Sultan Qaboos Medical City (SQMC)*⁵⁸, v ktorom budú všetky lekárske špecializácie umiestnené pod jednou strechou, vrátane detskej nemocnice, ordinácií, neurovedeckých a transplantačných centier. Mesto má byť

⁵⁶ Odhaduje sa, že do roku 2050 bude Omán potrebovať ďalších 7 000 lekárov. Ministerstvo zdravotníctva dosiahlo značný pokrok v organizácii odvetví zdravotného sektoru: medzi rokmi 2010 a 2015 sa celkový počet ománskych zdravotníckych pracovníkov zvýšil o 10% ročne, čo predstavuje nárast o 53% oproti roku 2010. Podľa as- Saídího, Ománčania tiež obsadili 84% všetkých pracovných miest vo farmaceutickom priemysle v sultanáte.

⁵⁷ Oman's health care system increasingly ready to meet the population's needs. *Oxford Business Group*. 24.3.2020.

⁵⁸ Pôvodný plán dokončenia lekárskeho mesta bol august 2020. V novembri 2019 však vláda oznámila, že otvorenie komplexu presúva na rok 2021.

vybudované asi 45 kilometrov od Maskatu v provincii al-Barka, kde žije takmer polovica obyvateľstva krajiny.⁵⁹

Lekárske mesto je ďalšou iniciatívou v rámci programu *Tanfíd*⁶⁰ pre hospodársku expanziu v krajine, ktorej cieľom je zníženie závislosti na príjmoch z ropy a zemného plynu. Bolo identifikovaných päť hlavných oblastí s vysokým potenciálom rastu, vrátane dopravy a logistiky, poľnohospodárstva a rybného hospodárstva, energetiky a baníctva, cestovného ruchu a výroby.

Podľa zástupcu ministra zdravotníctva Alího al- Hinaja, bude budovanie lekárskeho mesta prebiehať v štyroch fázach. Prvé dve sú zamerané na komerčné operácie, súkromné zdravotnícke zariadenia a rezidenčné projekty, po ktorých nasledujú plány pre vládne použitie.

Zdravotnícke mesto bude financované prostredníctvom priamych príjmov z projektu, investícií zo svojho zdravotníckeho fondu, ako aj daní (napr. daň z hriechu a potenciálne budúce dane z cukru a nezdravých potravín). Očakáva sa, že nové nemocnice (súčasťou projektu je aj nová nemocnica v meste Salála), lekárske centrá a kliniky pokryjú väčšinu očakávaného nárastu dopytu.

4 ĽUDOVÁ MEDICÍNA V SULTANÁTE OMÁN

4.1 Postavenie alternatívnej medicíny

Dnešná populácia Ománu si je dobre vedomá toho, že okrem zaužívaných farmaceutických liekov sú široko dostupné aj iné možnosti. Ako už bolo viackrát zmienené, do roku 1970 vyzerala celková situácia v krajine značne odlišne. Nerozvinuté a zaostané boli v určitom ohľade všetky orgány štátnej sféry, nie len zdravotníctvo. V bežnom živote, kedy si chorý človek nevedel pomôcť vlastným úsilím a vedomosťami, preňho predstavovali

⁵⁹ TREACY, S., In Oman, transforming health care. *The World Academy of Sciences*. 14.3.2020.

⁶⁰ *Tanfíd* je vládna iniciatíva, ktorej cieľom je predovšetkým vzájomné prepojenie stratégií hlavných sektorov výroby, cestovného ruchu, dopravy a logistiky, baníctva a rybného hospodárstva, s cieľom diverzifikácie vnútroštátnych zdrojov príjmov a splnenie cieľov deviateho päťročného rozvoja. Plán 2016 – 2020 sa usiluje tiež o udržateľnú účasť medzi verejným a súkromným sektorom.

záchrana ľudoví liečiteľia poskytujúci tradičné formy liečby. Tí využívali korene stromov, kôry alebo listy špeciálnych rastlín na liečbu pacientov s rôznymi chorobami. Zmena prichádza s rozvojom modernej medicíny kedy došlo k poklesu záujmu ľudí o učenie sa a praktizovanie tejto formy profesie.

Aj keď alternatívne prístupy nikdy úplne nevymizli, predsa len boli potlačené a vo veľkej miere nahradené novšími formami. Toto viedlo k úbytku tradičných liečiteľov, súkromných kliník i predajní špecializujúcich sa na tradičné formy liečby. V Ománe nie je toľko pacientov, ktorí by sa v súčasnosti zaujímali výhradne o bylinné liečiteľstvo. Ešte menej ľudí praktizuje túto formu liečby ako svoju profesiu aj keď v posledných rokoch ich počet opäť pomaly narastá. Podľa viacerých odborníkov je možné v budúcnosti očakávať stále zvyšujúci sa záujem obnoviť tento systém zdravotnej starostlivosti, ktorému v minulosti dôverovali celé generácie.

Zatiaľ čo ľudia na celom svete majú dnes na alternatívnu liečbu rozdielny názor, pre väčšinu Ománčanov stále ostáva dôležitou súčasťou. Hoci majú miestni obyvatelia prístup k moderným technológiám a pokročilej vedeckej lekárskej starostlivosti, v ich systéme je zakorenené často vyhľadávať pomoc u miestnych liečiteľov. Mnohí z nich majú reputáciu skúsených odborníkov, ktorí dokážu uzdravovať na rovnakej úrovni ako kvalifikovaní lekári.

Jednou zo špecifických metód liečiteľstva je *at-tadžbír*, proces fixácie zlomených končatín. Na rozdiel od *hidžámy*, ktorú pacienti môžu podstúpiť v kvalifikovaných zdravotníckych centrách, sa táto procedúra obyčajne vykonáva v domácom prostredí liečiteľov alebo pacientov. Táto skutočnosť je tak zaužívaná, že by sme v Ománe márne hľadali súkromné centrá výhradne sa špecializujúce na *at-tadžbír*.

V oblasti bylinnej terapie sa však stretáme s viacerými možnosťami. Za prvé sa tradičné ománske rastliny s preukázanými účinkami, používajú vo forme pomocných látok liečiv priamo v nemocniciach a lekárňach. Za druhé sú to súkromné centrá tradičnej medicíny, či obchody zamerané na predaj rastlinných produktov. Treťou skupinou sú jednotlivci zaoberajúci sa bylinným

liečiteľstvom a to buď v rámci vykonávania svojej práce alebo výhradne na osobné účely.

Môžeme sa tiež domnievať, že pre mnohých ani tak nie sú prvoradé liečivé účinky tejto medicíny, ale skôr ochrana tradičného rastlinstva ako integrálnej súčasti kultúrneho dedičstva krajiny. Z tohto dôvodu môžu byť jednotlivé ľudové prvky medicíny a ich zachovávanie vnímané ako ochrana tradícií.

O tom vypovedá fakt, že tradičné metódy liečiteľstva v Ománe sú významnou súčasťou záujmov kráľovského divánu, ktorý ich považuje za dôležitý prvok pri udržaní ománskej kultúry. OAPGRC (*Oman Animal & Plant Genetic Resources Center*), Centrum pre genetické zdroje zvierat a rastlín v Ománe, dlhodobo povzbudzuje výskumných pracovníkov, aby sa zamerali na zdokumentovanie tradičného využívania rastlín a ekologických aspektov spojených s takýmito praktikami. OAPGRC verí, že trvalo udržateľné hospodárenie s liečivými rastlinami pomôže nielen zachovať dôležitú biodiverzitu, ale tiež pomáha udržiavať niektoré miestne komunity. Podľa štúdie sa v tradičnej zdravotníckej praxi používa 33 stálych liečivých rastlín, väčšina vo forme infúzie, odvaru, pasty alebo inhalačnej látky.

Pestovanie tradičných ománskych rastlín prebieha mimo poľnohospodárskych oblastí aj v kráľovskej botanickej záhrade v provincii as-Síb. Záhrada poskytuje dôležitú databázu bohatú na názvy rastlín, ich umiestnenie a metódy rozmnožovania, čo prispieva k vykonávaniu výskumov v súvislosti s ich ochranou. Ďalším krokom je snaha zdokumentovať údaje týkajúce sa využívania týchto rastlín v rôznych oblastiach každodenného života, čo je dôležitou požiadavkou a naliehavou potrebou všetkých výskumných pracovníkov a vedcov na miestnej úrovni. Prvoradým cieľom založenia tejto záhrady bolo vytvorenie širokého súboru všetkých ománskych rastlín a stromov, objavených a vedecky zdokumentovaných v mene sultanátu. Ich počet sa momentálne odhaduje na 1407 druhov. Elektronicky sa zaznamenávajú aj ich vlastnosti a použitie, presnejšie na liečbu akých chorôb rastliny slúžia alebo aké lieky z nich vyrábajú farmaceutické odvetvia na celom svete.

Z hľadiska krajín Zálivu má sultanát dôležité postavenie, čo sa týka ľudových foriem liečiteľstva. Za účasti Kataru v roku 2018 prebehla v Ománe prvá medzinárodná konferencia o liečivých rastlinách. Prvý ročník trval tri dni a zúčastnili sa ho vedci a odborníci špecializujúci sa na použitie kadidla a liečivých rastlín. Konferencia niesla názov *Posledný vývoj vo vedeckom výskume a priemysle (Recent Developments in Scientific Research and Industry)*. Sultanát má viac ako 250 druhov liečivých rastlín, ktoré môžu byť efektívne pri prekonávaní niektorých súčasných a budúcich chorôb vo svete, pričom kadidlo je na prvom mieste.

Vzdelávanie v tejto oblasti je momentálne na nízkej úrovni. Aj keď fakulta medicíny na Univerzite Sultána Qábúsa ponúka bakalárske programy v oblasti alternatívnych prístupov v zdravotníckych zariadeniach, žiadna vysoká škola sa do hĺbky tradičnými metódami liečiteľstva nezaoberá. Pre záujemcov sú dostupné iba kurzy týkajúce sa ajurvedy, homeopatie a *hidžámy*. Z tohto dôvodu, ako neskôr uvidíme z výskumu, je viditeľným fenoménom u ľudových liečiteľov získavať vzdelanie za hranicami Ománu.

4.1.1 Tradičné liečebné centrá

Aj keď sa ľudové liečiteľstvo vyskytuje v Ománe celoplošne, súkromné zdravotnícke zariadenia špecializujúce sa na alternatívnu medicínu nájdeme predovšetkým v Maskate. Jedná sa najčastejšie o homeopatiu, indickú ajurvédu, tradičnú čínsku a ománsku medicínu. Všetky tieto centrá tvoria nedielnú súčasť zdravotnej starostlivosti obyvateľstva, avšak ostávajú viac menej v pozadí konvenčnej medicíny a aj napriek mnohým snahám nie sú, a v najbližšej budúcnosti ani nebudú, vládou podporované.⁶¹

V celej krajine sa viditeľne zvyšuje počet homeopatických a ajurvédskych kliník. Vzrast počtu ľudí, ktorí cestujú mimo Ománu, vplyv médií a väčšie povedomie o zdraví, to všetko pomohlo alternatívnej medicíne získať si

⁶¹ Výnimkou je poskytovanie *hidžámy* vo vládných nemocniciach ako doplnok liečby pre niektorých pacientov.

dôveru obyvateľstva.⁶² Predtým bol počet pacientov nízky a jednalo sa predovšetkým o ženy a deti. Momentálne sa však aj tento trend začína meniť.

Aj keď ajurvéda ani homeopatia nie sú súčasťou tradičnej ománskej medicíny, predsa len ide o alternatívne prístupy, ktorých používanie poukazuje na záujem ľudí uprednostniť prírodné možnosti liečby pred modernou medicínou. Narastajúcu popularitu indickej ajurvédy si lekári vysvetľujú tým, že nemá vedľajšie účinky, nakoľko neobsahuje umelé látky. Všetky lieky sa získavajú zo stromov, koreňov a listov.

Treba však podotknúť, že aj keď sú alternatívne liečby na vzostupe, miestni liečitelia sú si vedomí, že existujú choroby, ktoré môže vyliečiť iba skúsený lekár. Preto ak podľa tradičnej medicíny nedokážu vyliečiť svojich pacientov, mali by ich po správnom odkázať na nemocnice.

Značný vplyv na rozhodovanie pacientov vybrať si tradičné metódy liečiteľstva môže mať aj ich nedôvera k zdravotníckym zariadeniam. Či už ide o vlastnú skúsenosť alebo mediálny prípad, dobrá reputácia lekárov a kliník je dôležitá. Okrem toho je dôležité si uvedomiť, že skúsení tradiční liečitelia majú zvyčajne vysoké spoločenské postavenie a silnú dôveru zo strany miestnych obyvateľov.

4.2 Rastlinná liečba

Rastlinná liečba je spolu s bankovaním a kauterizáciou jednou z najdôležitejších prvkov ľudovej ománskej medicíny. V tejto kapitole si predstavíme liečivé rastliny, ktoré boli vybrané na základe teoretického výskumu, výpovedí respondentov ako aj ďalších poznatkov vyplývajúcich z práce v teréne.

Rastlina, ktorú všetci informátori označili ako unikátny prvok ománskej bylinnej medicíny, je *tafar at- tajs* (*Haplophyllum tuberculatum*) alebo nárečovo aj *kajra chán*. Vyskytuje sa v Afrike a takmer na celom Arabskom polostrove, preto je jej terapeutické použitie známe aj v susedných krajinách Sultanátu. Použitie však závisí od regionálnych zvykov a znalostí. V Saudskej Arábii sa

⁶² KABEER, Y., Natural is the new mantra. *Oman Observer*. 13.4.2020.

Haplophyllum tuberculatum používa na liečbu malárie, reumatoidnej artritídy a gynekologických porúch, zatiaľ čo v Sudáne je bylina známa ako spazmolytikum, pomoc pri alergickej nádche, astme a iných dýchacích ťažkostiach.⁶³ V Ománe sa usušené a pomleté listy považujú za dôležitý doplnok pri liečbe zlomenín. Toto naznačuje veľký stupeň variability v jej tradičnom použití, v závislosti od geografického a kultúrneho prostredia. Všeobecne sa *tafar at-tajs* používa aj ako liek na bolesti hlavy, artritídu (zápalové poškodenie kĺbov), zmenu pigmentácie kože, liečbu nervového systému a horúčky.⁶⁴ Šťava z rastliny je dobrá na odstránenie bradavíc, proti parazitárnym chorobám a iným infekciám. Podľa výpovedí niektorých respondentov sa listy používajú ako sedatívum, je možné ich jesť aj čerstvé, napr. v kombinácii s orechmi.

Kritický pohľad na dôležitosť *tafar at- tajsu* pri liečbe zlomenín, vyjadril Dr. al- Broumí z výskumného centra na Univerzite v Nizwe. Podľa doposiaľ zistených informácií, má jej užívanie negatívny vedľajší efekt na obličky. Aj keď rastlina *Haplophyllum tuberculatum* má síce preukázateľné účinky na liečbu zlomenín, existuje podľa neho lepšia alternatíva. Strom, nazývaný *móringa* (*Moringa*) obsahuje až 75% kalcia, naproti *tafar at- tajsu* s 50%. Pri liečbe zlomenín je preto *móringa* efektívnejšou voľbou. Tento strom, pôvodom z himalájskych podhorí sa prirodzene vyskytuje v tropickom a subtropickom pásme. Pestuje sa predovšetkým pre svoje listy, ktoré obsahujú množstvo minerálov, vitamínov a proteínov. Plody stromu v tvare zelených luskov sa zvyknú jesť varené alebo sa lisujú kvôli oleju, ktorý sa používa v kozmetickom priemysle. Kvôli svojim výživovým hodnotám sa hojne konzumuje v krajinách tretieho sveta. V Ománe je rozšírený predovšetkým druh *Moringa peregrina* (v spisovnej arabčine *al- bán*, v ománskom dialekte *šú ajn*). Z jej semien sa získava olejový extrakt používaný pri bolesti kĺbov a niektorých typoch ekzému.

Ďalšou dôležitou rastlinou je *kast hindí* (*Saussurea costus*) z ktorého názvu môžeme určiť, že sa do oblasti Arabského polostrova dostal pôvodne z Indie. Bylina je využívaná aj v tradičnej čínskej a ajurvédскеj medicíne. Zbiera sa kvôli

⁶³ ABDOLSHAKOOR R.; MOHSEN A.; JAVAD R.; a kol. *Haplophyllum tuberculatum: An overview*, s.126.

⁶⁴ Ibid.

svojim koreňom, dlhým približne 40 cm, ktoré sa vyznačujú horkou chuťou a silným sladkým zápachom. Vďaka tomu sa používajú aj ako vonná substancia do vykurovadiel. Inhalácia koreňov rastliny má mať pozitívne účinky pri liečbe chronickej bronchitídy či astme, a taktiež slúži ako afrodisiakum. V ľudovom liečiteľstve sa využíva pri problémoch s tráviacou sústavou, predovšetkým pri nechutenstve a nevoľnosti, dysfunkcii pečene, žlčníka, sleziny i pankreasu.⁶⁵ *Kast hindí* sa zvykne užívať samostatne, ale nie je vylúčená ani jej kombinácia s ďalšími bylinami. Dvaja z liečiteľov (R1 a R11) odporúčajú pravidelnú konzumáciu koreňa pre posilnenie imunity.

Helba (Trigonella foenum-graecum) alebo u nás rastlina známa pod názvom *Senovka grécka*, sa v Ománe používa predovšetkým na liečbu obštipácie. Podľa výpovedí ľudových liečiteľov sa vyskytuje prevažne v púšti a preto jej zber nie je rozšírený. Preparáty rastliny sa dovážajú zo Spojených arabských emirátov alebo Saudskej Arábie, kde je vyššia produkcia *senovky gréckej*. Semená rastliny majú žltohnedú farbu. V Egypte sa z nej vyrába známy žltý čaj, ktorý sa tiež obecné nazýva *helba*. Významná je hlavne pre svoje zloženie hodnotných bielkovín a oleja. Povzbudzuje trávenie, odstraňuje brušnú koliku a podľa zdrojov obsahuje aj spermicídne a anti- hyperglykemické látky. Vhodná je aj na vonkajšie použitie vo forme kašovitého obkladu, ktorý vzniká krátkym povarením prášku rastliny s vodou, ktorá má vhodné účinky na rany, vredy, opuchy a poúrazové zatvrdnutie svalov a šliach tým, že zlepšuje látkovú výmenu a prietok krvi vlásočnicami. Po uvarení semien vo vode so sušenými figami a datľami, vzniká zmes vhodná ako nápoj upokojujúci dráždivý kašeľ a prejavy bronchitídy.

Harmal (Peganum harmala) je pôvodne rastlinou z Ázie, ale v dnešnej dobe sa vyskytuje celosvetovo. V Turecku, Maroku a Iráne, kde je známa pod názvom *esfand*, sa využíva ako ochrana proti urieknutiu. Má výrazný pach a vdychovanie dymu zo spálených listov a stoniek tejto rastliny napomáha pri bolestiach na hrudníku. V ľudovom ománskom liečiteľstve sa zvykne používať na liečbu

⁶⁵ MADAN M.; SUBHA R.; AJAY R. Saussurea costus: Botanical, chemical and pharmacological review of an ayurvedic medicinal plant. *Journal of ethnopharmacology*. 22.4.2020.

laryngitídy formou horúceho nápoja, ktorý obsahuje aj zázvor, citrón a cukor. Z extraktu listov sa získavajú očné kvapky.⁶⁶ *Harmal* sa používa aj pri vysokých horúčkach. Čerstvé listy sa zmiešajú spolu s citrónovou šťavou a sú buď nanášané na telo alebo sa pridávajú do kúpeľa. Požitie rastliny môže pôsobiť sedatívne.

Predovšetkým medzi ženským obyvateľstvom Ománu, je populárna bylina *kaf marjam* (*Vitex agnus-castus*). Zvykne sa užívať pri bolestivej menštruácii, problémoch s neplodnosťou a na úpravu zvýšenej hladiny hormónu prolaktín v krvi. Tehotné ženy ju užívajú pre uľahčenie pôrodu a následnom zotavovaní sa po ňom. Tu je nutné poznamenať, že vo vedeckých publikáciách sa bylina *kaf marjam* naopak označuje za nevhodnú pre tehotné a dojčiace ženy.⁶⁷ Momentálne sa vykonávajú výskumy na jej vplyv pri liečbe predmenštruačného syndrómu.

Z hľadiska Prorokovej medicíny je v Ománe populárna rastlina *habbat al-barakat* (*Nigella sativa*), známa pre svoje čierne semienka v tvare polmesiaca. Majú horkú chuť a tradične sa využívajú v kuchyni. V ľudovom liečiteľstve sa používajú na posilnenie imunity, nakoľko obsahujú množstvo vitamínov a minerálov. Najefektívnejšou formou konzumácie rastliny je olej, ktorý má vyššiu koncentráciu účinných látok než nevylišované semienka, a ľahšie sa vstrebáva. Používaný je hlavne na liečbu chorôb súvisiacich s dýchacou sústavou ako je astma, bronchitída a prechladnutie. Pri dýchavičnosti sa odporúčajú malé dávky oleja z čiernej rasce každý deň, zmiešané spolu s vodou.

Na zlepšenie imunity sa v ľudovom ománskom liečiteľstve, okrem už spomenutých rastlín, ďalej používa med (najmä horský), propolis, všehoj ázijský (*Panax ginseng*), kurkuma pravá (*Curcuma longa*) a *sanámakí* (*Senna alexandrina*).

Medzi zaujímavosti tradičného ománskeho liečiteľstva patrí aj nápoj z veľmi nevšedných ingrediencií. Jedná sa o zmiešanie malého pomeru ortuti, arabsky *zejbaq*, s vodou a bavlníkom. Po tom ako daný kúsok bavlny nasiakne tekutiny,

⁶⁶ GHAZANFAR, S.; AS-SABAHI A., *Medicinal Plants of Northern and Central Oman (Arabia)*, s.90.

⁶⁷ Chaste tree. *Drugs.com*. 17.5.2020.

vyžmýka sa do pohára alebo fľašky. Správnu dávku určuje väčšinou ľudový liečiteľ, od ktorého si túto zmes ľudia kupujú. Určená je predovšetkým na analgetické účely, teda ako bolo pri výskume poznamenané, pre pacientov ktorý od bolesti nemôžu spať (R2). Tento medikament, ktorý je v našich končinách klasifikovaný ako ohrozujúci zdravie aj životné prostredie, je z rozprávania respondentov bežnou súčasťou ománskej kultúry. Je tomu tak hlavne z duchovných dôvodov, nakoľko panuje všeobecné presvedčenie, že ortuť chráni človeka pred posadnutím džinom. Pitie ortuti v malých množstvách u detskej populácie je preto obvykle iniciované rodičmi.

Univerzita v Nizwe

Výskumné centrum prírodných a lekárskeho vied na Univerzite v Nizwe bude podrobnejšie rozobraté v kapitole o kadidle. Z hľadiska bylinnej medicíny je dôležité, že sa zaoberá rozličnými druhmi liečivých rastlín pochádzajúcich z Ománu. Jedná sa predovšetkým o oblasti al- Džabal al- Achdar a mestá v administratívnom celku Dhofar, nachádzajúce sa na juhu krajiny. Jedným z primárnych cieľov výskumného strediska je vydanie vedeckej publikácie o približne stosedemdesiatich druhoch ománskych bylín, ktorá by zahŕňala ich latinský aj lokálny názov, vedeckú klasifikáciu a chemické zloženie. Vedci skúmajú bioaktivitu týchto rastlín a porovnávajú ich so znalosťami lokálnych ľudí. Zároveň poskytujú vedecké vysvetlenie ich použitia a opravujú domnienky, ktoré nie sú správneho charakteru. *„Niekedy ani netreba veľa bádať, ale stačí sa spýtať miestnych ľudí. Často sa stane, že vedia veci, ktoré mi potom v laboratóriu iba potvrdíme. Preto je dôležité ich zahrnúť do výskumu, oni majú tieto znalosti celé dekády nakoľko ich získali generačne.“* (R8)

Proces skúmania rastlín na Univerzite v Nizwe, prebieha podľa výpovede nasledovne: *„Najprv vezmeme rastlinu a zistíme jej chemické zloženie. Potom izolujeme každú zložku osobitne a zisťujeme na aké ochorenia by mohla pôsobiť. Napr. ekzém, spôsobuje ho baktéria? Alebo vírus? Keď zistíme tieto základné veci, môžeme potom hľadať liečivá pochádzajúce z bylín. Nasledujú dva ďalšie kroky. Najprv odošleme vzorku na výskum analytickej chémie, ktorá zisťuje rozdelenie jednotlivých prírodných zložiek, skúma ich štruktúru a názvy zlúčenín. Pri tom používame rôzne laboratórne metódy, niekedy aj rtg. Potom sa tieto*

zlúčeniny ďalej skúmajú v biotechnológii a biomedicíne, aby sme zistili ich biologickú aktivitu. Ďalším krokom je *in vitro* testovanie, ktoré sa uskutočňuje na zvieratách. Práve tu v centre, máme svoje vlastné laboratórium na testovanie zvierat, kde sa spájajú dva druhy pracovníkov, chemikov a biológov. Spoločne jednotlivé zlúčeniny pomenúvajú (napr. podľa miesta kde sa bežne vyskytujú alebo kde boli nájdené) a potom sa skúma ich efekt. Či majú protirakovinové, protizápalové účinky a podobne. Všetky zistenia s týmto procesom spojené, následne publikujeme.“ (R8)

Od roku 2010, kedy Výskumné centrum prírodných a lekárskeho vied vzniklo, bolo pod záštitou univerzity vydaných zhruba sedemstosedemdesiat článkov o rôznych rastlinách a ich použití. Tie potom boli publikované v renomovaných časopisoch v anglickom jazyku. Al- Broumí tvrdí, že rastliny tvoriace ománsku flóru, sa väčšinou vyskytujú celosvetovo, či už prirodzene v prírode alebo prostredníctvom dovozu a obchodu.

4.2.1 Rosa x damascena

Dôvodom zaradenia samostatnej podkapitoly o rastline *Rosa x damascena* je ten, že tvorí dôležitú časť bylinného liečiteľstva v Ománe a zároveň je jednou z mála zložiek pestovaných v takej veľkej miere, že pokrýva spotrebu obyvateľstva krajiny. Pestovanie damaských ruží je okrem toho integrálnou črtou ománskej kultúry, o čom svedčí aj podpora kráľovského divánu v snahe o zachovanie tejto rastliny.

Aj keď o samotnom objave ružovej vody nenachádzame v histórii oficiálne zmienky, pestovanie ruží na rôzne účely bolo rozšírené v miernom podnebí po celom svete. Od staroveku Gréci, Rimania a Féničania považovali verejné ružové záhrady za rovnako dôležité ako sady a pšeničné polia. Pestovanie rôznych voňavých kvetov na získavanie parfumov, vrátane ružovej vody, sa datuje do Sasánovskej ríše, kde bola známa ako *golāb*, z *gul* (ruža) a *ab* (voda). Proces výroby destiláciou pary bol zdokonalený perzskými a arabskými chemikmi v stredovekom islámskom svete, čo neskôr viedlo k efektívnejšiemu a hospodárnejšiemu použitiu v parfumérskom priemysle.

Poznatky z neskoršieho obdobia dokladajú, že Avicenna (980- 1037) sa taktiež venoval výrobe a používaniu ružovej vody v 10. storočí.⁶⁸ Francúzsky križiak Robert de Brie, ktorý sa zúčastnil obliehania Damašku v roku 1148 pri druhej krížovej výprave, je zas v niektorých zdrojoch oceňovaný za to, že priniesol damaský druh ruží do Európy⁶⁹ (prirodzene existuje aj mnoho ďalších legend o rozšírení tohto kvetu mimo hraníc Sýrie). Je známe, že v stredovekej Európe sa ružová voda používala kvôli svojej príjemnej vôni na umývanie rúk pri luxusných hostinách a taktiež v rôznych pokrmoch inšpirovaných arabskou kuchyňou v južnej Európe.⁷⁰

Arabský filozof a historik Ibn Chaldún (1332- 1406) uviedol, že od provincie Faristan⁷¹ v Iráne sa požadovalo odovzdanie 30 000 fliaš ružovej vody ročne, v rokoch 810 až 817 n.l., ako hold kalifovi v Bagdade.⁷² Ďalší príbeh spätý s ružami hovorí o Saladinovi (1138-1193), ktorý po dobytí Jeruzalema v roku 1187 nechcel vstúpiť do Omarovej mešity (používanéj vtedy ako kostol), až pokým nebola očistená ružovou vodou. Politika očisty svätých miest, bola dôležitou črtou Saladinových výdobytkov.⁷³ Rovnako aj Mehmed II. Dobyvateľ po ovládnutí Konštantínopolu v roku 1453 vraj požiadal o vyčistenie Hagie Sofie podobným spôsobom.

Počas stredoveku si islamský svet najprv užíval obrovské množstvo ružovej vody a neskôr aj malé, ale zvyšujúce sa množstvo ružového oleja. Destilovaný ružový olej sa objavuje až na prelome 15. a 16. storočia.⁷⁴ Dodnes ho poznáme aj pod názvom *attar*, *otto* alebo esencia z ruží. Jedná sa o voňavý, bezfarebný alebo bledožltý tekutý éterický olej destilovaný z čerstvých lístkov rastlín čeľadi *Rosaceae*. Oficiálne záznamy o okvetných lístkoch ruží sa nachádzajú v množstve liekopisov, avšak iba vo veľmi obmedzenom použití.

⁶⁸ ADAMSON M., *Food in Medieval Times*, s.29.

⁶⁹ WIDRLECHNER M., *History and Utilization of Rosa damascena*, s.47.

⁷⁰ ADAMSON M., *Food in Medieval Times*, s.29.

⁷¹ Faristan bol jednou z trinástich provincií na území dnešného Iránu.

⁷² WIDRLECHNER M., *History and Utilization of Rosa damascena*, s.46.

⁷³ HAMBURGER, J., *Crusader Art in the Holy Land, from the Third Crusade to the Fall of Acre, 1187 - 1291. Common Knowledge*. 12.5.2020.

⁷⁴ TOBYN G.; DENHAM A.; WHITELEGG M., *Rosa damascena, Damask rose*, s.253.

Kedysi boli populárne pre svoju miernu adstringentnú⁷⁵ a tonickú hodnotu. Dnes sa používajú predovšetkým na to, aby farmaceutickým a kozmetickým prípravkom dodávali príjemnú vôňu. Ružový olej má svoje využitie aj ako ochucovadlo na maskovanie chuti mnohých neprijemných a nechutných prípravkov.

Rosa x damascena má svetloružové kvety a je kultivovaným hybridom odrôd *Rosa moschata*, *Rosa gallica* a *Rosa feldschenkoana*. Jej pestovanie sa pravdepodobne rozvíjalo v údolí Lyzangan, neďaleko provincie Fárs v Iráne. Predpokladá sa, že *Rosa moschata* pochádza z Indie alebo južnej Číny, *Rosa gallica* sa nachádza v Rumunsku a západnej Ázii a *Rosa feldschenkoana* má svoj pôvod v strednej Ázii.⁷⁶

Už podľa názvu môžeme usúdiť, že najznámejším mestom pestovania druhu *Rosa x damascena* bol Damask, a spolu s ním tiež mestá Hamá, Aleppo, Homs, či mnohé ďalšie oblasti v Sýrii. Tento druh ruže sa optimálne pestuje v radoch živých plotov, ktoré chránia kvety pred poškodením vetrom a uľahčujú ich zber. Ten je výhradne manuálny z dôvodu väčšej šetrnosti. K zberu dochádza počas 20- 40 dní v roku, v závislosti od kultivovanej odrody. Obdobie je krátke a mení sa podľa rozmarov prírody. V chladnom jarnom počasí môže zber trvať mesiac, kým v horúcich obdobiach iba 16-20 dní.⁷⁷

Kvety ruží je potrebné zbierať skoro ráno, najvyššie do desiatej hodiny dopoludnia, aby vplyvom slnka nedošlo k vyprchaniu aromatických silíc. Po intenzívnom ručnom zozbieraní sa ruže privádzajú na centrálné miesto, kde sú rozložené na veľkej ploche. Ružový olej sa vyrába pozvoľnou maceráciou, kedy najprv vzniká ružová voda. Až následnou destiláciou⁷⁸ prostredníctvom vodnej pary a oddelením tekutín je izolovaný ružový olej.⁷⁹

⁷⁵ Adstringentné látky majú sťahujúce účinky a spôsobujú znížené prepúšťanie tekutín z ciev do okolitého tkaniva.

⁷⁶ TOBYN G.; DENHAM A.; WHITELEGG M., *Rosa damascena, Damask rose*, s.253.

⁷⁷ WIDRLECHNER M., *History and Utilization of Rosa damascena*, s.49.

⁷⁸ Drevo potrebné ako palivo v destilačných zariadeniach na výrobu jedného litra ružového oleja je asi 2 000 kg.

⁷⁹ Jeden liter ružového oleja sa získa destiláciou 3000 kg čerstvých okvetných lístkov. Z tohto dôvodu je preto najdrahšou kvetinovou esenciou. Pre porovnanie, na výrobu rovnakého množstva levanduľovej esencie stačí 200 kg levanduľových kvetov alebo na výrobu neroliového oleja 1000 kg pomarančových kvetov.

Ruže boli po stáročia jednou z najpopulárnejších okrasných rastlín na svete. Z početných druhov čeľade ružovitých je *Rosa x damascena* jednou z najstarších a najcennejších odrôd. Jej použitie nájdeme celosvetovo pri výrobe produktov s rôznymi aplikáciami, ako sú arómy terapeutické, antidepresívne, antiseptické, antispasmodické, adstringentné, sedatívne, antibakteriálne a antimikrobiálne.⁸⁰ O kvete rastliny sa uvádza, že má prospešné vlastnosti na čistenie krvi. Bylinné prípravky, v ktorých je jej extrakt hlavnou zložkou, majú protizápalovú aktivitu.⁸¹ Použitie semien ruží vo väčšom množstve (napr. v čaji) môže pôsobiť diureticky. Lekárske liečivé prípravky z ruží sú vyhľadávané pri chorobách v ústach a krku, či už formou infúzie alebo sirupu. Ružový med z lístkov sa napr. používa ako liek na kašeľ a prechladnutie. Vďaka svojim antiseptickým vlastnostiam a skutočnosti, že ružová voda môže stimulovať tvorbu histamínov imunitného systému, sa ukázalo, že je užitočná pri prevencii a liečbe infekcií.⁸² V tekutej forme sa môže používať aj ako súčasť očných kvapiek pre ľudí s problémami ako sú zápal spojiviek, syndróm suchého oka a šedý zákal.⁸³

V knihe *British Herbal Pharmacopoeia* z roku 1983, je rozoberané použitie šípok ruže na liečbu gastritídy, polydipsie (chorobného smädu-, ktorý sa vyskytuje najmä pri diabete) a avitaminóze C. V mnohých moderných textoch sa jej využitie mimo okrasného a kozmetického využitia vôbec neobjavuje. Ďalší zo zdrojov však hovorí o používaní sušených ružových kvetov v infúziách alebo ako prášku proti krvácaniu (napr. z maternice).⁸⁴ Ukázalo sa tiež, že požitie ružovej vody má priaznivý vplyv na tráviaci systém. Účinkuje tak, že zvyšuje tok žlče, čo pomáha pri príznakoch bežných ťažkostí, vrátane nadúvania a podráždenia žalúdka. Vyššia spotreba ružovej vody môže účinkovať diureticky, nakoľko zvyšuje objem vody v hrubom čreve.

⁸⁰ NOODEZH M.; MOIENI A.; BAGHIZADEH A., "In Vitro" Propagation of the Damask Rose (*Rosa Damascena Mill.*), s.530.

⁸¹ RAGHAVAMENON A.; BABU, B.; PADIKKALA J., *Antioxidant and Hepatoprotective Effects of Rosa damascena*, s.357.

⁸² SEYMOUR T., What you should know about rose water, *Medical News Today*. 5.4.2020.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ RAGHAVAMENON A.; BABU, B.; PADIKKALA J., *Antioxidant and Hepatoprotective Effects of Rosa damascena*, s.357.

Okrem ružovej vody a oleja sa vyrábajú aj hydrosoly, ktoré môžu byť lacnejšou alternatívou attaru. Ďalej sú to aj etanolické, vodné či chloroformové extrakty z kvetov, lístkov alebo šípok využívané na výskumné účely.

Najčastejším využitím ružovej vody a oleja je už viackrát spomínaný kozmetický priemysel. S ich prídavkom sa vyrábajú studené krémy, tonery či gély na umývanie tváre. Vďaka svojim protizápalovým a antioxidačným vlastnostiam je ružová voda dobrým nástrojom proti kožným poruchám, napr. ekzému či chronickým zápalom kože ako rosacea.

Okvetné lístky vylučujú mastnú látku, ktorú je možné oddeliť z vody.⁸⁵ Takýto ružový olej sa používa ako základ mnohých najlepších svetových parfumov. Aktuálne sa vyrába predovšetkým v Bulharsku, Francúzsku, Maroku a v častiach bývalého Sovietskeho zväzu. Bulharsko však dlhodobo zostáva v jeho výrobe svetovým lídrom. Oblasť v ktorej sa pestuje odroda *Rosa x damascena* sa nazýva Kazanlák.

Vdychovanie výparov z ružovej vody sa tradične používa na zlepšenie nálady človeka. Kvapalina sa môže tiež užívať orálne. Výskumy ukázali, že ružová voda má antidepresívne vlastnosti. Predpokladá sa, že má na človeka tlmiace účinky, podobné farmaceutickému liečivu diazepam. Z tohto dôvodu sa používa aj na liečbu duševného zdravia, vrátane depresie, smútku, stresu a napätia. Rovnako ako sa výpary ružovej vody vdychujú na zlepšenie nálady, predpokladá sa, že tieto de-stresujúce účinky môžu tiež pomôcť pri liečbe bolesti hlavy a migrény. Ružová voda sa v aromaterapii používa už dlhú dobu a tvorí jej nezanedbateľnú súčasť.⁸⁶

Na rozdiel od európskeho poklesu, vzrástol v blízkovýchodnej tradícii význam ruží skrz moderné spôsoby aplikácie. Jednou z nich je použitie v potravinárskom priemysle. V prípade, že ruže nie sú postrekované pesticídmi, považujeme ich za jedlé. Môžu teda tvoriť súčasť rôznych pokrmov: časti šalátov; džemov a želé; mrazené v kockách ľadu do nápojov; do dezertov. V kuchyni Stredného východu sa ružová voda používa najmä

⁸⁵ WIDRLECHNER M., *History and Utilization of Rosa damascena*, s.50.

⁸⁶ SEYMOUR T., What you should know about rose water, *Medical News Today*. 5.4.2020.

v sladkostiach ako sú nugát, baklava, rahat lokum, marcipán či dokonca žuvačky.⁸⁷ S obľubou sa tiež konzervuje v cukre ako gulkand – sladká zaváranina známa na indickom kontinente.

Sušené ruže bývajú aj zložkou bylinných čajov. Príkladom je štúdia vzoriek rastlinného čaju Zuhurat, široko konzumovaného v oblasti úrodného polmesiaca, pri ktorej bolo identifikovaných 6 až 12 zložiek, z ktorých všetky obsahovali kvety *Rosa x damascena*. Štúdia o infúziách zistila, že antioxidačná aktivita in vitro bola vyššia ako pre zelený čaj. Takýto výsledok je dosiahnutý vďaka flavonoidom, ktoré chránia bunky pred toxickým pôsobením škodlivých látok z vonkajšieho prostredia a majú taktiež kladný vplyv na cievy.⁸⁸

Zaujímavosťou na okraj, je použitie ružovej vody pri udeľovaní cien muslimským hráčom Premier League, najvyššej anglickej futbalovej ligy, ako alternatívu k šampanskému. V súlade so zákazom konzumácie alkoholu v islámských krajinách sa ružová voda používa namiesto šampanského aj na pódiu Veľkej ceny Bahrajnu a Veľkej ceny Abú Zabí.⁸⁹ Vodiči Formuly 1, ktorí sa umiestnili na stupienku víťazov, sú preto namiesto alkoholického nápoja, postriekaní ružovou vodou.⁹⁰

Aj keď môže mať použitie ruží z hľadiska bylinnej medicíny pozitívne účinky, netreba zabúdať na možné alergické reakcie, ktoré sa prejavujú rôznymi spôsobmi. Najčastejšie sa jedná o pálenie, bodanie, začervenanie pokožky, podráždenie.⁹¹

⁸⁷ ADAMSON, M., *Food in medieval times*, s.29.

⁸⁸ RAGHAVAMENON A.; BABU, B.; PADIKKALA J., *Antioxidant and Hepatoprotective Effects of Rosa damascena*. s.357.

⁸⁹ GALLAGHER I., Man of the match? Here's your rosewater and pomegranate: Premier League offers non-alcoholic alternative to champagne to avoid offending Muslim players. *Mail online*. 10.4.2020.

⁹⁰ Champagne to be sprayed on the F1 podium again after two years of sparkling wine. *The Telegraph*. 10.4.2020.

⁹¹ SEYMOUR T., What you should know about rose water. *Medical News Today*. 5.4.2020.

Výpovede respondentov k používaniu ružovej vody

V Sultanáte je centrom produkcie ruží al-Džabal al-Achdar, nachádzajúci sa vo vnútrozemí. Je druhým najvyšším vrchom krajiny a súčasťou pohoria al-Hadžar. Okrem pestovania ruží je táto oblasť známa terasovými poličkami a ovocnými sadmi, kde v dôsledku mierneho stredomorského podnebia rastú vo veľkom okrem ruží aj granátové jablká a marhule.

Keď príde jar, ružové polia sa menia zo dňa na deň a zberači na to musia promptne reagovať. Koncom marca a začiatkom apríla sú pripravení na sezónu zberu, ktorá sa uskutočňuje iba raz ročne a predstavuje nemalé množstvo práce. Každý deň pred úsvitom vychádzajú na pole a zbierajú čerstvo otvorené puky kvetov. Zber prebieha zvyčajne do 9. hodiny ránej alebo keď už na lupeňoch ruží nie je prítomná ranná rosa. Výťažok oleja je vraj výrazne nižší, ak sa kvety zbierajú neskôr. Zozbierané puky sa do obedu prinášajú do súkromných výrobní ruží. Tie sa sústreďujú v okolí troch dedín na vrchu al-Džabal al-Achdar: Saiq, aš-Šarédža a al-Ajn. Práve v týchto miestach sa nachádzajú početné ružové polia (viz obr. č.1).

V dedine as-Saiq bol uskutočnený rozhovor s pánom Abdulláhom al-Saqrím, ktorý je známym výrobcom ružovej vody. Spracovaniu ruží sa venuje celý život a znalosti ohľadom pestovania a produkcie sa naučil v rámci svojej rodiny, ktorá sa biznisom s ružami zaoberá už niekoľko generácií. Aj keď svoje produkty nevyváža za hranice Ománu, veľa obyvateľov z krajín Zálivu chodí za ním, aby od neho nakúpili. Jeho výrobnú navštevuje každoročne aj mnoho turistov prichádzajúcich za poznávacím účelom na al-Džabal al-Achdar. Čo je však najdôležitejšie, Abdulláh al-Saqrí dlhodobo obchoduje s kráľovským divánom, ktorému už niekoľko rokov dodáva ružovú vodu. Jeho tradičnou klientelou sú však Ománčania používajúci produkty z ruží na každodennej báze.

Okrem vlastnej záhrady a niekoľkých menších polí, si pán al-Saqrí prenajíma na pestovanie ruží farmu. Len pre zaujímavosť, jej prenájom na rok stojí približne 3000 OMR⁹², pričom v priebehu jednej sezóny sa vyrobí aj viac

⁹² K 29.4.2020 je 3000 OMR= 7208 EUR.

ako 600 fliaš ružovej vody.⁹³ Pravdepodobne z dôvodu nižšieho záujmu a rentability sa však jeho biznis nesústreďuje na výrobu ružového oleja.

Úroda samozrejme závisí od počasia. Ak veľa prší, zber trvá dlhšie a ruží rozkvitne viac. Pestovanie na vrchu al-Džabal al-Achdar sa týka výhradne druhu *Rosa x damascena*, ktorý sme už rozoberali v teoretickej časti tejto kapitoly. „V Iráne aj niekoľkých ďalších krajinách pestujú tento druh ruže, ale nevyrábajú z nich také kvalitné produkty ako my tu. Čo sa týka krajín GCC najviac ružovej vody sa vyrába v Ománe. Al-Džabal al-Achdar je unikátny kvôli týmto ružiam.“ (R4).

Čo sa týka celého procesu výroby, respondent sa o ňom vyjadril nasledovne: „Výroba ružovej vody trvá vyše mesiaca. Po zbere sa čerstvé ruže z farmy prinášajú do dielne, kde sú rovnomerne rozložené po zemi a pokropené vodou. Na ďalší deň sa začína ich spracovanie.“ (R4).

Ako bolo zistené zo zúčastneného pozorovania, tu sa proces delí na dve časti v závislosti od toho, či máme za cieľ vyrábať ružovú vodu tradičným spôsobom v hlinených peciach nazývaných *higa* (ománsky dialekt) alebo na plynovom prístroji. Prvým variantom vzniká voda sfarbená do hnedo-červena (nazývaná hovorovo *ahmar*), ktorá je viac obľúbená u domácich obyvateľov a takisto má väčšie využitie. Druhá, bezfarebná ružová voda nemá takú silnú nadymenú arómu a preto si ju kupujú väčšinou turisti, či expati zo Západu.

„Obe vody sú z rovnakých damašských ruží, ale ich použitie a spracovanie sa líši. Biela sa používa napr. na tvár- ako pleťová voda, pridáva sa do *halwy*⁹⁴, kávy a podobne. Je lacnejšia pretože výroba prebieha rýchlejšie a jednoduchšie. Spracováva sa na plynovom prístroji takže aj náklady sú nižšie, na rozdiel od ružovej vody typu *ahmar*, pri výrobe ktorej sa spotrebuje veľké množstvo dreva. Ruže sa varia zhruba 6 hodín na tomto sporáku v tvare valca, ktorý mám z Tuniska. Celý proces výroby trvá tak dva týždne.“ (R4).

⁹³ Priehľadná ružová voda stojí 5 OMR, hnedočervená sa pohybuje od 7 OMR (v závislosti od objemu).

⁹⁴ Ománska *halwa* je mäkká, sladká želatínová zmes s príchutou šafranu, kardamónu, ghí, orechov a ružovej vody. Jedná sa o tradičný dezert podávaný zvyčajne s kardamónovou kávou.

Druhý typ ružovej vody sa vyrába ručne, čo dokopy trvá s odstátím v nádobách aj tri mesiace. Celé puky ruží sa natlačia do vrchnej diery pece po okrajoch (viz obr. č.2). Následne sa na jej zakrytie použije hliníková miska naplnená vodou. Cez stred diery vedie malá rúrka, skrz ktorú je počas procesu zabezpečený prívod teplého vzduchu z ohňa k miske. Ruže vo vnútri sa varia na miernom ohni štyri až šesť hodín. Počas tohto procesu zo seba vyparujú vodu, ktorá sa zachytáva v diere zatiaľ čo voda z misky sa odparuje. Po destilácii, je ružová voda zozbieraná do veľkých keramických mís, ktoré sú potom prikryté slameným klobúkom zvaným šat (viz obr. č.3). Takto sa nechá voda odstáť 24 hodín, následne sa prefiltruje a preleje do väčších nádob. Po filtrácii zostáva na spodku misy čierna hmota podobná oleju. Jej vonkajšie používanie vraj napomáha uľaviť od bolesti kíbov. *„Ružová voda v týchto uzavretých nádobách zostáva 2 až 3 mesiace. Čím dlhšie, tým lepšie. Do vody sa nepridáva nič, žiadny krém, emulzia alebo aróma. To by zničilo jej čistotu. Nádoby sú naplnené až po vrch a nesmú sa v žiadnom prípade otvárať, pokiaľ celý proces nie je hotový. Na záver sa ružová voda prelieva do fliaš a je pripravená na predaj.“* (R4).

Ružová voda má podľa respondenta mnohoraké využitie predovšetkým v tradičnej ománskej medicíne, ale aj ako súčasť jedál a nápojov. Dobrý vplyv má na liečbu symptómov migrény. Zvyčajne sa masíruje do oblasti spánkov, čela alebo sa pokropí na vrch hlavy. Možné je aj prikladanie na hlavu formou zábalov. Rovnakým spôsobom pomáha pri bolestiach kíbov. Podľa výpovede pána al- Saqrího, pôsobí použitie ružovej vody relaxačne, jej vôňa povzbudzuje náladu. *„Keď má človek bolesti na hrudi alebo pociťuje stres, mal by piť ružovú vodu, to mu pomôže. Väčšinou ju treba piť ráno a večer. Pri bolestiach a horúčkach aj trikrát denne. V Ománe sme na jej používanie zvyknutí od malička. Keď majú malé deti teplotu, matky im potrujú ružovú vodu na hlavu, krk a hrudník.“* (R4). Voda z odrody *Rosa x damascena* je taktiež dôležitým prvkom kúpeľných procedúr a terapeutických praktík v Sultanáte. Na otázku, či môže mať používanie ružovej vody vedľajšie účinky, odpovedal respondent, že nie. Používať ju môžu aj tehotné ženy a malé deti.

4.2.2 Kadidlo

Živica stromu *Boswellia*, známa tiež ako kadidlo, olibanum alebo arabsky *lubán*, bola najmenej 3000 rokov dôležitým obchodným materiálom pre civilizácie nachádzajúce sa na Arabskom polostrove a v severnej Afrike. Znalosti o dôležitosti kadidla pre starovekú Južnú Arábiu boli pôvodne dochované iba z odkazov biblických prameňov a grécko- rímskej literatúry. Autori v nich objasnili, že kadidlový obchod bol jedným z pilierov ekonomiky tohto regiónu. Kadidlo, z latinskej formy *incensum*, sa vzťahuje na všetky látky, ktoré sú pálené za účelom získania vône. Spolu s myrhou sú najznámejšími výrobkami patriacimi do tejto definície, v oblasti Blízkeho východu. Pre svoju vzácnosť a používanie vo vyšších vrstvách spoločnosti ako aj na náboženské účely, predstavovali veľký zdroj príjmu pre tých, ktorí sa s nimi rozhodli obchodovať.⁹⁵

Použitie kadidla v domácom kontexte je preukázané v Ománe už v treťom tisícročí pred Kr. v pobrežnej osade Ras al- Džinz. Dôkazom je kadidelnica z pieskovca s masným čiernym nánosom na vnútornej strane a stopami po ohni.⁹⁶ Kadidlový obchod priniesol obrovskú prosperitu starodávnym mestám ako Dhofar, odkiaľ lode s tovarom odchádzali do Egypta a Stredozemia pozdĺž Červeného mora, alebo po súši cez vnútrozemské osady, ako napríklad legendárny Ubar. Tento obchod prekvital a bol monopolom južných arabských kráľovstiev. Naďalej fungoval a prosperoval aj po vzostupe islámu; kadidlo sa stále vo veľkej miere používalo v kresťanských kostoloch a dovážalo sa aj do Číny, kde sa spolu s myrhou používali vo veľkých množstvách. Obidve látky sú živice, ktoré sa vylučujú zo stromov a obsahujú malé množstvo prchavého oleja, ktorý je dôvodom ich vône. Boli buď používané samostatne, väčšinou spálením alebo v prípade myrhy, aplikované a zmiešané s rôznymi ďalšími prísadami na výrobu mastí, parfumov, olejov na balzamovanie, a v podobe liečiv. Kadidlo a myrha boli mimoriadne účinné pri eliminácii zlých zápachov a hmyzu. Aj vďaka tomu sa stali neoddeliteľnou súčasťou náboženských rituálov.⁹⁷

⁹⁵ LE MAGUER S., "The Incense Trade during the Islamic Period.", s.175.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ HOYLAND R., *Arabia and the Arabs: From the Bronze Age to the Coming of Islam (Ancient Peoples)*, s.103.

Kadidlo malo taktiež dôležité postavenie počas ceremoniálnych obradov v stredoveku. Z historických prameňov vieme, že pri významných stretnutiach s abbásovským kalifom al- Ma'múnom, prítomní vzdelanci zvykli používať dym z kadidla kvôli vôni, ktorá zahнала pachy po obednom jedle.⁹⁸

Aj keď dopyt od stredoveku mierne klesol, kadidlo zostáva kľúčovou zložkou v dnešnej arabskej spoločnosti, najmä v oblasti Perzského zálivu a na juhu Arábie, a naznačuje tak istú kontinuitu. Kadidelnice sa doteraz tradične podávajú po jedle, aby odev a vlasy stolujúcich nasiakli jeho vôňou, zatiaľ čo živica sa používa tiež ako zložka mnohých parfumov. Dym kadidla pomáha odpudzovať hmyz, zatiaľ čo určité druhy kadidlovej živice sú zároveň jedlé a široko sa používajú v tradičných arabských a ázijských liekoch na podporu zdravého trávenia a kože.⁹⁹

Väčšina globálnych dodávok kadidla sa v súčasnosti vyrába v Somálsku, hoci ománske kadidlo, najmä z Dhofaru, sa všeobecne považuje za najkvalitnejšie. Existuje mnoho druhov kadidla, ktoré je možné rozdeliť podľa farby, čistoty a arómy. Tzv. strieborný typ alebo *hugary* (tiež *hawdžari*, *hodžari*), je všeobecne považovaný za najlepší, pričom belšia a čistejšia slza sa uprednostňuje pred žltkastou sfarbenou živicom, ktorá je typická pre somálsku produkciu.¹⁰⁰ Najvyššia kvalita má tiež rôzne odtiene zelenej farby a pochádza zo spomínanej ománskej oblasti Dhofaru, ktorej suché podmienky na pestovanie sú ideálne pre jemnú kadidlovú živicu. Nižšia kvalita kadidla sa nazýva *šazrí*, a najmenej hodnotená *šábí*, pochádza z odrôd stromu rastúcich v pobrežných nížinách.

Kadidlo sa získava narezaním kôry stromu v letnom období, čo spôsobuje vylučovanie živice¹⁰¹ bledozelenej až jantárovej farby, ktorá na vzduchu uschne a stvrdne na postupne tmavnúce „slzy“. Po vytečení z rezov sa zbiera a skladuje až do jesene a počas zimy je pripravovaná na predaj a do prístavov na ďalšiu prepravu. Prakticky všetko kadidlo sa získava zo stromov, ktoré rastú vo voľnej

⁹⁸ LE MAGUER S., "The Incense Trade during the Islamic Period.", s.177.

⁹⁹ Frankincense cultural features. *Insight guides*. 12.4.2020.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Živica je v podstate ochrana stromov pred poranením, kedy má vytekajúci látka zaceliť ranu alebo udusiť parazita.

prírode. Ťažkosti s pestovaním stromov znamenajú, že sa vo všeobecnosti nepestujú v komerčnom meradle, ako napríklad datle.¹⁰² Nakoľko majú niektoré z kadidlovníkov blízko k ohrozeným druhom, dochádza k iniciatívam za zamedzovanie excesívnych odberov živice, kvôli ktorým sa stromy nemnožia a dochádza k ich ničeniu. Odoberanie živice začína pri stromoch starých osem až desať rokov.

Rod stromu *Boswellia*, z ktorého sa kadidlo získava, sa delí na viacero druhov.¹⁰³ Podľa geografického prostredia radíme tieto medzi najznámejšie: *Boswellia serrata* (rozšírená v Indii), *Boswellia sacra* (na Arabskom polostrove), *Boswellia carterii* a *Boswellia frereana* (v severnej Afrike a Somálsku), *Boswellia papyrifera* a *Boswellia rivae* (Etiópia) a *Boswellia neglecta* (Eritrea).¹⁰⁴

Boswellia sacra je hlavným zdrojom živice. Tento strom je zreteľne krátkeho a robustného typu, ktorý zriedka presahuje výšku 5 metrov. Vyskytuje sa v tých najmenej hostinných podmienkach a darí sa mu najmä v polosuchých horách okolo ománskeho Salaláhu.¹⁰⁵ Všeobecne sa tento druh podobá kríku viac ako stromu; nemá stredný kmeň, vetvy sa objavujú blízko zeme. Umelo sa zvykli vysádzať v stredoveku, teraz sa však živica odoberá zo stromov vo voľnej prírode.

Vďaka svojim terapeutickým vlastnostiam je kadidlo známe v lekárskom aj farmaceutickom odvetví. Tradične sa olejová guma niektorých druhov *Boswellie*, predovšetkým *Boswellia serrata* a *Boswellia carterii*, používa v mnohých krajinách na liečenie reumatických¹⁰⁶ a iných zápalových chorôb, vrátane Crohnovej choroby (zápal tráviacej trubice) a ulceróznej kolitídy. Národné centrum pre doplnkové a integračné zdravie (*The National Center for Complementary and Integrative Health*) tiež poznamenáva, že v štúdií vykonanej

¹⁰² Frankincense cultural features. *Insight guides*. 12.4.2020.

¹⁰³ V zdrojoch nachádzame nejednotné zmienky o počte druhov stromu *Boswellia*. Väčšinou sa jedná o rozpätie medzi 20 až 31.

¹⁰⁴ AL-YASIRY A.; KICZOROWSKA B., *Frankincense - therapeutic properties*, s. 381.

¹⁰⁵ Frankincense cultural features. *Insight guides*. 12.4.2020.

¹⁰⁶ Znižujú zápalové stavy v priebehu reumatizmu inhibíciou leukocytovej elastázy a degradáciou glykozaminoglykánov.

v roku 2011, mal extrakt pochádzajúci zo živice *Boswellia serrata* pozitívne účinky na ochorenie osteoartrózy (degenerácie kĺbov) a poskytoval úľavu od bolesti.¹⁰⁷

Extrakty a éterické oleje z kadidla sa ďalej používajú ako antiseptické činidlá v ústnej vode, rovnako aj pri liečbe kašľa a astmy. Mnoho štúdií taktiež uvádza protirakovinové, protizápalové, imunomodulačné (upravujúce funkcie imunitného systému), antimikrobiálne, antivírusové a dokonca antidiabetické aktivity niekoľkých druhov stromu *Boswellia*.¹⁰⁸ Tieto prírodné extrakty ďalej pôsobia protizápalovo pri kolitíde, syndróme dráždivého čreva, bronchitíde a sínusitíde. Rozsiahle vedecké výskumy poukazujú na to, že kyseliny obsiahnuté v kadidle navyše inhibujú proliferáciu nádorových buniek podskupiny leukémie a glioblastómu (najzhubnejšieho typu mozgového nádoru).¹⁰⁹ Na rozdiel od chemoterapie, ktorá zabíja veľa zdravých buniek, má byť použitie kadidla menej invazívnou alternatívou pre ľudský organizmus. Prebiehajúce výskumy naznačujú, že kadidlo môže byť zamerané na odstraňovanie karcinogénov bez toho, aby poškodzovalo zdravé bunky.¹¹⁰

Kadidlo je zaujímavé aj pre výrobcov živočíšnych produktov, ktorí hľadajú prírodné doplnky s vysokou úžitkovosťou, zároveň udržiavajú zvieratá v dobrom zdravotnom stave a nakoniec vytvárajú možnosť produkcie zdravých potravín. Kadidlo bolo z tohto dôvodu zapísané do Registra kŕmnych doplnkových látok Európskej únie.¹¹¹

Hlavnou zložkou olbia je olej (60%), obsahujúci chemické látky ako limonén, pinén, borneol, farnezol, felandrén, myrcén a ďalšie. Limonén vykazuje antioxidačné, protizápalové a protiplesňové vlastnosti. Predpokladá sa, že znižuje pocity úzkosti a stimuluje imunitný systém. Je známe, že pinén posilňuje a povzbudzuje dýchací systém a má diuretické vlastnosti. Borneol prispieva tonickými, anestetickými, sedatívnymi a antispazmatickými účinkami. Farnesol je zložka, ktorá umožňuje tomuto oleju zmierňovať príznaky starnutia užívateľa tým, že vyhladzuje vzhľad vrások a zvyšuje elasticitu pokožky. Mimo toho je jeho

¹⁰⁷ WILLINES Z., Can frankincense treat cancer?, *Medical News Today*, 28.4.2020.

¹⁰⁸ AL-YASIRY A.; KICZOROWSKA B., *Frankincense - therapeutic properties*, s.381.

¹⁰⁹ Ibid. s.380.

¹¹⁰ WILLINES Z., Can frankincense treat cancer?, *Medical News Today*, 28.4.2020.

¹¹¹ AL-YASIRY A.; KICZOROWSKA B., *Frankincense - therapeutic properties*, s.381.

sladká, drevitá aróma sedatívna a povzbudzuje náladu tým, že znižuje pocity stresu a úzkosti a zároveň zlepšuje koncentráciu a pamäť.

Je známe, že olej upokojuje zapálenú pokožku znížením pocitov začervenania, opuchu a svrbenia. Pomáha dezinfikovať a napínať póry, čím podporuje rýchle hojenie poranení, rán a jaziev. Používa sa na zmiernenie plynatosti, stimuláciu rastu nových kožných buniek a stimuláciu krvného obehu.

Aj keď je zriedkavé pozorovať závažné vedľajšie účinky pri používaní éterického oleja kadidla, sú možné nasledujúce príznaky negatívnych vedľajších účinkov: vyrážky, gastrointestinálne ťažkosti, ako sú bolesti žalúdka, prekyslenie a nevoľnosť. Ľudia s poruchami krvácania, by mali vedieť že užívanie kadidla pôsobí antikoagulačne a má účinky na riedenie krvi, ktoré môže zvýšiť riziko nepravidelného krvácania.¹¹² Tehotným ženám sa neodporúča kvôli jeho emmenagógovým vlastnostiam, ktoré môžu vyvolať periódu nebezpečnú pre plod.¹¹³

Výskumné centrum prírodných a lekárskeho vied na Univerzite v Nizwe

Jedným z dôležitých výskumov, ktorými sa v súčasnosti zaoberá katedra Ománskych liečivých rastlín a produktov morskej biológie na Univerzite v Nizwe, je medicínske využitie ománskej živice zo stromu *Boswellia*, ktoré môže byť v určitej forme dôležité pri eliminácii karcinogénnych buniek. Tento projekt bol prijatý, podporovaný a financovaný samotnou univerzitou, Radou pre vedecký výskum Sultanátu a vládou, ktorá taktiež podporuje ich spoluprácu na projekte s Univerzitou Sultána Qábúsa v Maskate.¹¹⁴

Vedecký výskum v oblasti Ománskych liečivých rastlín na Univerzite v Nizwe je jedným z dôležitých odvetví, ktorý zahŕňa aj odvetvie organickej a priemyselnej chémie, mikrobiológie, molekulárnej biológie, farmácie a lekárstva.

¹¹² A detailed guide to the benefits and uses of frankincense oil. *New Directions Aromatics*. 29.3.2020.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Juídu allubán alumání ilá sadáratí alihtímám alálámí. Kursíju nabátát attibíjat alumánija wanawátidžu alahjá albahríja. *University of Nizwa*. 13.3.2020.

Cieľom výskumného projektu je objaviť organické zlúčeniny pochádzajúce z ománskych liečivých rastlín, ktoré môžu v budúcnosti slúžiť ako lieky. Výskum v tejto oblasti možno zhrnúť z dvoch hľadísk; chemický aspekt, ktorý zahŕňa extrakciu chemických zlúčenín, teda chromatografiu (fyzikálno- chemická separačná metóda) a identifikáciu presných chemických štruktúr pomocou niekoľkých zariadení.¹¹⁵ Univerzita v Nizwe vynaložila nemalé úsilie na založenie laboratórií vybavených najnovšími vedeckými prístrojmi potrebnými na vykonanie tohto výskumu. V oleji z ománskeho kadidla boli identifikované chemické zlúčeniny v rôznych pomeroch a zistilo sa, že táto zlúčenina je hlavnou prísadou vo všetkých typoch živíc pochádzajúcich z rodu *Boswellia*, bez ohľadu na ich farbu alebo hodnotu.¹¹⁶

Dôležitý úspech, ktorý na univerzite vedci dosiahli, spočíva v extrakcii látky AKBA z ománskeho kadidla a jej znásobení. Táto substancia má vysokú lekársku a ekonomickú hodnotu, a nachádza sa vo veľmi malom percentuálnom vyjadrení (1- 4%). V procese výskumu bolo toto nízke percento chemicky upravené a znásobené až na mieru vyššiu než 30%. Následne bolo použité automatické separačné zariadenie, pomocou ktorého je materiál separovaný, s cieľom dosiahnuť stupeň čistoty látky odhadovaný až na 99,6%. Medzi najdôležitejšie, zatiaľ dosiahnuté úspechy, patrí to, že vedci dokázali rozmnožiť, oddeliť a rafinovať tento materiál, ktorý následne výskumné skupiny celosvetovo začali testovať na rôznych druhoch karcinogénnych buniek. Projektový tím univerzity vyjadril svoju nádej, že by sa v budúcnosti mohla látka vyrábať priemyselne, čo by znamenalo nielen úspech v boji proti rakovine, ale aj veľkú finančnú návratnosť pre krajinu. Zároveň sa jedná o priekopnícky projekt v oblasti lokálnych liečivých rastlín, ktorý vrátil ománske kadidlo do popredia globálneho záujmu.

¹¹⁵ Medzi tie patrí jadrová magnetická rezonancia, infračervené žiarenie, hmotnostný spektrometer a polymérový merač, RTG prístroj.

¹¹⁶ *Juídu allubán alumání ilá sadáratí alihtímám alálamí. Kursíju nabátát attibíjat alumáníja wanawátidžu alahjá albahríja. University of Nizwa. 13.3.2020.*

Výpovede respondentov k používaniu kadidla

Z hľadiska výskumu bola veľmi prínosná návšteva vyššie spomenutého Výskumného strediska prírodných a lekárskeho vied (*Natural and Medical Sciences Research Center*) na Univerzite v Nizwe. Vďaka rozhovoru s vedúcou osobnosťou centra, Muhammadom Abdulláhom al- Broumím, sme mali možnosť dozvedieť sa viac o výskumných projektoch zameriavajúcich sa na lekárske použitie kadidla a ománskych rastlín.

Zároveň je výskumné centrum prvým na svete, ktoré využilo metódu NGS (*Next generation sequencing*) na kompletne popísanie genómu jedného druhu kadidla pochádzajúceho z rodu *Boswellia sacra*. „Zaobráame sa oľbiom v takej veľkej miere, že naše výskumné centrum je známe aj v Európe. Vydali sme o ománskom kadidle viac než 100 vedeckých publikácií.“ (R8).

Stredisko pozostáva z troch oborov, zameraných na chémiu, biotechnológiu a biochémiu. Väčšina pracovníkov získala svoje vyššie vzdelanie na univerzite v Nizwe. Výskumný tím, ktorý mal pri založení centra v roku 2010 štyroch členov, sa momentálne skladá zo štyridsiatich piatich vedcov, pochádzajúcich z Ománu aj zo zahraničia.

Muhammad al- Broumí sa so svojim tímom snaží o extrakciu jedného prvku z kadidla, nazývaného AKBA (Acetyl-11-keto- β -boswellic acid). Podľa doterajších zistení dokáže aj veľmi malá dávka tejto substancie pomôcť pri liečbe rakoviny a má silné protizápalové účinky. „Jediným problémom je, že cena za 1mg sa pohybuje okolo 50-60 dolárov. To znamená, že 1 g môže vyjsť na 6000 dolárov. Z tohto dôvodu ho zatiaľ nemôžeme predávať na trhu.“ (R8).

Ako vysvetlil, v jednom kúsku kadidla, sa AKBA (viz obr. č.4) nachádza len vo veľmi obmedzenom množstve, maximálne v 4%. Extrahovať tento prvok je preto mimoriadne finančne aj časovo náročné. V roku 2014 sa pracovníkom výskumného centra na Univerzite v Nizwe podarilo toto množstvo znásobiť na 40%. „Odvtedy tvrdo pracujeme na tomto projekte až dodnes. Nechceme totiž pristúpiť k možnosti zlučovania viacerých prvkov len preto, aby sme vytvorili farmaceutické lieky. Snažíme sa o čistú substanciu AKBA. Keď sa nám to podarí, budeme následne schopní vykonať výskum možných vedľajších účinkov. A až

potom predstavíme tento objav farmaceutickým spoločnostiam, ktoré ho uvedú na trh.“ (R8).

Čo sa týka zloženia živice, to je nasledovné: 60% kyslá živica, 20% guma, 12% esenciálny olej, 7% amylóza a 1% zvyšné látky. Správna veľkosť slzy kadidla by mala byť približne na výšku 4 cm a na hrúbku 3 cm.

Al- Broumí sa vyjadril, že momentálne existuje 20 druhov kadidla. AKBA sa nachádza v druhoch *Boswellia sacra* (nachádzajúci sa v Ománe, Somálsku a na jemenskom ostrove Sokotra) a *Boswellia papyrifera* (v Etiópii, Sudáne a Somálsku). „*Pôvodne bolo týchto druhov devätnásť, ale v roku 2018 objavili nový strom Boswellia occulta v Somálsku. V mnohých zdrojoch je stále uvádzaný počet devätnásť, ale to už je zastaraná informácia.*“ (R8).

V tejto dobe začína byť druh *Boswellia sacra* ohrozený. Deje sa tak následkami globálneho otepľovania, ale úlohu v tom zohráva aj ľudský faktor. Al- Broumí kritizuje novodobé spôsoby získavania kadidla. V minulosti bolo zvykom narezávať len malé oblasti na strome, nanajvýš v dĺžke 12 cm, pričom každý zárez bol od toho ďalšieho vo vzdialenosti aspoň 30 cm. Toto uviedol ako správny spôsob na rozdiel od dnešnej doby, kedy sa narezáva kompletne celá kôra, od vrchu až po spodok stromu. Síce je týmto spôsobom možné získať veľké množstvo živice naraz, ale ide o jednorazovú záležitosť, nakoľko strom po takomto úkone odumrie. V minulosti sa narezával kadidlovník trikrát do roka a vydržal celé dekády (stromy sa dožívajú aj sto rokov).

„*Generácie pred nami mali k rastlinám iný vzťah než máme my teraz. Pre nich boli spôsobom obživy, pre nás je to prostriedok na zarábanie. Momentálne je v Ománe iniciatíva vysádzania stromov Boswellia sacra. Myslím, že okolo tisícich bolo vysadených za posledné roky. Ale kým tieto stromy začnú produkovať živicu, trvá to osem rokov. Dokonca tu v našom výskumnom centre na univerzite sme pred šiestimi rokmi vysadili kadidlovníky, aby sme ich mohli používať na výskum. Nepestujeme ich však na produkciu kadidla, nakoľko v tomto geografickom prostredí by to nešlo.*“ (R8).

Kadidlo vzniká po narezaní kôry stromu, ako reakcia na baktérie, parazity a huby, ktoré sa nachádzajú v okolí. Zaujímavým faktom je, že v Južnej Kórei

vyrábajú spreje s obsahom takýchto organizmov v dôsledku čoho dokážu pôsobiť, aby strom vyprodukoval viac živice.

Čo sa týka druhov kadidla v Ománe, tak najlepšie pochádza zo stromu *Boswellia sacra* a na trhu ho nájdeme pod menom *hodžarí*. Ďalej sa živice rozlišujú podľa farieb- zelenej, žltej a zlatej. Aj keď pochádzajú z rovnakého druhu stromu, tak ich vzhľad sa môže líšiť v závislosti od geografických podmienok. Z rozhovoru sme sa dozvedeli, že ak stromy rastú na pobreží, živica bude inej farby ako tá, ktorá sa získava zo stromov v horách. Najkvalitnejšia sa spozná väčšinou podľa vysokej ceny a vzhľadu. Jej tvar pripomína slzu a farba je priesvitne zelená. Najlacnejším druhom živice je naopak *šábí* (ľudový), na ktorom sú usadené znaky pôdy a nezriedka sa predáva aj s drevnatými časťami stromu.

„Aby som bol úprimný, zaoberám sa výskumom kadidla už niekoľko rokov, ale vždy keď idem na trh, nie som schopný odlíšiť kvalitné od nekvalitného. Ľahko sa v tomto nechám oklamať. Myslím si, že iba ľudia, ktorí sa venujú pestovaniu týchto stromov a zároveň zberu živice, sú schopní naozaj odlíšiť dobrý produkt od zlého.“ (R8).

Kvôli vysokému dopytu sa kadidlo momentálne dováža aj zo Somálska, ale na trhoch sa zvykne predávať ako ománske. V Somálsku, kde je produkcia olbia pravdepodobne najvyššia, rastie odlišný druh kadidlovníka, nazývaný *Boswellia frereana*.

V ďalšom z výskumov na univerzite vyplynulo, že *Boswellia sacra* a *Boswellia elongata*, ktorá sa vyskytujú prevažne v Sudáne, obsahujú okrem iného aj prvky tzv. stimulačnej acidity. Tieto unikátne zložky majú svoje hlavné využitie ako antidepresívum. *„Starý otec nám deťom vždy hovoril, že ak chceme z domu vyhnať džinov, stačí zapáliť kadidlo. A naozaj, človek sa hneď cíti inak. Vďaka svojim výskumom som zistil, že je to práve kvôli týmto zložkám v kadidle, ktoré pôsobia relaxačne a antidepresívne. Skúšali sme to v laboratóriu na potkanoch. Jednej skupine sme do jedla pridávali kyselinu extrahovanú zo spomenutých druhov kadidla a druhej skupine sme nedávali nič. Prvé potkany vydržali omnoho dlhšie pri testovaní, nevyčerпали sa tak rýchlo a mali silnejšiu vôľu.“* (R8).

V rámci ďalších benefitov kadidla bol preukázaný priaznivý vplyv na dýchacie cesty. Jeho užívanie napomáha od dráždivých záchvatov kašľa a zároveň uľahčuje vykašliavanie. Postup je jednoduchý: stačí vložiť pár kúskov olbia do nádoby s vodou, nechať ich tam cez noc a ráno vodu vypiť. Ďalšie z výskumov poukázali aj na pozitívne účinky týkajúce sa liečby diabetu prvého typu.

Výskumné stredisko prírodných a lekárskeho vied učinilo množstvo hodnotných objavov, týkajúcich sa liečby rakoviny extrahovanou kyselinou AKBA, ale zatiaľ sa nedá úplne jednoznačne hovoriť o výsledkoch. *„Raz tu bola jedna žena, ktorá mala diagnostikovanú rakovinu prsníka. Odporučili sme jej, aby žuvala kadidlo ako žuvačku (ostatne to veľa ľudí robí bežne pre zdravie ústnej dutiny). Keď išla znovu k lekárom tak sa ukázalo, že jej tumor sa začal znižovať. Vyskúšali sme to aj na potkanoch a máme pozitívne výsledky pri redukcii rakoviny prsníka.“* (R8).

Rozdiel v používaní kadidla na zdravotné účely závisí aj od tradičného prístupu jednotlivých spoločností. V indickej ajurvédскеj medicíne je kadidlo známe ako liek na hemoroidy, dermatofytózu (mykózne ochorenie kože), vypadávanie vlasov, diareu, krvné ochorenia, bolesti ústnej dutiny, či dokonca ako očné kvapky. V tradičnej ománskej medicíne sa zas olbium používa na liečbu ochorení dýchacích ciest, horúčky, bolesti žalúdka, pri nachladnutí a dráždivom kašli. Jeho pravidelné užívanie má tiež napomáhať lepšej koncentrácii a posilneniu pamäte.

4.3 Liečebné metódy

4.3.1 At-Tadžbír

Napriek pokroku modernej medicíny v oblasti zlomenín a rádiologických vyšetrení rôznych druhov, ortopedických pomôcok, nástrojov, lekárskeho materiálov a iných zariadení, mnohí ľudia považujú ománsku metódu *at-tadžbír* za najlepšie riešenie liečby zlomenín.¹¹⁷ Jedná sa o starodávnu

¹¹⁷ *Harfat taqáwum alzaman walindítar attadžbír alumání aládž faálun likusúr. Al-Shabiba. 1.5.2020.*

metódu fixácie alebo dlahovania, ku ktorej sa ľudia uchylovali dávno predtým, než začali vznikať nové, modernejšie spôsoby. Jej popularite nasvedčuje sústavné praktizovanie v mnohých oblastiach Sultanátu až dodnes.

Ortopédia je jedným z medicínskych odborov, ktorý sa zaoberá ochoreniami a úrazmi pohybového ústrojenstva u pacientov všetkých vekových kategórií. Čo sa týka tradičnej ománskej medicíny, tá sa obmedzuje predovšetkým na fixáciu zlomenín a ich reponovanie, ak je to potrebné. Deformácia je čiastočne korigovaná snahou liečiteľa pohybom a fixáciou napraviť postihnuté miesto, a tento proces sa opakuje, až kým sa kosti nevrátia naspäť do správnej a prirodzenej polohy, ktorá sa následne udržiava dlahou, po arabsky *al-džabíra*.

Vo všeobecnosti jej použitie slúži na stabilizáciu a fixáciu zranenej končatiny, k minimalizácii rizika vnútorného krvácania a k úľave od bolesti. Dlahy je jednou zo zdravotníckych pomôcok používaných na obmedzenie pohybu postihnutej časti a na jej ochranu pred ďalším možným poškodením. Používa sa tiež pri výronoch a podliatinách končatín. Väčšinou ostáva na mieste týždeň až 20 dní, pokiaľ nezačne sama opadávať. Liečiteľ najprv zistí polohu narušenej kosti, pri ktorej sa vytvára bolestivý opuch. Práve kvôli nemu ostáva sadra priľnutá ku končatine, ale akonáhle opuchnutie ustupuje, začne sa pohybovať v následku uvoľneného priestoru. Po odstránení dlahy sa údajne nevyžaduje žiadna ďalšia liečba.¹¹⁸ Tu vidíme rozdiel od prístupu modernej medicíny v ktorej sú často odporúčané následné rehabilitácie alebo používanie farmaceutických prípravkov (v závislosti od rozsahu úrazu). Sporná je aj otázka riešenia nestabilných zlomenín a dôležitosť výkonu osteosyntézy pri zlomeninách sprevádzaných infekciou, či zápalom, v tradičnej medicíne.

Pred vykonaním akýchkoľvek krokov súvisiacich s nápravou zlomeniny je potrebné najprv umyť miesto zlomeniny teplou vodou. Ak ide o zlomenú alebo prasknutú kosť, či dislokovaný kĺb, vyžaduje si to povrchovú liečbu

¹¹⁸ *Harfat taqáwum alzaman walinditár attadžbír alumání aládž faáľun lilkusúr. Al-Shabiba. 1.5.2020.*

fixáciou. Avšak pokiaľ sa jedná o viacnásobnú fraktúru, v oblasti Zálivu je využívaná metóda zvaná *az-zafára*. Ide o podpornú liečbu, pri ktorej sa zlomenina fixuje pomocou palmových vetví alebo drievok, vyrezaných z kmeňov palmových stromov. Tie sa spolu v rovnakej dĺžke ako je zlomená kosť, omotávajú okolo končatiny, pričom ich veľkosť sa líši podľa zranenia a veľkosti osoby.¹¹⁹ Tieto vetvy sú na zlomeninu umiestnené spolu so zmesou podrvených špeciálnych bylín, ktoré majú napomáhať zahojeniu. Následne sa pre upevnenie ku končatine používa kus silnej látky pod ktorú sa ešte kladie vata.¹²⁰ Po troch dňoch sa stav zlomeniny skontroluje.¹²¹ Niektorí z liečiteľov zvládajú aj proces sledovania umiestnenia zlomeniny a vedia ju presne nahmatať.¹²² Použité materiály na liečbu zlomenín sa môžu líšiť v závislosti od jednotlivých liečiteľov. V jednom z článkov sa hovorí o používaní mletej šošovice zmiešanej s vaječnými bielkami¹²³, zatiaľ čo v praktickej časti práce si predstavíme iný spôsob.

Ak pacient príde neskoro a zlomenina je staršia ako týždeň, zvyknú sa používať teplom vysušené datle na ricínovom oleji, ktoré sa ponechajú na postihnutom mieste po dobu troch dní. Toto má vraj pomôcť odstrániť krvné zrazeniny, kvôli ktorým sa zlomenina hojí ťažšie. Pacientom je v čase liečby odporúčané piť bylinkové odvary a jesť veľa čerstvých potravín ako napr. ománske ghí, ománsky tmavý chlieb, čerstvé kuracie mäso a ďalšie. Z nejakého dôvodu sa ale neodporúča jesť ryby aspoň tri dni od podstúpenia liečby.

Zlomeniny u ľudí sa líšia v závislosti od pohlavia a vekovej kategórie. Úrazy starších pacientov si vyžadujú viac času na zahojenie, rovnako aj ľudia trpiaci na cukrovku, pri ktorých môže byť doba liečby dvojnásobná. Ďalšou problematickou skupinou sú dojčatá s väčšou prevalenciou zlomenín v

¹¹⁹ *Harfat taqáwum alzaman walinditár attadžbír alumání aládž faálun lilkusúr. Al-Shabiba. 1.5.2020. Pozri aj: MOHSEN, J., Muhammad aldžismi...džábir kasarát aladám min dúna muqábil. Al-Bayan. 1.5.2020.*

¹²⁰ AL-SHAER, I., *Umm sajid...tabíba bilfatra bihidžam ijáda mutachasasat. Al- Bayan, 1.5.2020.*

¹²¹ Ibid.

¹²² MOHSEN, J., *Muhammad aldžismi...džábir kasarát aladám min dúna muqábil. Al-Bayan. 1.5.2020.*

¹²³ *Harfat taqáwum alzaman walinditár attadžbír alumání aládž faálun lilkusúr. Al-Shabiba. 1.5.2020.*

dôsledku slabých kostí.¹²⁴ Všetko záleží na presnosti a zručnosti liečiteľov zlomenín, ich diagnostikovaní a následnom zotavovaní pacientov.

Mnohí z liečiteľov vykonávajúcich *at-tadžbír* sú ochotní za svojimi pacientmi vycestovať, v prípade, že im ich zdravotný stav neumožňuje, aby prišli sami. Jedná sa predovšetkým o starších ľudí a deti. Jeden z ománskych liečiteľov opisuje toto remeslo ako čisto humanitárnu prácu, kedy je samotná pomoc ľuďom od bolesti pre neho obrovskou odmenou. Mnohí liečitelia hovoria, že po tom, čo sa pacient zotaví, sa cítia byť šťastní a motivuje ich to viac než finančná alebo iná materiálna odmena. Nakoľko sa tradičná liečba naprávania zlomenín vykonáva buď v domácom prostredí liečiteľa alebo pacienta, vyjadrujú niektorí z nich nádej o získaní investora, ktorý vybuduje integrovanú kliniku s cieľom praktizovať naďalej toto remeslo a liečiť zranených. *At-tadžbír* je vyhľadávanou metódou liečby zlomenín aj medzi zahraničnými a domácimi hráčmi v športových kluboch v Ománe.¹²⁵

Výpovede respondentov k metóde at-tadžbír

Počas výskumu prebehol rozhovor so známou liečiteľkou u nej doma, v dedine Birkat al-Mawz. Táto žena sa svojmu povolaniu venuje už dvadsať rokov a naučila sa ho vďaka svojej starej mame. Lieči výhradne ženy a deti, chlapcov iba do veku trinástich rokov. Je úplne negramotná a preto sa s ňou dá dohodnúť na stretnutí prostredníctvom tretích osôb, jej príbuzných alebo ľudí z dediny, ktorí ju poznajú. Napriek tomu má veľa pacientov, okrem stálych za ňou prichádzajú každý deň aj noví, pochádzajúci z rôznych častí Ománu. Za svoju prácu si vraj nepýta peniaze, ale vezme si to, čo jej ľudia dajú dobrovoľne.¹²⁶

Ovláda liečbu kauterizáciou a metódu fixácie zlomenín *at-tadžbír*. Hovorí, že jej spôsob je lepší ako ten v nemocnici, pretože netrvá tak dlho.

¹²⁴ MOHSEN, J., *Muhammad aldžismi...džábír kasarát aladám min dúna muqábil. Al-Bayan.* 1.5.2020.

¹²⁵ *Harfat taqáwum alzaman walinditár attadžbír alumání aládž faálun lilkusúr. Al-Shabiba.* 1.5.2020.

¹²⁶ Neplatí o bylinných prípravkoch, ktoré predáva ako doplnky liečby.

Spôsobom, akým to robí ona, sa človek uzdraví do týždňa, v prípade, že nejde o komplikovanú zlomeninu.

Na rozdiel od nemocníc, kde sa počas fixácie najprv ukladá vata a obvazy, a až potom sadra, ona robí opak. Tvrdí, že vata je príliš mäkká a vytvára v okolí zlomeniny zbytočný priestor. „*V nemocnici ti dajú sadru, ale pod ňu aj obvazy a vatu. Malo by to byť opačne. Ja najprv napravím zlomeninu pomocou oleja a hneď na to dávam sadrový obväz. Vata predsa nezafixuje zlomeninu tak, ako priamo sadra.*“ (R5).

Postup svojej liečby popísala nasledovne. Najprv vyšetrí zranenie a zistí o aký problém sa jedná. Následne potrie narazené alebo zlomené miesto olivovým olejom. Pred samotným procesom nad zlomeninou prednesie krátku modlitbu:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. تَوَكَّلْنَا عَلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ.

Bismilláh ar-rahmán ar-rahím. Tawkkalná ala Alláh wa Alláhu juhibbu al-mutawakkilín.

V mene Boha milosrdného a milostivého, spoliehame sa na Boha a Boh veru miluje tých, ktorí sa na neho spoliehajú.

Počas toho ako olej masíruje do pokožky, začne naprávať kosti na ich správne miesto. Kosť vždy napráva do opačnej strany než ako bola zlomená. Potom znovu potrie miesto ďalšou vrstvou oleja a už jemnejšie napráva okolie postihnutej končatiny. Zo zúčastneného pozorovania to vyzeralo, akoby po celej dĺžke zlomeniny nat'ahovala kožu smerom nahor a nadol, a potom v krúživých pohyboch do strán. V ďalšom kroku vyčistí ranu alebo bolestivú oblasť vazelínou, ktorá ako vraví, je dobrým izolantom. Tento krok je však potrebný iba v prípade viditeľného zranenia na povrchu, a to z dôvodu možného zápalu, keby sa rana dostala do priameho kontaktu s dlahou. Následne dá do misky vaječné bielko, ktoré vraj pomáha liečiť kosti zvnútra vďaka proteínom. Do neho sa namočí pozdĺžny prúžok bavlnenej látky alebo obväzu, ktorý sa omotá okolo zlomeniny. Naň sa postupne nasypáva a utľapkáva múka (rozdiel od spôsobu používania šošovice o ktorom sme

hovorili v teoretickej časti), až kým sa nevytvorí hrubšia vrstva, ktorá po zaschnutí plní úlohu dlahy (viz obr. č.5).

„V minulosti to robili ľudia takto. Nepotrebovali chodiť do nemocnice. Al-džabíra sa takto ponechá tri dni a potom príde pacient na kontrolu ku mne. Vo väčšine prípadov to stačí, pri ťažších zlomeninách však opakujem tento proces viackrát, vždy po troch dňoch. Samozrejme, že sa dlaha nesmie dostať do kontaktu s vodou, inak by sa rozpadla. Toto je staršia metóda at-tadžbíru. Teraz, keď mám možnosť, používam sadrový obväz. Proces je skoro rovnaký, len rýchlejší. Najprv potriem ruku olejom, napravím kosti, potom priložím pás tohto obväzu na dané miesto a na záver ho obalím ďalším obväzom, ktorý bol predtým namočený vo vode. To je novšia metóda, ale momentálne mám problémy s nedostatkom sadrového obväzu. Zvyčajne musíme s rodinou niekoho z nemocnice podplatiť, aby nám ho poskytol. Nedá sa zohnať len tak v lekárni.“ (R5).

Tradičná ománska medicína je podľa respondentky najlepšia. Čo sa týka zlomenín, okrem samotnej dlahy predáva svojim pacientom špeciálny bylinný prášok ako doplnok liečby. Pochádza zo stromu lokálne nazývaného *tafar at-tajs*, ktorý vraj urýchľuje hojenie kostí a posilňuje ich. Užíva sa zmiešaný s medom trikrát denne.

Na otázku, ktoré prípady sú pri jej povolání najťažšie, pohotovo odpovedala: *„Deti, tie sú vždy najťažší prípad. Jedna matka rodila v nemocnici neďaleko odtiaľto, v Nizwe. Mala ťažký a dlhý pôrod. Dieťa nechcelo ísť von, zaseklo sa v pôrodných cestách a tak ho sestrička v nemocnici začala ťahať nasilu z matky. Po narodení malo dolámané kosti, bolo v kritickom stave. Nevedeli ho vyliečiť a nakoniec ho doniesli ku mne. Snažila som sa ho vyliečiť všetkými spôsobmi, ktoré poznám. Ale niekedy je to v rukách Božích...“ (R5).*

4.3.2 Al-Wism

Pojmom *kaj* sa v arabčine označuje tradičný spôsob liečenia kauterizáciou. Jedná sa o proces sceľovania rán pálením, odborne nazývaným elektroauterizácia alebo elektrokoagulácia. Táto forma uzdravenia, ktorú

Egyptčania a predislamskí Arabi poznali pred storočiami, nachádza medzi mnohými ľuďmi na Blízkom východe stále svoje uplatnenie. Na začiatok si však povedzme niečo o jej histórii.

Starí Egyptčania využívali kauterizáciu na zastavenie krvácania. Jej praktizovanie sa spomínalo v Ebersovom lekárskom papyruse, ktorý je datovaný približne do roku 1550 pred Kr. Hippokrates (460- 370 pred Kr.) používal kauterizáciu na liečbu hemoroidov, ischiasu (zápalu sedacieho nervu) a otvorených abscesov. Asi pred 2 500 rokmi grécky historik Hérodotos (484- 425 pred Kr.) uviedol, že Líbyjčania v severnej Afrike liečili svoje štvorročné deti pálením ovčej vlny na rôznych miestach hlavy a aj to, že tento národ bol skutočne jedným z najzdravších.¹²⁷ Grécky lekár Aulus Cornelius Celsus (25 pred Kr.- 50 po Kr.) odporúčal kauterizáciu na liečbu gangrény, fistúl a chorôb súvisiacich s očami. Okrem toho sa v stredovýchodných kultúrach historicky používala táto metóda na relaxáciu nervov a svalov. Kauterizácia bola taktiež ústredným bodom starovekej arabskej chirurgie. Slávna kniha *al- Qánún fij at- tibb* (Kánon medicíny) od Avicenny a chirurgická kniha *al-Tasrif*, ktorú napísal chirurg Abú al- Qásim az-Zahráwí (936- 1013), na Západe známy ako Abulcasis, odporúčali na lekárske účely kauterizáciu. Az-Zahráwí je dodnes známy tým, že vyvinul špeciálne nástroje na zastavenie krvácania z tepien pri tejto liečbe.

Aké iné metódy sa praktizovali všeobecne? Tradičná kauterizácia bola populárnou liečbou nielen v gréckych, ale aj indických a staročínskych liečebných postupoch. Zaužívaná čínska prax spaľovania moxov (bylín rodu *Artemisia*, ľudovo palina) a indická ájurvédská agnikarma (tepelná mikro- kauterizácia) sú taktiež druhmi kauterizácie, pri ktorých je aplikácia tepla riadená bodmi

¹²⁷ ELAOBDA, Y; ABU-HAMAD, M.; TREISTER-GOLTZMAN, Y. a kol. Traditional Cautery for Medical Treatment Among the Bedouins of Southern Israel. *Journal of immigrant and minority health*. 18.4.2020.

akupunktúry. Podľa doktrín humorálnej teórie¹²⁸ používali európski lekári kauterizáciu rovnakým spôsobom, aby umožnili únik škodlivých štiav z tela.¹²⁹

Arabská tradičná kauterizácia bola známa a praktikovala sa pred vzostupom islámu. V čase obdobia vystúpenia Proroka Muhammada ju používali ľudia na liečenie rán, aby zastavili krvácanie alebo zabránili infekcii. Ako už bolo spomenuté v kapitole o *at- Tibb an-Nabawí*, on sám sa nedával kauterizovať, aj keď tvrdil, ako už bolo zmienené, že liečba pochádza z troch vecí: Bankovania, pitia medu a vypaľovania ohňom. Poznáme aj ďalšiu verziu tohto hadísu, v ktorom posledná metóda nie je nasledovníkom Proroka zakázaná, ale jednoducho neodporúčaná „*Ak sa vo vašich liekoch vyskytuje nejaké uzdravenie, potom je to v prípade bankovania, nápoja z medu alebo kauterizácii, ktoré sa hodí k chorobe, ale mne sa nepáči používanie kauterizácie*“. Slávne arabské príslovie hovorí, že „*al-kaj je posledný liek*.“¹³⁰ V skratke, niektorí vykladači hadísov zamietli kauterizáciu pretože ju Prorok zakázal, iní jeho výrok pochopili tak, že kauterizácia je nežiaduca terapia, ktorá sa ale môže použiť ako posledná voľba liečby, keď zlyhajú iné metódy alebo keď je to najúspešnejšia známa terapia.

V súvislosti s kauterizáciou existujú hlboko zakorenené presvedčenia. Niektoré z týchto názorov sú spojené s kultúrou a prostredím, avšak iné názory sú duchovné a náboženské. Väčšina Ománčanov verí, že kauterizácia, v Ománe nazývaná *wasm* alebo *wism* (v závislosti od regionálneho dialektu), dokáže liečiť chronické choroby na ktoré väčšinou konvenčná medicína nemá riešenie. Iní zas navštevujú svojho tradičného liečiteľa s každým zdravotným problémom, pretože

¹²⁸ Podľa starogréckych lekárov a filozofov obsahovalo ľudské telo štyri základné telesné šťavy: žltú žlč, čiernu žlč, krv a hlien. Toto rozdelenie dobre zapadalo do vtedajšieho chápania sveta. Štvoro telesných štiav sa spájalo so štvoricou elementov: oheň, zem, vzduch a voda; alebo aj so štvoricou ročných období: jar, leto, jeseň a zima. Od staroveku až po začiatok novoveku bola v rôznom rozsahu prijímaná teória, že narušenie rovnováhy medzi týmito štyrmi tekutinami je príčinou chorôb. Túto teóriu o nerovnováhe telesných štiav opísal Hippokrates vo svojich textoch.

¹²⁹ ELAOBDA, Y.; ABU-HAMAD, M.; TREISTER-GOLTZMAN, Y. a kol., *Traditional Cautery for Medical Treatment Among the Bedouins of Southern Israel*, s.1.

¹³⁰ ABOUSHANAB, T.; ALSANAD S., *An Ethnomedical Perspective of Arabic Traditional Cauterization; Al-Kaiy*. str.18

dôverujú v jeho schopnosti. Niektorí z nich môžu ako doplnok ku kauterizácii, používať aj bylinné lieky, skarifikácie, bankovanie alebo masáže.

Prieskum uskutočnený medzi pediatrami v hlavnom meste Ománu uviedol, že 9% pediatrov a 31% ich rodinných príslušníkov používa kauterizáciu. Poznatky o tejto metóde liečiteľstva sú tradične prenášané z otcov na synov. O ženské pacientky sa zvyčajne starajú liečiteľky, ktoré boli vyškolené svojimi manželmi, alebo ženskými príbuznými. Kauterizácia sa zvyčajne používa na liečbu bolesti hlavy, krku, brucha a chrbta, ďalej žalúdočných chorôb, horúčky, žltacky, a všeobecne sa uplatňuje aj pri liečbe rakoviny (nespomína sa však o aké druhy rakoviny ide).¹³¹

Tradičný liečiteľ vykonávajúci kauterizáciu je v Ománe nazývaný *mawásmer*.¹³² V závislosti od konkrétnych chorôb a prípadov, vypaľuje určité body na pokožke, aby pacienta zbavili ťažkostí. Niektorí liečitelia sa domnievali, že liečba pomocou *wism* prerušuje nervy v mieste bolesti, a preto bolesť zmizne.¹³³ Počet bodov počas jedného ošetrenia závisí od liečenej choroby. Priemerný rozsah je medzi jedným až siedmimi bodmi. Kauterizácia sa uplatňuje tromi rôznymi metódami odlišujúcimi sa tvarom: prvá metóda je v znamienku plus, druhá je v priamke dvoch centimetrov a tretia metóda je v znamienku periódy/ bodky. Najpoužívanejšie metódy sú druhá a tretia.¹³⁴

Na aplikáciu *wism* sú určené dva alebo tri druhy nástrojov. Bežne sa používa tenká kovová palička dlhá asi 20 cm, ktorá je buď zhora ohnutá do tvaru polmesiaca alebo zúžená na určitý bod. Tá sa zahrieva na horúcom uhlí v kovovom alebo hlinenom kahane. Horúci bod aplikuje na pokožku pacienta liečiteľ na konkrétnom mieste tela, v závislosti od zdravotnej ťažkosti. Miesto a typ aplikácie závisí aj od pohlavia a veku pacienta.¹³⁵ Pri liečbe brucelózy (bakteriálne ochorenie postihujúce orgány v tele) sa kauterizuje oblasť zátylku, krčná chrbtica, kríže, jabĺčko na kolene, päty a chodidlá, zatiaľ čo liečenie

¹³¹ Viac o použití metódy kauterizácie v iných arabských krajinách vid': ABOUSHANAB, T.; ALSANAD S., *An Ethnomedical Perspective of Arabic Traditional Cauterization; Al-Kaiy*, s.18.

¹³² GHAZANFAR S.; *Wasm: a traditional method of healing by cauterisation*, s.125.

¹³³ Ibid. s.128.

¹³⁴ ABOUSHANAB, T.; ALSANAD S., *An Ethnomedical Perspective of Arabic Traditional Cauterization; Al-Kaiy*, s.19.

¹³⁵ GHAZANFAR S.; *Wasm: a traditional method of healing by cauterisation*, s.125.

osteoartritídy kolena zahŕňa kauterizáciu na obidvoch jeho stranách na každej nohe. Cerebrovaskulárne mozgové príhody sa liečili kauterizáciou prstov na nohách, Achillovou šľachou, bakerovej cysty (vačok nachádzajúci sa v podkolennej jamke), trochanterickej (bedrovej) oblasti a taktiež na pleciach a lakťoch.¹³⁶ Bolesť hlavy a migrény sa zvyčajne liečia vypálením bodov na čele druhou metódou, čiže v tvare dvojcentimetrovej priamky.

Niektorí liečitelia pripisujú detské choroby pôsobením nadprirodzených síl ako sú džinovia alebo už predtým zmienené urieknutie, tzv. *ajn al- hasad*. V egyptskej lekárskej kultúre sa jedna z najčastejších domnelých príčin vzniku chorôb v detskom veku nazýva *Khar'a* alebo *Khada* (choroba z údesu). Predpokladá sa, že je vyvolaná fyzickou skúsenosťou, ktorá ovplyvňuje pacienta v dôsledku nadprirodzených síl. Ohrození sú predovšetkým ľudia, ktorí spadli do rieky alebo studne, pretože tieto miesta sú podľa ľudových predstáv obývané duchmi. Kauterizácia je jednou z najčastejšie používaných tradičných terapií pri liečbe *Khar'a*.¹³⁷

Al- kaj tak zostáva jednou z najbežnejších metód používaných tradičnými liečiteľmi. Štúdie z východného Sudánu a Saudskej Arábie ukázali, že pacienti s nižšou úrovňou vzdelania, ktorí žijú vo vidieckych oblastiach, sa s väčšou pravdepodobnosťou nechajú liečiť kauterizáciou.¹³⁸

Mnoho pacientov v rozvojových krajinách používa alternatívne, doplnkové alebo tradičné terapie skôr, ako vyhľadajú lekársku pomoc. Dôvodom môže byť spoločenské alebo náboženské presvedčenie. V týchto dňoch modernej zdravotnej starostlivosti, musíme dodať, že prax vykonávania kauterizácie nie je založená na vedeckých poznatkoch a tým pádom sú s ňou spojené značné zdravotné riziká. Najbežnejšou komplikáciou kauterizácie je lokálna infekcia s hnisavým výtokom, nehojace sa vredy (najmä u pacientov s cukrovkou), preležaniny vo vypálených oblastiach a v niektorých prípadoch môže vzniknúť sepsa (otrava krvi). Existujú aj prípadové správy o vývoji tetanu po absolvovaní

¹³⁶ ABOUSHANAB, T.; ALSANAD S., *An Ethnomedical Perspective of Arabic Traditional Cauterization; Al-Kaiy*. s.19.

¹³⁷ Ibid. s.20.

¹³⁸ ELAOBDA, Y; ABU-HAMAD, M.; TREISTER-GOLTZMAN, Y. a kol., *Traditional Cautery for Medical Treatment Among the Bedouins of Southern Israel*, s.2.

tradičnej kauterizácie.¹³⁹ Tá je okrem iného veľmi bolestivá a po každom vypálení určitého bodu, ostáva na mieste trvalé zjazvenie.

Podľa viacerých vedeckých zdrojov je s metódou kauterizácie spojených veľa nežiaducich účinkov a komplikácií. Patrí medzi nich bolesť kože, infikované hlboké popáleniny a pľuzgiere, viacnásobné abscesy, závažné krvácanie, celkové zhoršenie zdravotného stavu, strata hmotnosti, septický šok, gangrenózna diabetická noha či slepota. Podľa niektorých má podstúpenie tejto liečebnej metódy vplyv aj na oneskorenú diagnostiku rakoviny. Štúdia u dojčiat uvádza, že u 26,7% kauterizovaných detí sa vyvinul zápal kože v mieste vypaľovania, infekcia rán, hepatálna encefalopatia¹⁴⁰, septický šok a trombóza. Súhrnne možno povedať, že zdravotné riziká súvisiace s liečbou kauterizácie sú vysoké, od rozsahu vzniku jaziev po lokálnu infekciu rán až po ťažké komplikácie vrátane smrti.¹⁴¹

Zdravotnícke orgány v príslušných spoločnostiach by sa preto mali posunúť smerom k zákazu tohto nežiaduceho postupu a rovnako by mali tiež využívať multimedialnú zdravotnú výchovu na informovanie o nebezpečných výsledkoch. Pri zmene verejnej mienky a viery v účinky tejto metódy, by dôležitú úlohu predstavovali aj náboženskí vodcovia komunití.¹⁴²

Používanie *wism* okrem iného prirodzene stráca na obľube. Dôvody sú zrejmé. S dostupnosťou nemocníc a zdravotníckych kliník, teraz aj v odľahlých oblastiach a bezbolestnejšie zotavovanie, preberá úlohu tradičnej metódy kauterizácie,¹⁴³ ktorá má inak svoju obdobu aj v modernej medicíne. Ide napríklad o diatermiu, liečebnú metódu pri ktorej sa využíva vysokofrekvenčný elektrický prúd s nízkym napätím. Táto procedúra je odporúčaná vtedy, keď treba dosiahnuť prehriatie hlbších štruktúr tela, bez výraznejších účinkov na koži. V súčasnej dobe sa tiež používa elektrokoagulačný nôž s názvom kauter. Jedná sa

¹³⁹ ELAOBDA, Y; ABU-HAMAD, M.; TREISTER-GOLTZMAN, Y. a kol., *Traditional Cautery for Medical Treatment Among the Bedouins of Southern Israel*, s.2.

¹⁴⁰ Hepatálna encefalopatia je vážny stav, ktorý môže nastať, keď pečeň nie je schopná správne odstrániť toxíny z tela. Typicky sa vyskytuje u pacientov s chronickým ochorením pečene, cirhózou alebo hepatitídou.

¹⁴¹ V skúmanej štúdii dvaja zo štyroch hospitalizovaných pacientov zomrelo na dôsledky zhoršenia stavu a rozšírenia infekcií po kauterizácii.

¹⁴² ABOU-ELHAMD, K., *Kay as traditional therapy for pain: Is it helpful or a myth?*, s.1.

¹⁴³ GHAZANFAR S.; *Wasm: a traditional method of healing by cauterisation*, s.125.

o tepelný chirurgický alebo dentálny nástroj, ktorý sa používa bežne po extrakcii zuba u osôb so zvýšenou krvácanosťou (nedostatkom krvných doštičiek). Použitiu kauteru musí predchádzať lokálna anestézia preparovaného miesta či analgosedácia (farmakologické utlmenie pacienta) alebo narkóza. Bez anestézie je jeho použitie mimoriadne bolestivé. Ďalšou formou kauterizácie je laser využívaný pri terapeutických (neinvazívnych metódach) a chirurgických lekárskych úkonoch (invazívnych metódach).

Výpovede respondentov k metóde al-wism

V Ománe sa často stretne s názorom, že v prípade niektorých chorôb neexistuje moderná medicínska liečba a preto je metóda *wism* jediným možným riešením. Z hľadiska praktickej časti práce sú pre nás dôležití traja respondenti, ktorí pochádzajú z odlišných regiónov a venujú sa tomuto druhu liečiteľstva. Každý z nich sa začal vzdelávať v tejto oblasti od mladého veku a to tradičným spôsobom, od svojich rodičov alebo starých rodičov. V Ománe je tento druh liečby považovaný za tradičnú a jedinečnú zložku kultúry. Aj keď sa *wism* vyskytuje v mnohých ďalších krajinách, liečitelia podotýkajú, že rozhodne nie v takej veľkej miere ako v Sultanáte.

V Ománe sa kauterizácia používa na liečenie širokého spektra ochorení, ako sú žalúdočné ťažkosti, neplodnosť, žltacka a rakovina, bolesti svalov, slabý zrak, bolesť zubov a uší. Každý z respondentov však spomínal odlišné benefity, ktoré táto metóda prináša. Podľa R5 je *wism* najlepšia možnosť liečby, ak človek trpí dlhodobými bolesťami hlavy. *„Liečim predovšetkým ženy, ktoré mávajú migrény. Potom sú to pacientky v strednom a staršom veku u ktorých sa zrazu objaví hrča na prsníkoch. Väčšinou je to miesto veľmi opuchnuté a začervenané. Vtedy svojim pacientkam vypaľujem tri body na hlave. Prvý sa začína na temene, potom v strede hlavy a tretí bod je pod bradou.“* (R5).

Zdá sa, že častým problémom u ľudí vyhľadávajúcich tradičných liečiteľov je ochorenie štítnej žľazy. Tu sa v závislosti od respondenta jednotlivé miesta vypaľovania na tele odlišujú. R5 popisuje tri body, na pravej a ľavej strane tesne pod sánkou a potom pod špicou brady, kde sa začína krk. R2 hovorí o vypálení

troch miest v línii od temena po zátylok hlavy, zatiaľ čo R9 takéto ochorenie lieči vypálením dvoch bodov v strede brucha a jednom na záhlaví.

R2 zvykne kauterizáciou liečiť pacientov s astmou. Podľa svojej výpovede pomohol aj mnohým slepým ľuďom alebo tým, ktorí dostali šedý zákal. R9 je v oblasti aš- Šarqija vyhladávaným *mawásmerom*, pre ľudí, ktorí utrpeli cievnu mozgovú alebo srdcovú príhodu. *„Takýto pacienti prídu z nemocnice rovno za mnou pretože im tam nevedia pomôcť. Majú ochrnutú polku tváre, nevedia poriadne artikulovať, stratili mimiku. Na toto všetko pomáha wism. Po mozgovej príhode sa vypaľuje dohromady päť bodov: jeden na krku, dva na ruke a dva na nohách. Všetko na jednej polovici tela. Tým, ktorí prekonali infarkt, sa robí kauterizácia na záhlaví a chrbtici v oblasti, kde sa z druhej strany nachádza srdce.“* (R9).

Na otázku pre koho je liečba kauterizáciou vhodná, odpovedali respondenti bez rozdielu, predsa pre každého. Liečiť sa môže ktokoľvek, vrátane detí, tehotných a dojčiacich žien aj starých ľudí. *„Liečba je vhodná pre všetkých, pre akékoľvek vekové kategórie. Wism práveže často podstupujú deti a to aj hneď po narodení. Dôvodom je, že majú zdeformovanú hlavu. Ak sa im hneď nespraví kauterizácia, tak budú mať v budúcnosti problémy nakoľko ich lebka bude väčšia než u bežných ľudí a taktiež bude mať zvláštny tvar. Lekári niekedy ani netušia, že dieťa má takéto ochorenie alebo poruchu. Ale liečiteľia, ktorí robia wism to spoznajú na prvý pohľad.“* (R9).

Okrem tohto problému u novorodencov, matky zvyknú dávať kauterizovať aj dojčatá, ktoré príliš veľa plačú alebo majú koliku. V takomto prípade sú vypálené dva body, sprava a zľava od pupku.

Tradičná ománska kauterizácia využíva vypaľovanie horúcim železom. V prípade R5 sa však stretávame s inou metódou, a to s použitím koreňov kurkumy, namiesto železných nástrojov (viz obr. č.6). Liečiteľka tvrdí, že je chybné ich používať, nakoľko sa jedná o veľmi invazívnu metódu, ktorá zanecháva na pokožke hlboké zjazvenie. Vo svojej praxi sa rozhodla ich nahradiť malými kúskami kurkumy. Konce koreňov sa položia do pahreby na žeravé uhlíky a po ich nahriatí sa horúci kúsok priloží na potrebné miesto na tele. Koreň sa

používa jednorázovo, iba na jedného pacienta. Respondentka vo svojej výpovedi viackrát zdôraznila, že maximálna dĺžka vypaľovania jednotlivých bodov na tele je tri sekundy.

Wism sa podľa opýtaných liečiteľov môže zopakovať, ak zdravotné ťažkosti nepominú. Vypaľovanie sa opakuje znovu, ale väčšinou o 1 mm vyššie alebo nižšie od pôvodného miesta. R9 však podotkol, že ak sa liečiteľovi nepodarí vyliečiť pacienta na prvýkrát, ten väčšinou hľadá niekoho iného, kto mu wism spraví znovu. Reputácia tradičných liečiteľov je veľmi dôležitá. Z výskumu vyplýva, že z čím väčšej diaľky sú pacienti ochotní za mawásmerom pricestovať, tým je lepší a jeho schopnosti sú viac uznávané. Miestna Ománčanka, ktorá zariadovovala rozhovor s R2 sa o ňom vyjadrila takto: „Tento muž je veľmi známy v celom Ománe. Wism vykonáva celý svoj život, už 48 rokov. Veľa ľudí za ním dochádza zo Súru, z Badíje, z ostrova Masíra. Prídu do Nizwy len preto, aby ich liečil. Mal pacientov dokonca aj zo Salaláhu alebo Spojených arabských emirátov. A keď je niekto veľmi chorý tak jeho rodina sama príde po tohto muža a odvezie ho k pacientovi a späť.“

Ďalším spoločným znakom vo výpovediach respondentov je to, že wism podľa nich nemá žiadne vedľajšie účinky. Problém ale môže predstavovať liečiteľ, ktorý nemá prax a potrebné znalosti na vykonávanie kauterizácie. Príkladom je držanie rozpáleného kovového nástroja príliš dlho na pokožke. Následkom toho môžu byť zhoršené pôvodné zdravotné ťažkosti, vznikajú hnisavé zápalové reakcie a ďalšie komplikácie s tým spojené. Dôležité je taktiež poučiť pacienta, aby sa po ošetrení minimálne dvadsaťštyri hodín vyhýbal vode. Čo sa týka menších jazvičiek na miestach vypálenia, R2 tvrdí, že po čase zmiznú, R5 priznáva, že tie sú doživotné, a R9 odporúča potieranie týchto miest horským medom raz denne počas nasledujúcich troch dní (viz obr. č.7).

R2 zvykne rany po kauterizácii dezinfikovať spôsobom, kedy na vypálené miesto vtlačí kúsok vaty, na ktorú následne vyžmýka šťavu z limetky. Toto má podľa neho zabrániť možnému vzniku infekcií.

Súčasťou rozhovorov s R5 a R9 bolo aj zúčastnené pozorovanie. V prvom prípade išlo o šestnásťročné dievča, ktoré dlhodobo trpelo bolesťami brucha.

Podľa jej slov bolo viackrát v nemocnici, ale lekári jej nevedeli pomôcť. Liečiteľka dievčaťu na základe pulzovania v brušnej dutine diagnostikovala zápal hrubého čreva a následne vykonala kauterizáciu v troch bodoch: pod hrudnou kosťou prvý, a potom ďalšie tri body nižšie, smerom k močovému ústrojenstvu. Z ošetrenia bolo zrejmé, že pacientka prišla na nátlak svojej rodiny, ale sama by pravdepodobne k takejto metóde nepristúpila. Počas vypaľovania chcela viackrát odísť, čo jej však nebolo umožnené.

Druhým prípadom bol mladý chlapec vo veku dvadsaťštyri rokov. O liečiteľovi sa dozvedel z odporúčaní svojich známych a pricestoval za ním do oblasti al- Džardah, čo je zhruba 300 km od jeho rodného mesta Ibrí. Chlapec trpel žalúdočnými ťažkosťami, mal znížený apetít a subjektívny pocit, že jeho nohy sú ťažké a má problém s chôdzou. V tomto prípade prebehla kauterizácia na miestach, ktoré sú vraj prepojené s pečeňou, teda v strede pod rebrami a v oblasti lakťa na pravej aj ľavej ruke. Liečiteľ bol presvedčený, že chlapcove zdravotné problémy pominú, nakoľko s takýmto prípadom sa stretol už niekoľkokrát. Neskoršie zistenie ukázalo, že pacient trpel hepatitídou typu C.

4.3.3 Al-Hidžáma

Bankovanie, vákuoterapia alebo v arabskom jazyku *hidžáma*, má v ľudskej histórii dlhú tradíciu. Tento liečebný prostriedok je súčasťou dedičstva čínskej civilizácie a preto tvorí neoddeliteľnú súčasť tradičnej medicíny daného regiónu. Populárne príslovie v Číne hovorí: „*Akupunktúra a bankovanie, viac ako polovica vyliečených chorôb.*“¹⁴⁴ Najstaršie záznamy o bankovaní sa nachádzajú v Bo Shu, knihe napísanej na hodváb, ktorá bola objavená v starobylej hrobke dynastie Han.¹⁴⁵

V dnešnej dobe si mnoho ľudí túto metódu môže zamieňať s masážou, ktorá však ako je skôr vhodným doplnkom k bankovaniu. Podobná je viac

¹⁴⁴ EL-WAKIL A., Observations of the popularity and religious significance of blood-cupping (al-hijāma) as an Islamic medicine. *Qscience*. 15.5.2020.

¹⁴⁵ CAO H., HAN M., LI X., a kol., Clinical research evidence of cupping therapy in China: a systematic literature review, *BMC Complement Altern Med*. 20.4.2020.

alternatívnym liečbam viac rozšíreným v minulosti, ako napríklad púšťanie žilou a prikladanie pijavíc.

Vákuoterapii obvykle predchádza masáž tela s použitím olejov na podporu lymfatického systému. Jej najdôležitejším prvkom je použitie sklenených alebo umelohmotných pohárov, ktoré sú modernou variáciou bambusových baniek alebo baniek z kravských rohov frekventovane využívaných v minulosti. Poháre môžu mať rôznu veľkosť v závislosti od časti tela na ktorú sa prikladajú. Ochladzovanie nahriateho vzduchu vytvára v bankách podtlak, čo má za následok ich prisatie na pokožku. Tento postup spôsobuje popraskanie drobných cievok a pri mokrej *hidžáme* zapríčiňuje krvácanie na povrchu pokožky. Po odstránení baniek na tele ostávajú krvné podliatiny, ktoré však po pár dňoch zmiznú.

Pacientom, ktorí podstúpili *hidžamu*, je odporúčané piť veľa tekutín (okrem kávy a alkoholu), vyhýbať sa fyzickej záťaži a kontaktu s vodou minimálne dvadsaťštyri hodín kvôli rankám na pokožke. Účinky liečby sa dajú podporiť saunovaním, ktoré má vplyv na priame odvádzanie toxínov z tela.

V posledných desaťročiach zaznamenávame zvýšený záujem a počet výskumných prác v oblasti terapie bankovania. Jej používanie sa odvíja v súlade s geografickými regiónmi, kultúrami a skúsenosťami praktických lekárov. Typov tejto metódy existuje viacero, najznámejšia klasifikácia v literatúre však kategorizuje hlavne dva typy bankovania, mokrý a suchý. Podľa vedeckého príspevku *Klasifikácia bankovej terapie: nástroj modernizácie a štandardizácie*¹⁴⁶ sa v teoretickom úvode pozrieme na rozdelenie bankovania detailnejšie.

Z hľadiska technickej kategórie rozoznávame suchú, mokrú, masážnu a bleskovú *hidžamu*.

1. **Suché bankovanie** (statické). Tento spôsob *hidžamy* si vyžaduje vytvorenie podtlaku v šálkach pomocou rôznych metód vrátane ohňa, manuálneho čerpadla alebo elektrického nasávania. Vo všeobecnosti sa nechajú šálky prilnuté k pokožke po dobu pätnástich minút. Tento typ

¹⁴⁶ AL-BEDAH, A.; ABOUSHANAB, T.; ALQAED M., a kol., *Classification of Cupping Therapy: A Tool for Modernization and Standardization*.

bankovania sa používa na zlepšenie krvného obehu a lymfy v miestnej oblasti a tiež na zmiernenie bolestivého svalového napätia. Hlavnou nevýhodou tejto metódy je riziko tvorby jaziev, vzniku dermatitídy alebo popálenia ku ktorému dochádza pri dlhodobom vystavovaní banky ohňu a jej následnému prehriatiu. V súčasnosti je táto metóda rozšírenejšia na rozdiel od mokrého bankovania, nakoľko sa jedná o neinvazívnu metódu. V jej priebehu človek pociťuje jemné natiahnutie kože, ktoré je vo väčšine prípadov bezbolestné.

2. **Mokrú bankovanie** (krvavé). Najčastejšie sa používa v tradičnej medicíne. Na neexcesívne narezanie kože sa používa chirurgický nástroj, následne sa pohár aplikuje na pokožku. Môže pomôcť pri liečbe chronickej bolesti pohybového aparátu. Pri tomto druhu bankovania je obzvlášť dôležitá dezinfekcia kože, nosenie osobných ochranných pomôcok a správna likvidácia lekárskeho odpadu. Hlavnou nevýhodou mokrej *hidžámy* je riziko infekcie, vazovagálnych záchvatov (krátkodobej straty vedomia) a jaziev.
3. **Bleskové bankovanie** (rýchle, prázdne). Vykonáva sa pri ľahkom až strednom tlaku baniek (do 500 mbar) a to niekoľkokrát v rýchlom slede pozdĺž oblasti, ktorá sa zvažuje pri liečbe vyžadujúcej stimuláciu. Použitie baniek na jednotlivých miestach trvá menej ako 30 sekúnd času. Uskutočňuje sa pomocou jednej až štyroch šálok strednej veľkosti. Tieto sa rýchlo aplikujú, odoberú a znovu aplikujú na kožu v ďalšej oblasti, čo zabezpečuje stimuláciu a prekrvenie chrbtice. Táto metóda sa používa ako obmena suchého bankovania najmä u mladých ľudí a žien.
4. **Masážne bankovanie** (pohyblivé, dynamické, kízavé). Funguje na princípe masáže, kedy sa najprv na pokožku nanáša olej. Následne sa pohybuje bankou v liečenej oblasti pod slabým tlakom (do 300 mbar). Môžu sa použiť rôzne druhy olejov, najčastejšie olivový, levanduľový

a mäťový olej. Tento typ bankovania je vhodný pre všetkých ľudí, vrátane starších.¹⁴⁷

Medzi ďalšie kategórie rozdelenia *hidžámy* patrí sila tlaku spojená s odsávaním, ktorá zahŕňa ľahkú, strednú, silnú a pulzujúcu terapiu (tlak vo vnútri pohárikov nie je konštantný, ale premenlivý). Vytvorenie podtlaku potrebného na prisatie pohárikov k pokožke je možné docieľiť pomocou ohňa, alebo prostredníctvom manuálnej či elektrickej vákuovej pumpy.

Vo vnútri pohárikov určených na bankovanie môžu byť umiestnené rôzne materiály, ktoré určitým spôsobom napomáhajú terapeutickému účinku liečby. Jedná sa predovšetkým o bylinné, vodné (pomocou teplej vody vo vnútri pohára počas bankovania), laserové, ihlové, elektrické a magnetické stimulanty.

Ďalšia klasifikácia závisí od časti tela na ktorú sa aplikujú banky. Jedná sa o novodobejší koncept terapie s cieľom špecifikovať a sústrediť sa iba na určité oblasti súvisiace so zdravotným problémom. Táto kategória zahŕňa bankovanie dolných končatín (bolesti a ochorenia nôh, napr. plantárnej fasciitídy, známej bežne ako zápal bežeckej päty), bankovanie brucha (liečenie tráviacich problémov, stimulácie krvného obehu a akupunktúrnych bodov, ktoré regulujú náladu a chuť do jedla), bankovanie tváre (prekysličenie buniek, podpora lymfatického systému a cirkulácie krvi).¹⁴⁸

Hidžáma sa využíva na rôzne účely, ktoré sa môžu líšiť nielen v závislosti od veku, ale aj pohlavia. Bankovanie u žien má súvis s terapeutickou liečbou neplodnosti a funkčných porúch prsníkov, pričom u mužov napomáha napríklad pri liečbe erektilných dysfunkcií.

Z hľadiska účinnosti nie sú markantné rozdiely medzi suchým a mokrým bankovaním, a preto sú benefity oboch metód vymenované všeobecne. Pozitívne liečebné účinky boli preukázané pri bolestiach chrbtice, šije, hlavy a kĺbov. Pravidelným opakovaním procedúry sa posilňuje hormonálna sústava, imunitný aj lymfatický systém. Bankovanie dôkladne detoxikuje celý

¹⁴⁷ AL-BEDAH, A.; ABOUSHANAB, T.; ALQAED M., a kol., *Classification of Cupping Therapy: A Tool for Modernization and Standardization*, s.3.

¹⁴⁸ Ibid. s.6.

organizmus, prečisťuje krv a zlepšuje krvný obeh, čím napomáha pri probléme tzv. studených alebo nedokrvených končatín. Medzi ďalšie benefity patrí zmiernenie bežných opuchov, uvoľnenie svalových spazmov, obnovenie funkcií nervového systému. Bankovanie ďalej pomáha pri chronickej únave, bolestiach hlavy a nespavosti, migréne, ľahkej depresii, či pri respiračných ochoreniach ako bronchitída, astma a suchý kašeľ. Je vhodné aj ako podpora pri chudnutí a eliminácii celulitídy.

Bankovanie sa vykonáva na reflexnej zóne, ktorá prislúcha problematickému miestu alebo chorému vnútornému orgánu. Ošetrujú sa hlavne miesta na chrbtici, kde vznikli uzliny následkom nahromadenia škodlivín. Tie sú dobre hmatateľné, citlivé a niekedy aj bolestivé.

Intenzita farby flakov po odstránení baniek slúži aj ako diagnostická metóda nakoľko vyjadruje vážnosť zdravotného problému v danom mieste. Vo všeobecnosti sa sfarbenie pohybuje na rozmedzí číro ružovej až tmavočervenej farby, ktorá vzniká extravazáciou (vystúpenie telových tekutín do okolitého tkaniva) krvi z vlások. Spravidla platí, že čím je podliatina tmavšia, tým je stagnácia krvného obehu silnejšia. Intenzita farby však lineárne súvisí aj s dĺžkou procedúry a tlakom v bankách.¹⁴⁹

Podľa niektorých zdrojov je bankovanie účinné aj pri chronických ťažkostiach, ktoré moderná medicína nevie úplne vyliečiť. Medzi tieto problémy patria opakované bolesti hlavy a chrbtice, migréna, reuma, astma, hypertenzia, chronická únava či dokonca akné.¹⁵⁰ V chirurgii sa bankovanie používa pri liečbe vážnych abscesov, vredov a antraxu (infekčné ochorenie).¹⁵¹

Táto procedúra ale nie je vhodná pre každého pacienta. Jedná sa predovšetkým o ľudí trpiacich hemofiliou (vrodenou poruchou zrážanlivosti krvi), leukémiou, chorobami srdca a pečene, niektorými nádorovými ochoreniami. Rovnako nie je odporúčaná ani tehotným, dojčiacim a menštruujúcim ženám. Procedúra sa tiež nedá podstúpiť pri výskyte

¹⁴⁹ NASEEM Q.; ABDULLAH M.; TAMER S., *Cupping Hijama Therapy Skin Marks: What Should We Know About Them?*, s.2.

¹⁵⁰ REED K., 8 Scientifically Proven Benefits Of Cupping Therapy. *Positive Health Wellness*. 13.4.2020.

¹⁵¹ VALMYRE, A., "Cupping.", s.352.

otvorených ranách na tele, hnisavých infekciách alebo po operáciách z dôvodu možného zanesenia infekcie.

Výpovede respondentov k metóde al-hidžáma

Počas výskumu v Ománe boli uskutočnené rozhovory so štyrmi ľudovými liečiteľmi, ktorí sa zaoberajú praxou bankovania. Zároveň bolo vykonané aj zúčastnené pozorovanie pacienta s ochorením asociovanej nemoci IgG4- RD, ktoré postihuje celú radu orgánov. Dvadsaťosemročný chlapec popísal, že pred podstúpením *hidžámy* zažíva silné svalové kontrakcie, ktoré sa striedajú so stratou citu v končatinách. Metódu bankovania podstupuje pravidelne každé dva mesiace už niekoľko rokov ako doplnok ku konvenčnej liečbe založenej na užívaní steroidov. *Hidžáma* ho podľa výpovede zbavuje bolesti a napomáha cirkulácii krvi v končatinách (viz obr. č.8).

Podľa R1 najčastejšie trpia ľudia bolesťami chrbtice a hlavy, ktoré môžu byť navzájom prepojené. V takomto prípade je vhodnou liečbou *hidžáma*, ktorej doplnkom býva masáž s použitím levanduľového alebo mäťového oleja, nakoľko tie sa vyznačujú protizápalovými účinkami. Niekedy je bolesť hlavy zapríčinená spomaleným krvným obehom v tele. *„Niektorí pacienti majú migrénu aj päť rokov, vyskúšajú liečenie hidžámou a po jednom až troch dňoch sú v poriadku. Niekedy stačí iba jedna procedúra.“* (R1)

Pečeň v sebe uchováva mnoho toxických látok a neskôr ich vypúšťa do krvného obehu. A práve vďaka *hidžáme* je táto intoxikovaná krv odstránená z tela. *Hidžáma* má podľa ľudového liečiteľa z Nizwy aj pozitívne účinky na fungovanie nervovej sústavy, problémy s tráviacou sústavou, a vysoký cholesterol.

R2 vykonáva liečbu bankovaním pre pacientov s bolesťami pohybového aparátu, predovšetkým kĺbov a pre ženy, ktoré nemôžu otehotnieť. R10 radí medzi benefity liečby hlavne podporu lymfatického systému, ktorý zohráva významnú úlohu v imunitnom systéme a chráni telo pred infekčnými a nádorovými ochoreniami. R6 odporúča bankovanie taktiež pri bolestiach hlavy a zbavovaní sa toxínov z tela. Účinná je aj na lokálne bolesti a svalovú relaxáciu.

V závislosti od ochorenia pacientov sa odlišuje typ *hidžámy*, jej opakovanie a aj počet použitých baniek. Pri mužskej neplodnosti, zapríčinenej nedostatkom alebo úplnou absenciou spermií, je potrebných desať až pätnásť procedúr *hidžámy* v pravidelných časových intervaloch. Podobne to platí aj pre ženy.

Všetci štyria respondenti sa zhodli na tom, že zdravý človek po dovŕšení osemnásteho roku života, by mal podstúpiť terapiu bankovania dvakrát za rok v záujme posilňovania imunitného systému. Ľudia chorí na hepatitídu by mali používať *hidžámu* každé tri mesiace. Ak je človek po úraze a má bolesti tak R11 odporúča túto metódu liečby maximálne raz za mesiac. To sa vraj týka najmä športovcov, napr. profesionálnych futbalistov, ktorí sa liečia *hidžámou*.

Ľudia, ktorí majú diabetes druhého typu, by mali podľa R10 podstúpiť liečebný cyklus. Ten pozostáva z bankovania raz za dva týždne po dobu troch mesiacov. Ak by sa im ochorenie opäť vrátilo, tak sa celý proces zopakuje s tým, že sa necháva trojmesačná pauza pred ďalším začiatkom liečby.

Keď sa procedúra opakuje je možné dávať banky na rovnaké miesta už aj po troch dňoch. Vždy to závisí od pacienta a typu ochorenia. *„Ak má niekto nedostatok hemoglobínu tak mu hidžámu nespravíme. Pacientovi obvykle vykonáme krvné testy opäť po mesiaci a ak sú v poriadku tak až potom môže dôjsť k liečbe. Vždy pred bankovaním robíme rozbor krvi. Je to podobné ako pri darovaní krvi, aj tam sa najskôr robia testy. Rozdiel je v tom, že pri darovaní krvi odchádzajú z tela aj dobré zložky nie iba toxíny ako pri hidžáme.“* (R10).

Táto terapia nie je vhodná pre malé deti (aj keď R6 tvrdí, že od šiesteho roku života to nie je problém), ľudia s ochorením srdca, predovšetkým tí ktorí prekonali infarkt, sú po operácii, majú problémy s pečeňou alebo podstupujú chemické druhy liečby. Pre ľudí s anémiou alebo nedostatkom hemoglobínu, je mokrá *hidžáma* mimoriadne nebezpečná.

Momentálne je najviac populárne použitie umelohmotných baniek, nakoľko sú lacné a používajú sa jednorázovo, čo je v rámci hygieny dôležité. Ich najväčším producentom je Čína a na trhu sa dajú zohnať jednoducho. Respondenti potvrdili, že kedysi sa *hidžáma* vykonávala rohmi zo zvierat.

„Maximálne môžeme použiť štyridsať pohárikov na jedného pacienta, ale pri takom vysokom počte sa robí iba suchá, nie mokrá hidžáma. Pri suchej aj mokrej sa používa oheň na prisatie bánk na pokožku, ale pri suchom bankovaní sa nenarezáva koža a banky sa nechávajú na mieste. Štyridsať sa dá použiť v prípade mladého silného muža. Pri mokrom bankovaní je zvyčajný počet dvadsať, ale vtedy vyjde veľa krvi takže menej je lepšie. V tej krvi ktorá vychádza na povrch, sa nachádzajú toxíny.“ (R10)

Na otázku ako dlho trvá naučiť sa vykonávať terapiu bankovaním odpovedali respondenti odlišne. R1 a R2 sa ju naučili od svojich rodinných príslušníkov a nakoľko boli s jej praktizovaním v neustálom kontakte, hovorili o určitom prirodzenom procese osvojovania si znalostí. „Hidžámu sa bežný človek dokáže naučiť za jeden mesiac. Najdôležitejšie je ovládať anatómiu, kde sú aké orgány v ľudskom tele, lebo inak by mohlo ľahko dôjsť ku vážnym komplikáciám. Dbať treba aj na hygienické zásady, je nutné nosiť rukavice, dezinfikovať jednotlivé miesta. A taktiež ovládať prvú pomoc. Často sa stane, že niektorí pacienti počas hidžámy odpadnú. Vtedy treba vedieť, čo robiť.“ (R1).

Čo sa týka R6 a R10, títo sa vzdelávali v zahraničí, Indii a Pakistane na špecializovaných klinikách. Okrem *hidžámy* si však osvojili aj znalosti týkajúce sa rastlinnej liečby a v prípade R10 aj prorockej medicíny.

4.3.4 Al-Chabána

Nakoľko je v Sultanáte Omán popri mokrom bankovaní veľmi populárna aj metóda tzv. pohyblivej *hidžámy*, podobná masáži, rozhodli sme sa jej venovať nasledujúcu kapitolu. *Al-Chabána*, patrí medzi druhy tradičnej alternatívnej medicíny v oblasti krajín Zálivu. Často sa o nej dozvedáme ako o zabudnutom liečiteľskom umení, nakoľko ju v dnešnej dobe vykonáva iba málo ľudí. Aj keď účinky *al-chabány* nie sú podložené rozsiahlymi vedeckými štúdiami, ako je tomu v prípade *hidžámy*, stále je známou metódou liečby medzi domácimi obyvateľmi.¹⁵²

¹⁵² ISMAIL J., *Saná Ahmad taaládž alaqm bitaqnija bint annúr. Al-Bayan*. 1.5.2020.

Svoj význam má predovšetkým pri liečbe neplodnosti, oneskoreného tehotenstva, chronickej bolesti chrbta, ako aj polycystických vaječníkov, prolapsu maternice, menštruačného cyklu, porúch štítnej žľazy, bolesti hlavy a kĺbov. Priaznivo vplýva aj na problémy s tráviacou sústavou, depresívne stavy a kožné problémy.¹⁵³ Liečiteľia o *al-chabáne* tvrdia, že nemá vedľajšie účinky, nakoľko je to prírodná metóda v ktorej sa nepoužívajú chemické látky.

Pri liečbe infertility sa týmto spôsobom riešia zdravotné problémy, ako zablokovanie kanálikov, ovariálne cysty, endometrióza či opakovaný potrat, a to kombináciou účinných metód. Čo sa týka využitia v kozmetike, pomocou vyvinutej metódy na stimuláciu krvného obehu v tele dochádza k regenerácii buniek a produkcii kolagénu v pokožke.¹⁵⁴

Al-Chabána v spojení so správnou diétou, dostatočným pitným režimom, pravidelným cvičením a vyhýbaním sa škodlivým látkam, tvorí optimálnu liečbu pre pacientov a vedie k zdravému životnému štýlu. Správne ošetrenie závisí od prietoku krvi do miest, ktoré súvisia s orgánmi vplývajúcimi na očistenie tela od toxínov.¹⁵⁵ Aj keď *al-chabána* nemá vplyv na liečbu rakoviny, je vhodná na znižovanie účinkov chemoterapie, ako napr. vypadávanie vlasov a zlepšenie imunity.

Podľa viacerých zdrojov táto metóda funguje tak, že stimuluje mozog, ktorý reaguje vylučovaním potrebných hormónov hypofýzy. Tým sa kompenzuje nerovnováha a dodávanie krvi do určitých častí tela.¹⁵⁶ Počas procesu sa tak odstraňuje napätie a dochádza k produkcii hormónu šťastia a to samotné vytvára úžasnú odpoveď na liečbu. Existuje veľa nervových spojení v tele, ktoré súvisia s mozgom, a v prípade, že krvný obeh je v týchto bodoch aktivovaný prostredníctvom *al-chabány*, signály sa dostanú do mozgu súvisiaceho so špecializovaným orgánom v tele.

Spôsob liečby sa môže líšiť v používaní baniek alebo metód ich prílnutia k pokožke. Pacient je umiestnený v polohe ležmo na bruchu (viz obr. č.9).

¹⁵³ *Ihjá al-chabána*, Al- Roeya. 1.5.2020.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

Prvým krokom je masírovanie pokožky chrbta olivovým olejom v dostatočnom množstve. Potom dochádza k priloženiu sterilnej tradičnej šálky alebo pohára spolu s bavlnenou látkou a prímiesou špeciálnych bylín, ktoré majú vplyv na zmiernenie bolesti. K prilnutiu dochádza vysatím vzduchu pomocou ohňa, ktorý vzniká po zapálení olejom nasiaknutej vaty na danej časti tela a následne jej rýchlym uhasením skrz priloženie pohára alebo banky. Modernejším spôsobom je jednorazové odsávanie vzduchu z pohárika ručnou pumpou. Počas toho ako je pohár pevne prilnutý na koži sa vykonáva masáž krúživými pohybmi v bolestivej oblasti. *Al- Chabána* je na rozdiel od mokrej *hidžámy* neinvazívny zákrok, ktorý je možné robiť kedykoľvek a v dlhšom časovom intervale. Všeobecne ho pacient môže podstupovať až desať dní po sebe a potom nasleduje týždenná prestávka pred ďalším začiatkom liečby.¹⁵⁷

Tradičné banky používané pri *al-chabáne* sa dajú rozdeliť na tri typy: prvý je používaný na tzv. ľahké odsávanie, ktoré vyhovuje pacientom s oslabeným organizmom. Do tejto kategórie spadajú starší ľudia a deti, diabetici, nemocní na anémiu, či iné chronické choroby. Druhým typom je silnejší druh odsávania, ktorý vyhovuje dospelým pacientom primeranej vitality. Posledný, tretí typ, je vhodný pre pacientov s nadbytočnou energiou v tele, ktorej sa dá zbaviť silným odsávaním.¹⁵⁸

Doktorka Saná Ahmed zo Spojených arabských emirátov poukazuje na vysokú účinnosť *al-chabány*, s úspešnosťou viac ako 85%, pri riešení zdravotných komplikácií spojených s neplodnosťou u žien.¹⁵⁹ Už dlhodobo usiluje o zriadenie špecializovaného strediska zameraného na liečbu modernou technológiou kombinácie *al-chabány* a techník pozitívneho myslenia. Takéto centrum by bolo jedným z prvých v oblasti Zálivu, ktoré by zaradilo tradičné prvky liečiteľstva do zdravotníckeho systému krajiny za dostatočnej podpory vlády. Doktorka Ahmed, ktorá podľa rozhovoru čoskoro získa akreditáciu na tento druh liečby od Svetovej zdravotníckej organizácie, sa snaží presadiť *al- chabánu* ako dedičstvo tradičnej medicíny krajín Zálivu

¹⁵⁷ *Ihjá al-chabána, Al- Roeya*. 1.5.2020.

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ ISMAIL J., *Saná Ahmad taaládž alaqm bitaqnija bint annúr. Al-Bayan*. 1.5.2020.

popri ďalších populárnych metódach gréckej, čínskej a indickej medicíny.¹⁶⁰ Nakoľko takéto zdravotnícke centrum v Ománe zatiaľ neexistuje, bol by to veľký impulz pre súkromných liečiteľov, ponúkajúcich túto metódu liečby, do budúcnosti.

4.4 Škodlivé dopady liečby

Počiatky diskusie o jedoch a protijedoch pochádzajú pôvodne od Grékov a Indov. Empirické znalosti však vykazovalo aj pôvodné obyvateľstvo v arabsko-islamskom svete. Jedným z najdôležitejších vedeckých príspevkov je *Kniha o jedoch a protijedoch* od slávneho arabského alchymistu Abú Musá Džabíra bin Hajjána. So sídlom v irackej Kufe sa etabloval ako jeden z popredných vedcov praktizujúcich medicínu a alchýmiu vo ôsmom storočí. V šiestich kapitolách svojej knihy identifikuje jedy podľa ich vlastností a prirodzeného pôvodu, spôsobov účinku, dávkovania, spôsobov podania, výberu liekov, a taktiež cieľový orgán napadnutý jedom.¹⁶¹

Ďalším príkladom nezávislej príručky o toxikológii je *Kitáb as-Sumúm*, napísaná v piatich zväzkoch Indom Šanaqom a v deviatom storočí preložená do arabčiny zememeračom al-Abbásom bin Sajjídcom al-Džawharím (800-860). Práca diskutuje o tom, ako je možné detegovať rôzne jedy zrakom, dotykom, chuťou alebo toxickými príznakmi, ktoré sa vyvinú počas liečby.¹⁶²

Podobná analýza sa nachádza v neskoršej knihe o toxikológii od alchymistu Ibn Wašíju zo začiatku desiateho storočia. Mnohé z protijedov, ktoré opisujú títo arabskí vedci, dodnes používajú bylinkári v regióne.

Bylinné liečivá sa široko používajú na liečenie a prevenciu rôznych chorôb a často obsahujú vysoko aktívne farmakologické zlúčeniny. Mnoho liečivých bylín môže mať terapeutické účinky v jednej dávke, avšak toxické v druhej. Toxicita súvisiaca s tradičnými liekmi je čoraz viac známa kvôli

¹⁶⁰ *Ihjá alchabána, Al-Roeya*. 1.5.2020.

¹⁶¹ DASGUPTA A., HAMMETT-STABLER C., *Herbal Supplements: Efficacy, Toxicity, Interactions with Western Drugs, and Effects on Clinical Laboratory Tests*, Hoboken, s.215.

¹⁶² *Ibid.*

narastajúcej popularite niektorých liekov v stredomorskom regióne, ale aj na celom svete. Väčšina správ týkajúca sa toxických účinkov rastlinných liekov je spojená s hepatotoxicitou, chemicky spôsobeným poškodením pečene, hoci v lekárskej literatúre boli uverejnené aj správy o ďalších škodlivých účinkoch postihujúcich obličky, krv, kožu, nervový a kardiovaskulárny systém, mutagenitu a karcinogenitu.¹⁶³

K náhodnej intoxikácii dochádza nielen v dôsledku nedostatočnej farmaceutickej kontroly kvality pri zbere a príprave, ale aj preto, že rastlinné liečivá sa všeobecne považujú za neškodné. Koncentrácia, príprava vzorky a dlhodobá stabilita účinných látok a iných chemikálií v rastlinách sa líši podľa časti zberanej a predanej rastliny a zrelosti rastliny v čase zberu. Okrem toho geografická lokalita, zloženie pôdy a jej kontaminanty, medziročné zmeny v kyslosti pôdy, vode, poveternostných podmienkach a ďalších rastových faktoroch majú výrazný vplyv na farmaceutické vlastnosti liečivých rastlín. V porovnaní s dospelými môžu byť deti zvlášť citlivé na účinky takýchto zmien dávkovania, nehovoriac o rôznej kapacite pre detoxikáciu chemikálií.¹⁶⁴

Liečitelia dnes preferujú kúpu hotových alebo čiastočne pripravených liečiv v špecializovaných obchodoch, kde sa predávajú rastlinné látky, namiesto toho, aby zbierali rastliny priamo z prírody. S ohľadom na geografické podmienky je treba poukázať na to, že byliny používané v niektorých regiónoch sa v iných oblastiach vôbec nevyužívajú, prípadne nevyskytujú.

Kontaminácia plodín a liečivých rastlín organickými chemikáliami sa stala v mnohých arabských krajinách naliehavým problémom. V posledných rokoch bolo v Maroku, Egypte, Iraku, Saudskej Arábii, Sudáne, Sýrii, Jordánsku, Spojených arabských emirátoch, Pakistane a Jemene hlásených niekoľko prípadov škodlivosti a kontaminácie rastlinných potravín.¹⁶⁵ Príkladom môžu byť bežné egyptské potraviny, ako sú orechy, semená a obilné zrná, u ktorých

¹⁶³ SAAD B.; AZAIZEH H., ABU- GHILJEH H., a kol., *Safety of Traditional Arab Herbal Medicine, National Center for Biotechnology Information*, s.433.

¹⁶⁴ Niektoré ajurvédské lieky môžu spôsobiť otravu olovom u detí, kvôli ich kontaminácii týmto ťažkým kovom a ďalšími, ako je arzén a ortuť.

¹⁶⁵ EL-NAHHAL Y., *Contamination and safety status of plant and food in Arab countries*, s.411.

bola zistená kontaminácia aflatoxínmi.¹⁶⁶ Ďalej sa zistilo aj to, že dvadsaťdeväť percent liečivých rastlín bolo kontaminovaných aflatoxínom B1.¹⁶⁷

Rastlinné lieky môžu u niektorých spotrebiteľov spôsobiť zlyhanie obličiek a poškodenie pečene, pretože obsahujú toxické chemikálie či ťažké kovy alebo negatívne reagujú s inými liekmi. Nezávislé testovanie rastlinných liekov by malo byť preto povinnosťou pred ich uvedením na trh a v prípade nesúladu s predpismi je potrebné podniknúť právne kroky. Výrobky by mali byť tiež dôkladne monitorované, akonáhle sú v obehu.

Toxické vedľajšie účinky rastlinných liekov používaných v tradičných spoločnostiach sa zvyčajne neuvádzajú, čo sa často kladie v prospech ich bezpečnosti.¹⁶⁸ Nedostatok systematického pozorovania však znamenal, že dokonca až donedávna neboli rozpoznané ani závažné nepriaznivé reakcie, ako je zlyhanie obličiek a poškodenie pečene spôsobené niektorými druhmi rastlín. Mnoho užívateľov rastlinných liekov nehovorí svojmu lekárovi, že tieto látky užívajú, pretože sa domnievajú, že sú prírodné, a preto nie sú škodlivé.

Prírodné liečivá rozšírené v oblasti Blízkeho východu môžu mať okrem známych prospešných účinkov aj opačný efekt na ľudské zdravie. Štúdia z inštitútu *Technion* (Izraelský technologický inštitút v Haife) uviedla, že 57% opýtaných onkologických pacientov používa bylinné výživové doplnky (Turecko, Palestínska samospráva a Katar majú jednu z najvyšších mier užívania rastlinných liekov). Medzi najbežnejšie používané zložky patrí žihľava dvojdomá, cesnak, čierna rasca, kurkuma, ťavie mlieko a med. Štúdia však poznamenáva, že pacienti majú tendenciu používať bylinky na zlepšenie kvality života a lepšie vyrovnanie sa s účinkami liečby, a nie očakávať, že tým vyliečia svoju rakovinu.

¹⁶⁶ Aflatoxíny sú produkované určitými plesňami, ktoré vznikajú napríklad pri nesprávnom uchovávaní potravín. Majú schopnosť hromadiť sa v ľudskom tele s veľmi vážnymi následkami; poškodzujú pečeň a môžu mať vplyv na vznik zhubných nádorov. Výskyt aflatoxínov bol daný do súvislosti s výskytom rakoviny pečene v tých krajinách, kde dôležité potraviny majú ich vysoký obsah. Z približne 20 druhov aflatoxínov len štyri boli objavené v potravinách (B1, B2, G1 a G2).

¹⁶⁷ EL-NAHHAL Y., *Contamination and safety status of plant and food in Arab countries*, s.412.

¹⁶⁸ DAVEY M., Herbal medicines can have dangerous side effects, research reveals. *The Guardian*. 27.2.2020.

Väčšina z najpopulárnejších rastlinných liekov¹⁶⁹ predstavuje zdravotné riziko pre pacientov podstupujúcich liečbu rakoviny. Existujú obavy, že 15 bežných položiek by mohlo spôsobiť interakcie medzi bylinami a liekmi, 18 bylín môže mať priame toxické účinky a sedem testov in vitro naznačuje, že by mohli zvýšiť negatívnu reakciu na chemoterapiu.¹⁷⁰

Poskytovatelia onkologickej starostlivosti na Blízkom východe sú skeptickí voči týmto alternatívnym liekom. Ďalším problémom je, že pacienti majú tendenciu nekonzultovať s lekárom informácie o bylinách, ktoré používajú. Poskytovatelia preto podporujú budúce možnosti konzultácie s lekárom o účinnosti a bezpečnosti rastlinných liekov pri ich používaní spolu s konvenčnými liečbami rakoviny.

WHO poznamenáva, že neprimerané používanie tradičných liekov alebo postupov, môže mať negatívne alebo nebezpečné účinky, a že je potrebný ďalší výskum na zistenie účinnosti a bezpečnosti ich aplikácie v tradičných lekárskych systémoch. Svetová zdravotnícka organizácia napokon implementovala deväťročnú stratégiu zameranú na „*podporu členských štátov pri vypracúvaní proaktívnych politík a vykonávaní akčných plánov pre posilnenie úlohy, ktorú tradičná medicína zohráva v udržiavaní zdravej populácie*“¹⁷¹.

Medzinárodná regulačná spolupráca pre rastlinné lieky (*International Regulatory Cooperation for Herbal Medicines*) je globálna sieť kontrolných orgánov zodpovedných za reguláciu liečiv, ktorá bola založená v roku 2006. Jej poslaním je chrániť a podporovať zdravie ľudí a bezpečnosť prostredníctvom zlepšenej kontroly bylinných liekov. Spomedzi tridsiatich štyroch členov z celého sveta tam patria z blízkovýchodných krajín štyri, menovite: Sultanát Omán, Spojené arabské emiráty, Saudská Arábia,

¹⁶⁹ V spomínanej štúdii je to 29 rastlinných liečiv z celkového počtu 44.

¹⁷⁰ Užívanie kurkumy má tendenciu zvyšovať toxické účinky chemoterapií, zatiaľ čo u ginkgo biloby a zeleného čaju môže u niektorých pacientov s nádormi dôjsť ku krvácaniu. Čierna rasca a kurkuma môžu mať vplyv na zmenu účinnosti chemoterapie.

¹⁷¹ WHO traditional medicine strategy. *World health organisation*. 27.2.2020.

Pakistan. Z desiatich výročných stretnutí sa 4. konalo v Dubaji (2010) a 8. v Rijáde (2015).¹⁷²

5 TERÉNNY VÝSKUM V SULTANÁTE OMÁN

Voľba Sultanátu Omán pre skúmanie tradičných metód liečiteľstva bola uskutočnená z viacerých dôvodov. Tým prvým boli poznatky o krajine z predošlých skúseností a pobytu v regióne Nizwa. Omán je krajina kultúrne bohatá a hrdá na svoje tradície, ktoré vo veľkej miere súvisia s ľudovým liečiteľstvom. Ďalšou výhodou pre vykonanie výskumu je dvojjazyčný systém. Nakoľko v krajine žije približne 45% zahraničného obyvateľstva, angličtina je druhým najpoužívanejším jazykom. Vo sfére verejného života tento faktor zohráva kľúčovú úlohu pri orientácii a komunikácii s miestnym obyvateľstvom. Oficiálny jazyk Ománu je arabčina, ktorá má síce dominantné prvky dialektu krajín Zálivu, ale nie je problémom dohovoriť sa *fushou*, modernou spisovnou arabčinou. Sultanát Omán je taktiež jednou z najbezpečnejších a najtolerantnejších arabských krajín vôbec, a preto je vhodnou alternatívou pre individuálne výskumy.

5.1 Priebeh a problematika výskumu

Výskumná časť diplomovej práce prebiehala formou otvorených hĺbkových rozhovorov v Sultanáte Omán. Dohromady prebehlo dvanásť stretnutí s ľudovými liečiteľmi. Pôvodným zámerom výskumu, bolo uskutočnenie rozhovorov s tromi vzorkami respondentov, menovite: kvalifikovanými lekármi, ľudovými liečiteľmi a bežným ománskym obyvateľstvom. Vzhľadom na vonkajšie faktory, ktoré zohrali pri výskume veľkú úlohu, bol tento zámer prehodnotený a nakoniec výskumná vzorka respondentov vyzerala nasledovne: muž/ žena, ománska národnosť, venujúci/a sa ľudovému liečiteľstvu. Veková škála bola

¹⁷² International Regulatory Cooperation for Herbal Medicines (IRCH). *World health organisation*. 27.2.2020.

variabilná. Najmladší respondent mal okolo tridsať rokov a najstarší nad osemdesiat rokov.

Dĺžka rozhovorov závisela od poznatkov a časového obmedzenia respondentov. Výpovede boli zaznamenávané vo forme hlasových nahrávok. Mužskí ľudoví liečitelia zväčša nemali problém s vyhotovením audiovizuálnych záznamov počas zúčastneného pozorovania. V prípade R5 toto nebolo umožnené v čase liečby šestnásťročnej pacientky metódou *wism*, z dôvodu ženského osadenstva v miestnosti. Pri výskume v odľahlejších oblastiach regiónov aš- Šarqíja a Nizwa, bolo potrebné využiť asistenciu miestnej osoby, ktorá rozhovor prekladala z východného ománskeho dialektu arabčiny do anglického jazyka.

Oblasť terénneho výskumu je možné zhrnúť do troch regiónov. Prvým je *wilájat* (provincia) Nizwa vo vnútrozemí. Samotné mesto Nizwa je dôležitou dopravnou križovatkou a zároveň kultúrnym, historickým a obchodným centrom krajiny. Je taktiež označované ako druhé najväčšie centrum čiernej mágie v krajine (po meste Bahla). Druhým je aš- Šarqíja vo východnom vnútrozemí krajiny. Tretím pôsobiskom vybraných ľudových liečiteľov bolo hlavné mesto Maskat.

Ako sa ukázalo počas výskumu, pri dohadovaní rozhovorov s miestnymi liečiteľmi (opäť najmä v odľahlejších regiónoch) bolo kľúčové mať v krajine kontakty, bez ktorých by sa niektoré stretnutia neuskutočnili. Vďaka takýmto známostiam boli zrealizované schôdzky so známymi ľudovými liečiteľmi, ktorí si zakladajú na svojich dlhoročných skúsenostiach a sú vyhľadávanými aj ľuďmi zo zahraničia.

Prostredie, kde sa rozhovory odohrávali, bolo rôznorodé. Jednalo sa však predovšetkým o miesto pôsobnosti respondentov. Okrem návštev tradičných domovov domácich liečiteľov, sa rozhovory uskutočňovali aj na špecializovaných klinikách a v súkromných obchodoch s rastlinnými liečivami.

Rušivým elementom pri výskume boli predovšetkým elektronické zariadenia, nečakané návštevy (u liečiteľov doma) alebo jazyková bariéra. Nedostatok času zohrával v niektorých prípadoch tiež svoju úlohu.

5.2 Metodika skúmania

Nakoľko sa jednalo o kvalitatívny výskum, ako najvhodnejšia metóda bol zvolený pološtruktúrovaný rozhovor. Na rozdiel od čisto štruktúrovanej formy spočívajú jeho výhody v otvorenosti a možnosti doplnenia ďalších otázok priebežne, v závislosti na odpovediach respondentov. Pološtruktúrované rozhovory taktiež umožňujú informátorom neviazane vyjadrovať svoje názory, pretože nemajú vymedzený rozsah odpovedí, ako je tomu v prípade dotazníkových metód. Druhým výskumným prvkom bolo zúčastnené pozorovanie, ktoré slúži ako technika zberu informácií založená na systematickom a organizovanom sledovaní aspektov a fenoménov, ktoré sú objektom skúmania. Zúčastnené pozorovanie bolo dôležitým doplnkom kvalitatívneho výskumu ľudových metód liečiteľstva, najmä čo sa týka liečebných techník ako kauterizácia, *at-tadžbír* a *hidžáma*.

Jednotlivé výpovede respondentov k skúmaným okruhom ľudového liečiteľstva sú pre lepšiu prehľadnosť textu uvádzané týmto spôsobom: *Boswellia sacra je celosvetovo známa ako ománsky typ kadidla.* (R8). Doplnujúce poznámky v texte pochádzajú z poznatkov obsiahnutých počas terénneho výskumu.

5.3 Výsledky výskumu

Z výpovedí respondentov je zrejmé, že prorocká medicína a jej používanie, nemá v ománskej spoločnosti žiadne špeciálne postavenie. Jednotlivé prvky ako med, čierne semienko, olivový olej, kurkuma, datle a iné, ktoré sú jej súčasťou, dnes nachádzajú bežné využitie predovšetkým ako klasické potraviny. Tento záver môžeme považovať za logický vzhľadom na to, že zdravotné odporúčania proroka Muhammada z 8. storočia, boli postupne nahradené modernejšími spôsobmi a v súčasnosti tak strácajú svoje opodstatnenie. Ako príklad môžeme uviesť *miswák*, považovaný za jeden z dôležitých prostriedkov ústnej hygieny, ktorý bol postupne vystriedaný zubnou kefkou a pastou.

Ako už bolo viackrát spomenuté, funkcia tradičného liečiteľstva bola v Ománe podstatne dôležitejšia pred nástupom modernej medicíny. V súčasnosti

majú ománski pacienti možnosť vybrať si medzi bezplatnou zdravotnou starostlivosťou, súkromnými liečebnými klinikami, centrami alternatívnej medicíny, či ľudovými metódami liečiteľstva.

Na druhej strane sa ale ozývajú hlasy za budovanie všeobecného povedomia o tom, že aj tradične zaužívané liečebné metódy, môžu mať na zdravotný stav človeka negatívny vplyv. Do úvahy treba vziať aj fakt, že na väčšinu ochorení, ktoré existovali v 7. storočí na území Arabského polostrova, už moderná medicína pozná riešenie. Zároveň v súčasnosti prichádzajú nové výzvy v oblasti poskytovania zdravotnej starostlivosti a liečbe chorôb. Z toho dôvodu je potrebné zvážiť poznatky plynúce z ľudového liečiteľstva a prispôbiť ich zdravotným požiadavkám človeka tejto doby.

Mnohí liečitelia stále preferujú vykonávanie tradičných metód liečenia, ktoré sa naučili v mladosti zväčša od starších rodinných príslušníkov. Počas svojho života sa snažia tieto poznatky odovzdávať ďalej, nakoľko je po nich stále veľký dopyt. Rovnako dúfajú, že ich deti alebo vnúčatá budú mať o vykonávanie tejto profesie záujem v rámci jej zachovávania a pomoci chorým. Zaujímavým zistením výskumu je tradičné vykonávanie liečebnej praxe v pároch. Obvykle mužskí liečitelia, učia svoje manželky metódam ľudového liečiteľstva, aby mohli pracovať so ženskými pacientkami nakoľko je toto rozdelenie v rámci muslimskej spoločnosti stále dôležité.

Čo sa týka budúcnosti rastlinnej medicíny, môžeme tvrdiť, že tá má silné postavenie ukotvené v ománskej spoločnosti aj regiónu Zálivu. Zároveň sa jedná o akýsi trend súčasnosti, kedy sa mladá generácia ľudí snaží nahradiť modernú liečbu farmakologickými prípravkami za bylinné produkty. Tu sa stretávame so zaužívaným fenoménom, kedy je používanie rastlinnej medicíny považované za úplne neškodné.

Záujem Ománčanov o alternatívne prístupy liečby sú ovplyvnené aj vedeckými výskumami v tejto oblasti. Väčšina respondentov uvádzala kadidlo ako najpopulárnejší prvok ománskej ľudovej medicíny na ktorý sú patrične hrdí. Túto výpoveď argumentovali objavmi z Výskumného centra univerzity v Nizwe týkajúce sa použitia kadidla pri liečbe rakoviny. Jeho postavenie ako súčasť

rastlinnej liečby z historického hľadiska nebolo pre respondentov dôležité. Toto zistenie sa dá vysvetliť tým, že kadidlo je úplne normálnym spotrebným tovarom v krajine, ktorý sa v ománskych domácnostiach zvykne používať spolu s *bachúrom* (drevené triesky nasiaknuté voňavými olejmi) ako hlavná substancia do vonných vykurovadiel. Z kultúrneho hľadiska je táto kombinácia bežným zdvorilostným darom počas návštev.

Ďalším zo stanovených cieľov v úvode práce bolo zistiť, aké postavenie má ľudová ománska medicína na medzinárodnej odbornej scéne. Z výskumu vyplýva, že jednou z mála podujatí o rastlinnej liečbe bola *First international conference on frankincense and medicinal plants*, ktorú v roku 2018 iniciovala Univerzita v Nizwe. Menšie prednášky a výstavy lokálneho rastlinstva sa uskutočňujú v rámci Univerzity Sultána Qábúsa v Maskate a ďalej pod záštitou Ománskej botanickej záhrady, ktorej vznik inicioval kráľovský diwán v rámci ochrany jedinečných rastlín krajiny. Počas získavania teoretických poznatkov k práci, bolo zistené aj to, že články v ománskych médiách podávajú ľudové liečiteľstvo skôr do súvislosti so zachovávaním kultúrnych tradícií. Táto skutočnosť je pravdepodobne podmienená nedostatkom vedeckých výskumov a publikácií k jednotlivým rastlinám používaným v liečiteľstve.

Prepojenie konvenčnej a alternatívnej medicíny môžeme vidieť na príklade hidžámy, ktorá je vhodným doplnkom pri liečbe funkcií nervového systému, sexuálnych dysfunkcií, či niektorých infekčných ochoreniach.

5.4 Summary výskumu

Medzi najdôležitejšie metódy ománskeho liečiteľstva dodnes patrí používanie rastlín, nachádzajúcich sa voľne v prírode. Jedná sa napríklad o *tafar at-tajs*, ktorý je doplnkom liečby zlomenín a poškodenia kíbov. Ďalšie najpoužívanejšie rastliny, vyskytujúce sa vo výpovediach informátorov, sú *kast hindí*, *helba*, *harmal*, *kaf-marjam* a strom móringa. Medzi významné lokálne produkty Ománu, patrí ružová voda, ktorá sa získava rozsiahlym pestovaním rastliny *Rosa x damascena* v oblasti al- Džabal al- Achdar. Ďalším prvkom rastlinného liečiteľstva je živica, pochádzajúca zo stromu *Boswellia sacra*. Od

roku 2014, kedy boli publikované rozsiahle vedecké práce o použití látky AKBA na Univerzite v Nizwe, sa kadidlo dostalo na vrchol záujmu. Na druhej strane však ostáva bežným spotrebným tovarom ománskeho obyvateľstva, ktoré ho používa v domácnostiach na elimináciu zápachov a hmyzu.

Z hľadiska alternatívnej medicíny, má vedúce postavenie *hidžáma*. Na rozdiel od ostatných metód ľudového liečiteľstva, sa zvykne vykonávať v súkromných zdravotníckych zariadeniach a je obľúbená zo strany širokej verejnosti. Jej súčasťou je pohyblivá masáž, nazývaná v oblasti Zálivu *al-chabána*. Jedinečnou technikou na fixáciu zlomenín, s ktorou sa v Ománe môžeme stretnúť je *at-tadžbír*. Vykonáva sa viacerými spôsobmi u liečiteľov doma. Medzi diskutabilné praktiky ľudového liečiteľstva sultanátu patrí kauterizácia, teda metóda vypaľovania určitých bodov na tele drôtom. Opýtaní liečitelia vyzdvihujú hadís Proroka Muhammada, ktorý hovorí o dôležitosti jej používania, popri mede a bankovaní. Aj keď môže zapríčiniť mnohé zdravotné komplikácie pacientov, dodnes je veľmi populárnou a používanou formou liečby, a to najmä v rurálnych oblastiach.

6 ZÁVER

Zámerom spracovania práce *Využitie ľudových metód liečiteľstva v súčasnej ománskej spoločnosti*, bolo poukázať na tradičné prvky liečby v Ománe a poskytnúť komplexnejší pohľad na danú problematiku. Limitovaný počet vedeckých publikácií na túto tému, bol jednou z hlavných motivácií k terénnemu výskumu.

Primárnym cieľom práce bolo predstaviť a zmapovať jednotlivé prvky ľudového liečiteľstva v Ománe, ktoré zahŕňajú rastlinnú liečbu a zistiť, ktoré metódy prevažujú v modernej ománskej spoločnosti a aké je ich súčasné postavenie. Tieto otázky boli zodpovedané najprv štúdiom teoretických poznatkov a následnými výstupmi z rozhovorov s respondentmi.

Medzi najdôležitejšie zložky herbálnej medicíny, patrí strom *Boswellia sacra* z ktorého sa získava kadidlo. To sa využíva na území Ománu kontinuálne už od staroveku a v súčasnosti je centrom pozornosti mnohých výskumných inštitúcií, kvôli svojmu unikátnemu zloženiu, ktoré má vedecky potvrdený vplyv na liečbu karcinómu. Ďalším neodmysliteľným prvkom je ružová voda, používaná predovšetkým pri bolestiach hlavy a horúčkach, ale aj v tradičnej gastronómii a kozmetickom priemysle. Medzi populárne rastliny Ománu patrí *tafar at-tajs*, ktorý je odporúčaný ľudovými liečiteľmi ako vhodný doplnok k liečbe zlomenín technikou *at-tadžbír*, nakoľko obsahuje vysoký percentuálny podiel kalcia.

Z poznatkov výskumu vyplýva, že najobľúbenejšou technikou ľudovej medicíny je *hidžáma*. Jedným z hlavných dôvodov je jej používanie na špecializovaných klinikách v hlavnom meste Maskat. Nakoľko existuje niekoľko typov *hidžámy*, je možné ju aplikovať na širokú škálu pacientov, či už ide o bankovanie ako hlavný alebo doplnkový prvok liečby. Medzi diskutabilné metódy liečiteľstva patrí nepochybne kauterizácia, vypaľovanie žeravým drôtom, ktorá tvorí bežnú súčasť ľudovej medicíny vo vidieckych oblastiach Ománu a menších mestách. Z pozície moderných vedeckých inštitúcií ale vzniká tlak na obmedzenie kauterizácie a informovanie obyvateľstva o možných trvalých následkoch plynúcich z jej podstúpenia.

Z výpovedí respondentov ďalej vyplynulo, že používanie prvkov prorockej medicíny je v mnohých ohľadoch nevedomené, nakoľko v súčasnosti tvoria bežný sortiment každodenného života. Výnimkou je liečebná technika *wism*, ktorá sa odôvodňuje jedným z hadísov.

Práca sa taktiež snažila poukázať na možné prepojenie ľudových prvkov liečiteľstva s konvenčnou medicínou. Podstatnú úlohu v tomto procese zohrávajú predovšetkým liečitelia, predávajúci bylinné produkty ako doplnky alebo náhrady farmakologických liečiv. Z výskumu vyplýva, že rastlinné preparáty nutne nemusia pochádzať z Ománu. Väčším distribútorom sú v tomto prípade krajiny ako India, Pakistan alebo Spojené arabské emiráty.

Usporiadávanie medzinárodných konferencií a workshopov, týkajúcich sa ľudového liečiteľstva, je v Ománe zriedkavosťou. Tieto podujatia pritom predstavujú významnú príležitosť na prehodnotenie a využitie skúseností v tejto oblasti, čo prispieva k rozvoju výskumných a vedeckých štúdií liečivých rastlín vo všeobecnosti. Je preto škoda, že zo strany vládnych združení a súkromných organizácií chýba takáto iniciatíva.

Postavenie ľudových liečiteľov v Ománe, závisí od ich reputácie a liečebných schopností. Tí skúsení, majú zvyčajne vysoké spoločenské postavenie a silnú dôveru zo strany miestnych obyvateľov. Táto skutočnosť vplýva na rozhodnutia pacientov, ktorí sa častokrát rozhodnú využiť alternatívnu liečbu, namiesto návštevy moderných nemocníc.

Zaujímavým zistením výskumu bolo silné presvedčenie liečiteľov, že niektoré ochorenia, ako napríklad epilepsia či poruchy osobnosti, sú spôsobené čiernou mágiou, urieknutím alebo posadnutím nadprirodzenou bytosťou. O popularite tohto názoru svedčí existencia vysokého počtu duchovných liečiteľov, ktorí sa zaoberajú *ruqijou*. Nakoľko sa ale práca z obsahového hľadiska zameriavala na využitie fyzických prostriedkov liečiteľstva, neboli tieto výpovede brané do úvahy. Na druhej strane tento výskumný materiál poskytuje možnosti spracovania takejto témy do budúcnosti, nakoľko by zahŕňala zaujímavé poznatky, nevšedné v našich končinách.

Aj napriek rapídnemu a rozsiahlemu rozvoju modernej zdravotnej starostlivosti, ostáva ľudové liečiteľstvo dôležitou súčasťou ománskej spoločnosti. Spolu s ostatnými strediskami alternatívnej liečby, poukazuje na jedinečnú variabilitu a rozsiahle možnosti pacientov vybrať si preferovaný druh ošetrovania.

Nakoľko diplomovú prácu tvorí z veľkej časti kvalitatívny výskum, je na záver potrebné dodať, že výsledky plynúce z neho nereprezentujú celú ománsku spoločnosť, ale iba skupinu respondentov, ktorí boli jeho súčasťou.

7 ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Knižné zdroje

ADAMSON, Melitta, 2004. *Food in Medieval Times*. Greenwood Publishing Group, s.29. ISBN-10: 0313361762.

AL-SUJÚTÍ, Džalál ad-Dín, (Elgood, C. prekl.), *Medicine of the Prophet*. Londýn: Ta-Ha Publishers, 1994. s.51. ISBN-10: 1897940157.

BHIKHA Rashid, DOCKRAT Ashraf, *Medicine of the Prophet*. Randburg: Ibn Sina Institute of Tibb, 2015, s.22. ISBN: 978-0-620-65358-9.

LAGUERRE, Michel, S., *Afro- Caribbean folk medicine*. New York: Bergin & Garvey, 1987. ISBN- 10: 0897891139.

MARTIN, Benjamin, *Bibliotheca Technologica: or a Philological Library of Literary Arts and Sciences*. London: Gale Ecco, 2018, s.250, ISBN-10: 1385259361.

MORROW, John A., *Encyclopedia of Islamic Herbal Medicine*. Jefferson, North Carolina and London: McFarland & Company, 2011. s.3. ISBN-10: 0786447079.

ULLMANN, Manfred, 1979. *Islamic Medicine*. Edinburgh: Edinburgh University Press. Vol. 53, No. 2. ISBN: 9780748609079.

DASGUPTA, A.; HAMMETT- STABLER, C. (eds.), *Western Drugs, and Effects on Clinical Laboratory Tests*, Hoboken, N.J : John Wiley & Sons, 2011, s.215. ISBN-10: 0470433507.

Internetové zdroje

A detailed guide to the benefits and uses of frankincense oil, 2017. *New Directions Aromatics*. [online]. [cit. 29.3.2020]. Dostupné z: <https://www.newdirectionsaromatics.com/blog/products/all-about-frankincense-oil.html>

ABDOLSHAKOOR, Raissi; ARBABI, Mohsen; ROUSTAKHIZ, Javad; a kol., 2016. Haplophyllum tuberculatum: An overview. *Journal of HerbMed Pharmacology*. str.126. [online]. [cit. 12.4.2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/322366340_Haplophyllum_tuberculatum_An_overview

Aflatoxíny v potravinách. *Štátna veterinárna a potravinová správa SR*. [online]. [cit. 19.4.2020]. Dostupné z: https://www.svps.sk/potravinovy/info_aflatoxiny.asp

AL-BEDAH, Abdullah; ABOUSHANAB, Tamer; ALQAED, Meshari; a kol., 2016. Classification of Cupping Therapy: A Tool for Modernization and Standardization. *Journal of Complementary and Alternative Medical Research*. [online]. [cit. 15.5.2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/306240082_Classification_of_Cupping_Therapy_A_Tool_for_Modernization_and_Standardization

AL-KHAMEES, Osama; ALSANAD, Saud M., 2017. A review of the therapeutic characteristics of camel urine. *African Journal of Traditional, Complementary and Alternative medicines*, 14. 120-126. [online], str.121 [cit. 14.2.2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/321101732_A_REVIEW_OF_THE_THERAPEUTIC_CHARACTERISTICS_OF_CAMEL_URINE

AL-KINDI, Ruqaya; Traditional medicine remains relevant to Omani society, 2018. *Oman Observer*, [online], [cit. 13.4.2020]. Dostupné z: <https://www.omanobserver.om/traditional-medicine-remains-relevant-to-omani-society/>

Al-úla min lawuhá fij as-sultanat: taarafa ala hadíqa al-nabátát wa al-ašdžár al-ománía bi al-sawar, 2018. *Atheer*. [online]. [cit. 13.4.2020]. Dostupné z: https://www.atheer.om/archives/484759/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D9%84%D9%89%D9%85%D9%86%D9%86%D9%88%D8%B9%D9%87%D8%A7%D9%81%D9%8A%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%B7%D9%86%D8%A9%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%91%D9%81%D8%B9%D9%84%D9%89%D8%AD%D8%AF/?fbclid=IwAR1ZBIIR0_abtshgz3cm3yhxrz9e-NqkPV6us8fJVlkOwbporMLdGaKJiwQ

AL-SHAER, Ibtisam, 2016. *Umm sajid...tabíba bilfatra bihidžam ijáda mutachasasat. Al-Bayan*. [online]. [cit. 1.5.2020]. Dostupné z: <https://www.albayan.ae/across-the-uae/news-and-reports/2016-10-08-1.2730053>

AL-YASIRY, Ali; KICZOROWSKA, Bożena, 2016. Frankincense - therapeutic properties. *Postępy Higieny i Medycyny Doświadczalnej (Advances in Hygiene and Experimental Medicine)*. [online]. [cit. 12.3.2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/292140720_Frankincense_-_therapeutic_properties

Bimušárikat qatar...intaláq al-muwatammar ad-dawalí al-awal an-nabátát at-tibbíja fij sultanat umán, 2018. *Al-Sharq*. [online]. [cit. 13.4.2020]. Dostupné z: <https://alsharq.com/article/30/10/2018/%D8%A8%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%A9%D9%82%D8%B7%D8%B1%D8%A7%D9%86%D8%B7%D9%84%D8%A7%D9%82%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A4%D8%AA%D9%85%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84%D9%8A%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D9%84%D9%84%D9%84%D9%86%D8%A8%D8%A7%D8%AA%D8%A7%D8%AA%D8%A7%D9%84%D8%B7%D8%A8%D9%8A%D8%A9%D9%81%D9%8A%D8%B3%D9%84%D8%B7%D9%86>

%D8%A9%D8%B9%D9%5%D8%A7%D9%86?fbclid=IwAR1qdkEvOMbk7xIUUM6AzkRkdU1DCdDa6Gx3nN6oE0W5zC36DMM1ygyhbls

BRAZIER, Yvette; Herbal remedies may be risky for cancer patients, 2016. *Medical News Today*. [online]. [cit. 27.2.2020]. Dostupné z: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/307154#Turmeric-could-affect-chemotherapy-outcomes>

CAO, Huijuan; HAN, Mei; LI, Xu; a kol.; Clinical research evidence of cupping therapy in China: a systematic literature review, 2010. *BMC Complement Altern Med*. [online], [cit. 20.4.2020]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3000376/>

COLE, Donald P.; ALTORKI, Soraya, 2014. Bedouin, Settlers, and Holiday-Makers: Egypt's Changing Northwest Coast. *American University in Cairo Press*. [online], s.103 [cit. 11.2.2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt15m7hrc>

DASGUPTA, Amitava; *Herbal Supplements: Efficacy, Toxicity, Interactions with* DAVEY, Melissa; Herbal medicines can have dangerous side effects, research reveals, 2017. *The Guardian*. [online]. [cit. 27.2.2020]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/australia-news/2017/feb/06/herbal-medicines-can-have-dangerous-side-effects-research-reveals>

Developmental Biology. Plant 48, no. 5. [online]. s.253 [cit. 25.4.2020]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/23326881

EL-AOBDA; ABU-HAMAD Y.; TREISTER-GOLTZMAN M.; a kol. (2015). Traditional Cautery for Medical Treatment Among the Bedouins of Southern Israel. *Journal of immigrant and minority health / Center for Minority Public Health*. 18. 10.1007/s10903-015-0166-4. 18.4.2020.

EL-WAKIL, Ahmed, 2011. Observations of the popularity and religious significance of blood-cupping (al-ḥijāma) as an Islamic medicine. *Contemporary Islamic Studies*, Vol. 2011, 2.

Frankincense cultural features. *Insight guides*. [online]. [cit. 12.4.2020]. Dostupné z: <https://www.insightguides.com/destinations/africa-middle-east/oman/cultural-features/frankincense>

GHAZANFAR, Shahina; AL-SABAHI, Ahmed, 1993. Medicinal Plants of Northern and Central Oman (Arabia). *Economic Botany* 47, no. 1: 89-98. [online]. [cit. 18.5.2020]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/4255485.

GHAZANFAR, 1995. Wasm: a traditional method of healing by cauterisation. *Journal of Ethnopharmacology*, Jul;47(3):125-128. [online]. [cit. 11.2.2020]. Dostupné z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/8569235/>

Harfat taqáwum alzaman walinditár attadžbír alumání aládž faálun lílkusúr, 2017. Al-Shabiba. *Al-Shabiba*. [online]. [cit. 1.5.2020]. Dostupné z: <https://www.shabiba.com/article/172977?fbclid=IwAR0cVnUqCNc3CRBEQks4yokXtfwN-eCdqxrhUBqalpXonKMHNoU0g6Xd5YY>

HAMBURGER, J, 2008. Crusader Art in the Holy Land, from the Third Crusade to the Fall of Acre, 1187 - 1291. *Common Knowledge*. [online]. [cit. 21.4.2020]. Dostupné z: https://books.google.cz/books/about/Crusader_Art_in_the_Holy_Land_From_the_T.html?id=Xifq5OE7174C&redir_esc=y

HALIM, Leila; ALAJMI Fatma, Ensuring universal access to primary health care in Oman. *Primary Health Care Performance Initiative*. [online]. [cit. 24.3.2020]. Dostupné z: <https://improvingphc.org/ensuring-universal-access-primary-health-care-oman>

Champagne to be sprayed on the F1 podium again after two years of sparkling wine, 2017. *The Telegraph*. [online]. [cit. 10.4.2020]. Dostupné z: <https://www.telegraph.co.uk/formula-1/2017/07/30/champagne-sprayed-f1-podium-two-year-absence/> 10.4.2020

Chaste tree, 2019. *Drugs.com*. [online]. [cit. 17.5.2020]. Dostupné z: <https://www.drugs.com/npp/chaste-tree.html#>

Ihjá alchabána, 2015. *Al-Roeya*. [online]. [cit. 1.5.2020]. Dostupné z: <https://www.alroeya.com/310/234686%D8%A5%D8%AD%D9%8A%D8%A7%D8%A1%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D9%86%D8%A9>

International Regulatory Cooperation for Herbal Medicines (IRCH). *World health organisation*. [online]. [cit. 27.2.2020]. Dostupné z: <https://www.who.int/traditional-complementary-integrative-medicine/collaboration/IRCH/en/>

ISMAIL, Jamila, 2015. *Saná Ahmad taaládž alaqm bitaqnija bint annúr*. Al-Bayan. [online]. [cit. 1.5.2020]. Dostupné z: <https://www.albayan.ae/across-the-uae/accidents/2015-11-14-1.2505089>

IWU Maurice; GBODOSSOU Erick, 2010. Alternative Medicine: Nigeria. The role of traditional medicine. *The Lancet*. [online]. [cit. 24.1.2020]. Dostupné z: [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(00\)91989-5.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(00)91989-5.pdf)

Juídu allubán alumání ilá sadáratí alihtimám alálamí. Kursíju nabátát attibíjat alumáníja wanawátidžu alahjá albahríja, 2015. *University of Nizwa*. [online]. [cit. 29.3.2020]. Dostupné z: <https://www.unizwa.edu.om/index.php?newsid=998&fbclid=IwAR0SzYKKSwpwccypyBjRMxOsetHcDcMGCsl1cVXrXqavy45NskT7z-az-bpA>

- KABEER, Y.; Alternative medicines make inroads in Oman, 2017. *Oman Observer*. [online]. [cit. 13.4.2020]. Dostupné z: <https://www.omanobserver.om/alternative-medicines-make-inroads-oman/>
- KABEER, Y.; Natural is the new mantra, 2018. *Oman Observer*. [online]. [cit. 13.4.2020]. Dostupné z: <https://www.omanobserver.om/natural-is-the-new-mantra/>
- KABEER, Y.; Traditional medicine needs new lease of life, 2017. *Oman Observer*. [online]. [cit. 13.4.2020]. Dostupné z: <https://www.omanobserver.om/traditional-medicine-needs-new-lease-of-life/>
- KHIDAYER, Emíra, JARÚNEK, Edgar. Návrh na prepis arabských slov do slovenčiny. In: *Slovenská reč*. Bratislava, 2005, No. 1 – 2, s. 38 – 51. [online]. [cit. 21.1.2020]. Dostupné z: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2005/1-2/sr2005-1-2.pdf>
- Medicine. Zaznamenal: Ibn Abbás v Sahíh al- Buchári, 3061. *Sunnah*. [online], Dostupné z: <https://sunnah.com/bukhari/76>
- MOHAN, Madan; RASTOGI, Subha; RAWAT, Ajay, 2007. Saussurea costus: Botanical, chemical and pharmacological review of an ayurvedic medicinal plant. *Journal of ethnopharmacology*. 110. 379-90. [online]. [cit. 17.3.2020]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/topics/pharmacology-toxicology-and-pharmaceutical-science/saussurea-costus>
- MOHSEN, Jamil, 2013. Muhammad al-džismi...džábir kasarát aladám min dúna muqábil. *Al-Bayan*. [online]. [cit. 1.5.2020]. Dostupné z: <https://www.albayan.ae/across-the-uae/news-and-reports/2013-02-09-1.1819873>
- MORAD, Munro, 2008. The Bedouins of Arabia: The Rise and Decline of an Ancient Tradition. *New Zealand Journal of Geography*, 98(1):3-10. [online], str.3 [cit. 14.2.2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/249368484_The_Bedouins_of_Arabia_The_Rise_and_Decline_of_an_Ancient_Tradition
- Muscat Governorate plans to stub out smoking in public places with ban. *Times of Oman*. [online]. [cit. 24.3.2020]. Dostupné z: <https://timesofoman.com/article/34600/Oman/Muscat-Governorate-plans-to-stub-out-smoking-in-public-places-with-ban>
- NOODEZH, Haleh; MOIENI, Ahmad; BAGHIZADEH, Amin, 2012. "In Vitro" Propagation of the Damask Rose (*Rosa Damascena* Mill.). *In Vitro Cellular & Traditional Complementary and Integrative Medicine, World Health Organisation* [online]. [cit. 24.1.2020]. Dostupné z: https://www.who.int/health-topics/traditional-complementary-and-integrative-medicine#tab=tab_1

Oman's health care system increasingly ready to meet the population's needs. *Oxford Business Group*. [online]. [cit. 24.3.2020].
<https://oxfordbusinessgroup.com/overview/rise-growing-population-finds-health-care-system-ready-meet-its-needs>

Oman to develop its first medical city for OMR479 mn, 2019. *International Finance*. [online]. [cit. 23.3.2020]. Dostupné z:
<https://internationalfinance.com/oman-develop-first-medical-city-omr479-mn/>

OBTULOVIČOVÁ, Aneta. *Medicína proroka Muhammada a jej využitie v praxi podľa názorov muslimských lekárov žijúcich na Slovensku*, Bratislava, 2018. Bakalárska práca. Univerzita Komenského v Bratislave. Fakulta filozofická. Vedúci práce Lukáš Větrovec.

RAGHAVAMENON, Achuthan; BABU, B.H.; PADIKKALA, J., 2008. Antioxidant and Hepatoprotective Effects of Rosa damascena. *Pharmaceutical Biology*. [online]. [cit. 10.4.2020]. Dostupné z:
https://www.researchgate.net/publication/232090469_Antioxidant_and_Hepatoprotective_Effects_of_Rosa_damascena

REED, Karen; 8 Scientifically Proven Benefits Of Cupping Therapy, 2017. *Positive Health Wellness*. [online]. [cit. 13.4.2020]. Dostupné z:
<https://www.positivehealthwellness.com/pain-relief/8-scientificallly-proven-benefits-cupping-therapy/>

Rising obesity cases ring alarm bells in Oman, 2014. *Times of Oman*. [online]. [cit. 23.3.2020]. Dostupné z:
<https://timesofoman.com/article/34113/Oman/Rising-obesity-cases-ring-alarm-bells-in-Oman>

SAAD, Bashar; AZAIZEH, Hassan; ABU-HIJLEH Ghassan; a kol.; Safety of Traditional Arab Herbal Medicine, 2006. *National Center for Biotechnology Information*. [online]. [cit. 27.2.2020]. Dostupné z:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1697757/>

SEYMOUR, Tom, 2017. What you should know about rose water. *Medical News Today*. [online]. [cit. 1.3.2020]. Dostupné z:
<https://www.medicalnewstoday.com/articles/320216>
SHIEL, William, Medical Definition of Contemporary Medicine, 2017. *Medicinenet*. [online]. [cit. 24.2.2020]. Dostupné z:
<https://www.medicinenet.com/script/main/art.asp?articlekey=31077>

Terms Related to Complementary and Integrative Health, *National Center for Complementary and Integrative Health* [online]. [cit. 20.2.2020]. Dostupné z:
<https://www.nccih.nih.gov/health/providers/terms-related-to-complementary-and-integrative-health>

TOBYN, Graeme; DENHAM, Alison; WHITELEGG, Margaret, 2011. Rosa damascena, Damask rose. *Medical Herbs*. Churchill Livingstone, [online]. s.253

[cit. 21.4.2020]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/B978-0-443-10344-5.00030-6>

TOUMI, Habib; CHIEF, 2010, Bureau, Non-smokers in Oman, Bahrain welcome new law. *Gulf News Oman*. [online]. [cit. 14.3.2020]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20151222235410/http://gulfnews.com/news/gulf/oman/non-smokers-in-oman-bahrain-welcome-new-law-1.610652>

TREACY, Sean, In Oman, transforming health care, 2014. *The World Academy of Sciences*. [online]. [cit. 14.3.2020]. Dostupné z: <https://twas.org/article/oman-transforming-health-care>

VANDEBROEK, Ina; REYES-GARCÍA, Victoria; ALBUQUERQUE, Ulysses; a kol., 2011. Local knowledge: Who cares?, *Journal of ethnobiology and ethnomedicine*. [online]. [cit. 22.4.2020]. Dostupné z: <https://ethnobiomed.biomedcentral.com/articles/10.1186/1746-4269-7-35>

VANDEBROEK Ina, REYES-GARCÍA Victoria, ALBUQUERQUE Ulysses, A. Local knowledge: who cares? *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, vol. 7: 35, 2011. [online]. [cit. 21.4.2020]. Dostupné z: <https://ethnobiomed.biomedcentral.com/articles/10.1186/1746-4269-7-35>

WIDRLECHNER, Mark, 1981. History and Utilization of *Rosa damascena*. *Economic Botany*, vol. 35, No. 1. s. 42-58, [online]. [cit. 21.4.2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4254246?seq=1>

WILLINES, Zawn, 2018. Can frankincense treat cancer?, *Medical News Today*. [online]. [cit. 28.4.2020]. Dostupné z: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/314366>

8 RESUMÉ

Oman's folk medicine has been a legacy of various religious, philosophical and healing tendencies in the Arabian Peninsula since ancient times. The intention of this master's thesis is to represent the contribution of more comprehensive information on folk methods of traditional Omani healing. Most of the publications on which the work is based focus exclusively on individual elements of herbal treatment and techniques, but does not provide a comprehensive picture of the various forms of treatment and their context.

The main goal of this work is to describe the most used elements of folk medicine in Oman, which include herbal therapy and the most prevalent treatment procedures, such as cauterization, fixation of fractures and cupping method. The aim of field research is then to find out whether people in general seek traditional healing or rather treatment with modern medicine.

The work also reflects the relevance of Prophetic Medicine in the Omani Muslim population and the findings of which of its elements are the most popular today.

It is also important to point out the possible harmful effects of folk healing methods. The individual chapters on specific elements of this medicine are completed with comparison of theoretical knowledge, based on a scientific basis, with the statements of Omani healers.

From a formal point of view, the work can be divided into three main parts. First of all, it is a general introduction to the issues and definitions of individual types of medicine related to folk medicine.

The theoretical part describes the overall health system of the Sultanate of Oman. The work is interested in alternative treatment approaches and whether the government supports their functioning in any way. One of the subjects of the work is the comparison of modern Omani medicine with folk treatment and at the same time their possible cooperation.

The following chapters include research on theoretical knowledge from various scientific sources. The third part of the work is the elaboration of field

research, which took place in the Sultanate of Oman through interviews with folk healers and research techniques of participatory observation. The conclusion of the diploma thesis is a summary of the knowledge gained in theoretical and practical research. It contains answers to the set goals and also points to unexpected findings.

In addition to the acquired knowledge, the photographic attachments can be found at the end of the work for a better illustration of the folk methods of healing in Oman.

9 PRÍLOHY

9.1 Otázky pološtruktúrovaného rozhovoru

ÚVOD ROZHOVORU:

1. Predstavenie sa
2. Poučenie o anonymite
3. Žiadosť o nahrávku rozhovoru

JADRO ROZHOVORU:

Prvá časť (faktografické otázky)

Aký je Váš vek?

Aké je Vaše zamestnanie? Ako ste sa dostali k profesii liečiteľa? Čo vás k tomu viedlo? Ako dlho ho vykonávate?

Druhá časť (hlavné okruhy rozhovoru)

A. Všeobecné otázky

Čo považujete za alternatívnu/ ľudovú medicínu?

Aké prvky ľudovej medicíny poznáte? Používate niektoré z nich?

V akých situáciách alebo pri akých ochoreniach sa obraciate na ľudovú medicínu/ pri akých na konvenčnú medicínu?

Aké je prepojenie medzi ľudovou medicínou a konvenčnou medicínou?

Je vo vašom okolí niekto, kto ľudovú medicínu používa pravidelne?

Poznáte nejakých ľudových liečiteľov alebo kliniky ľudového liečiteľstva v okolí?
Ak áno, aký na nich máte názor?

Môžete uviesť príklad, kedy použitie ľudových prvkov medicíny niekomu pomohlo? Prípadne uškodilo?

B. Osobné otázky

Čomu z ománskej ľudovej medicíny dôverujete najviac/ najmenej?

Kedy ste sa s ľudovou liečbou stretli v živote po prvýkrát? Máte nejaké zážitky z detstva?

Aké preventívne opatrenia robíte, aby ste predišli ochoreniu a ostali zdravý?

Ktoré z ľudových metód liečiteľstva vo svojej praxi vykonávate?

V prípade, že ich je viac, mohli by ste opísať pri akých typoch zdravotných problémov sú vhodné?

C. Ľudové liečiteľstvo v sultanáte Omán

Čím je podľa Vás Sultanát Omán jedinečný z pohľadu liečiteľstva?

Ktoré prvky ľudovej medicíny sú najviac populárne v Ománe?

Ktoré miesta v Ománe sú spájané s alternatívnou liečbou?

Konajú sa v Ománe podujatia súvisiace s ľudovou medicínou? Ak áno, sú niektoré z nich na medzinárodnej úrovni?

Aký prístup má súčasná vláda krajiny k ľudovým liečiteľom a tradičným liečebným centráram? Podporuje nejakým spôsobom výskumné bádanie v tejto oblasti?

D. Náboženský aspekt

Čo si predstavujete pod pojmom tradičná islámská medicína?

Je pri zotavovaní sa z choroby dôležitá viera?

Prevyšuje Prorokova medicína ostatné alternatívne liečebné prístupy nakoľko vychádza z islámu?

ZÁVER ROZHOVORU:

Doplnenie rozhovoru (voľný priestor pre informátora v prípade, že by chcel niečo doplniť alebo upraviť).

9.2 Informácie o respondentoch

R1: muž, liečiteľ, 55 rokov (Nizwa)

Vedie svoju vlastnú kliniku a obchod s prírodnými produktmi v Nizwe. Ľuďom radí v oblasti zdravotných problémov, ktoré sa dajú liečiť herbálnou medicínou alebo v prípade, že chcú podporiť svoju liečbu konvenčnou medicínou alternatívnymi doplnkami. Vykonáva *hidžámu* odvtedy ako sa ju naučil v pätnástom roku života. V liečiteľskej praxi spolupracuje so svojou druhou manželkou, ktorá má na starosti pacientov ženského pohlavia.

R2: muž, liečiteľ, 84 rokov (Nizwa)

Vo svojej liečiteľskej profesii vykonáva kauterizáciu a *al- chabánu*. Obe metódy sa naučil v mladom veku od svojich starších príbuzných. Liečbu obvykle vykonáva doma v miestnosti pre hostí. Tento muž je celkovo veľmi známym liečiteľom v provincii Nizwa a takisto za ním často dochádzajú pacienti zo Spojených arabských emirátov. Aj vo svojom vysokom veku za niektorými ľuďmi, nachádzajúcimi sa vo vážnom zdravotnom stave, cestuje on.

R3: muž, podnikateľ a liečiteľ, 56 rokov (Nizwa)

Liečiteľstvu sa venuje vo svojom voľnom čase, ktoré je len doplnkom k jeho bežnej profesii. Ovláda poznatky o prorockej medicíne a považuje ju za kľúčovú pri prevencii zdravia človeka. Ako bolo počas rozhovoru zistené, jeho hlavným zameraním v liečiteľskej praxi je *ruqja* a špeciálne recitovanie veršov z Koránu, ktorými lieči napríklad neplodnosť u žien. Sám sa za liečiteľa neoznačuje, ale ako viackrát v rozhovore zdôraznil, je iba prostredníkom Boha, ktorý lieči ľudí skrz neho.

R4: muž, podnikateľ, 72 rokov (al- Džabal al- Achdar)

Aj keď tento respondent nie je vzato ľudovým liečiteľom, rozhovor s ním tvoril kľúčovú zložku výskumu k dôležitému prvku ománskej rastlinnej medicíny, damaským ružiam. Ich pestovaniu a výrobe produktov z nich sa zaoberá celý život, nakoľko sa toto povolanie v jeho rodine dedí z otca na syna. Ružovú vodu vyrába vo svojej továrni v dedine as- Saiq, ktorá je následne distribuovaná do

všetkých provincií v Ománe. Okrem produktov z ruží sa venuje aj predaju ďalších rastlinných výrobkov. Jedná sa napríklad o kadidlovú vodu zo Salaláhu z druhu živice nazývanej *zakarí*, ktorá sa používa pri zlepšovaní kognitívnych funkcií človeka. Ďalej je to voda zo stromu *al- jás*, ktorá bola v Ománe predchodcom šampónov na vlasy, a momentálne sa stále používa ako doplnok vlasovej kozmetiky.

R5: žena, liečiteľka, približne šesťdesiat rokov (Birkat al- mawz)

Od mladého veku sa zameriava na liečbu pacientov prostredníctvom metódy *at- tadžbír* a *al- wism*. Lieči výhradne ženské pacientky a deti, chlapcov len do veku trinástich rokov. Za svoju prácu liečiteľky si vraj nepýta finančné ohodnotenie. Venuje sa aj predaju niektorých rastlinných doplnkov, ktoré slúžia ako doplnok k liečbe. Okrem vyššie spomenutých metód sa respondentka zameriava aj na ženy, ktoré majú problém s počatím. Vykonáva špeciálne druhy masáží v oblasti ženskej panvy s použitím rastlinných olejov. Tvrdí, že pravidelným masírovaním počas tretieho dňa cyklu, už vyliečila mnoho zo svojich pacientiek. Ovláda aj iné druhy masáží, napomáhajúce pacientom s postihnutiami končatín.

R6: muž, liečiteľ, 48 rokov (Nizwa)

Pred trinástimi rokmi si založil svoju vlastnú kliniku *al- Jamoodi Traditional Medicine Center* v meste Nizwa. Svoje poznatky nadobudol vďaka štúdiu ľudových metód liečiteľstva v Indii, Pakistane a následne v Ománe, kde sa najprv ako výskumník zaujímal o benefity a použitie liečivých rastlín. Jeho klinika poskytuje niekoľko druhov liečby: *hidžámu*, *al- chabánu* a iné druhy masáží, akupunktúru, ajurvédu, nutričné poradenstvo a zároveň liečbu rastlinnými výrobkami, ktoré si pacienti môžu zakúpiť v jeho obchode. Bylinné preparáty dováža predovšetkým z Indie, Pakistanu a Spojených arabských emirátov.

R7: muž, liečiteľ, 58 rokov (Bahla)

Výpovede tohto respondenta do práce neboli zahrnuté. Muž sa od mladosti venuje numerológii a vešteniu, čo pokladá za jedny z prvkov liečiteľstva. Hovorí, že dokáže pomocou výpočtov a niektorých osobných údajov predvídať ochorenia ľudí v budúcnosti. Okrem iného vykonáva *ruqju*.

R8: muž, vedecký pracovník, 37 rokov (Nizwa)

Muhammad al- Broumí je momentálne vedúcou osobou Výskumného centra prírodných a lekárskeho vied na Univerzite v Nizwe. Jeho študijné zameranie sa týkalo enviromentálnej biológie a analytickej chémie, ďalej pokračoval odbornou prípravou v oblasti Ministerstva životného prostredia a klimatických zmien. Na univerzite v Nizwe začal pracovať ako jeden z výskumných asistentov. V súčasnosti sa zameriava na výskum stromov *Boswellia* s cieľom dokázať, že substancie obsiahnuté v kadidle (AKBA) majú vysokú účinnosť pri liečbe rakoviny.

R9: muž, liečiteľ, 69 rokov (aš- Šarqíja)

Vo svojej liečiteľskej praxi sa venuje povolaniu *mawásmera*. Pacienti dochádzajú k nemu domov, v prípade ťažkých zdravotných stavov chodí rodina pacienta po neho. O rastlinnú liečbu sa príliš nezaujíma. Prorockú medicínu chápe ako súčasť náboženskej viery, ktorá napomáha človeku psychicky, ale nevylieči ho z chorôb.

R10: muž, liečiteľ, 34 rokov (Maskat)

Vlastní kliniku *al- Hakím* v časti mesta- al- Choud. Vzdelával sa v rôznych krajinách. V Turecku získal odborné znalosti o prorockej medicíne a jej využití v súčasnej dobe. V Indii študoval alternatívne prístupy rôznych druhov masáží, akupresúrnych techník a akupunktúry. Cenné znalosti o rastlinných doplnkoch liečby získal v Pakistane. V Egypte a Spojených arabských emirátoch sa naučil prax *hidžámy*. Za najdôležitejšiu zložku ománskej tradičnej medicíny považuje kadidlový olej, ktorý môže byť vhodným doplnkom k rôznym formám liečby.

R11: žena, liečiteľka, 42 rokov (Maskat)

Zaoberá sa výhradne rastlinnými produktami liečiteľstva, ktoré sú prirodzenou súčasťou ománskej flóry. Pracuje so ženskými pacientkami a lieči ich u seba doma. Vykonáva masáže, ktoré majú vplyv na hormonálny systém, problémy s neplodnosťou alebo sú doplnkom konvenčnej liečby, napríklad ochorenia štítnej žľazy. Niektoré z bylín pestuje vo svojej záhrade (jedná sa o bežné rastliny ako majorán- *mardaquíš*, bazalka- *rejhán*, mníšske korenie- *kaf marjam*, aloe vera- *saql*) iné si necháva priviezť zberateľmi, predovšetkým z hornatých oblastí ako al- Džabal al- Achdar alebo Dhofar.

R12: muž, asistent na klinike, 31 rokov (Maskat)

Vyštudoval urgentnú zdravotnú starostlivosť na Univerzite Sultána Qábúsa. Pracuje na klinike špecializujúcej sa na *hidžámu*, ktorá je zároveň súčasťou nemocnice v hlavnom meste. Túto prax vykonáva ako asistent už tri roky. Iné metódy ľudovej liečby vníma ako zastaraný prostriedok, ktorý sa vyskytuje predovšetkým v zaostalejších oblastiach Ománu, a často môže pacientovi viac uškodiť ako pomôcť.

9.3 Obrazové prílohy

Obr. č.1: Pestovanie rastliny *Rosa x damascena* na hore al-Džabal al-Achdar.

Zdroj: archív autorky.

Obr. č.2: Tradičná hlinená pec *higa*, ktorá sa používa na výrobu ružovej vody.

Zdroj: archív autorky.

Obr. č.3: Slamený klobúk šat používaný na zakrytie keramických nádob pri výrobe ružovej vody.

Zdroj: archív autorky.

Obr. č.4: Proces získavania substance AKBA zo živice stromu *Boswellia*.

Zdroj: archív autorky.

Obr. č.5: Metóda fixácie zlomenín *at-tadžbír*.

Zdroj: archív autorky.

Obr. č.6: Železné nástroje nazývané *majsam* používané pri kauterizácii (menší je používaný pre detských pacientov).

Zdroj: archív autorky.

Obr. č.7: Proces kauterizácie.

Zdroj: archív autorky.

Obr. č.8: Priebeh *hidžámy* u pacienta s asociovaným ochorením IgG4-RD.

Zdroj: archív autorky.

Obr. č.9: Pohyblivá masáž *al-chabána* vykonávaná u tradičného liečiteľa doma.

Zdroj: archív autorky.